భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

డిసెంబరు 1958

సంపుటము 35 : : సంచిక 12

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

భారతి ముప్పది అయిదవ సంపుటము

అకారాది విషయ సూచిక

విషయానుక్రమణిక

డిసెంబరు 1958

అమృతపాతము

శ్రీ దాశరథి

మరల మాయింటి మల్లియ మాటునుండి
చందమామ కన్పించె, మిళింద బృంద
మావహించిన చెంగల్వ అంబుజాక
రాంబువులనుండి తలయెత్తినట్లు—నేడు.

అతడు తొంగిచూచినపుడెల్ల అమృతపా
తమ్ము జరుగు, యౌవనమ్ము పెరుగు
కలతలెల్ల తరుగు, కవితా సరస్వతి
మృదు పదాలు నాల్కమీద తిరుగు.

అతడు నా చిన్ననాడు దయాపయోధి,
నేడు కఠినునిపోలె కన్పించినాడు,
నాడు నావెంట ఆడుకొన్నాడు వాడు,
నేడు మిన్నెక్కి కూర్చుండినాడు—రాడు.

భీతిలేనివాడు, ఖ్యాతికోరనివాడు
ఆకసమ్మునుండి దూకె మున్ను
తనువుతనువదెల్ల వ్రణములైపోయెను,
మానలేదు నేటికైనగాని

బాధలోనకూడ, పలుకడు, ఉలుకడు
మరల దూకుమాట మరచి పోడు,
వాని తెగువజూడ భయమౌను, ప్రియమౌను
ప్రాణభీతిలేని ప్రాణివాడు.

వాడు నన్ను విడచి పరువెత్తు ననుమాట
కలలలోన గూడ తలపలేదు
దూర తీరమందు తారా నలీమణి
పిలచినంత పరుగువెట్టినాడు.

నన్ను విడచిపోయె మన్ను విడచిపోయె
మన్నులోని అసలు తన్ను విడచె
తారచూపువలని తనువెల్ల కాంతింప
మన్నులోన లేని మహిమనందె.

ఒడలినిండ వ్రణము లుండియు తారకా
బాహు బంధనమ్మువలన వాడు
కాంతిమంతు డయ్యె కాంచన కేతకీ
భ్రాంతి గొలుపుమేని పసిమితోడ.

వాని వలని రాత్రి వయసు వచ్చినదయ్యె,
ఇరుల ముసుగులను హరించె నతడు,
వాని బుజముజారి ప్రాకె వెన్నెల వల్వ
నగ్నమైన నభము నడుము చుట్టు.

ఒక్కనాడు కూడ నొరుల బాధింపని
కరుణగలుగు నేస్తకాడు వాడు
నేడు పెచ్చుపెరిగి ఏడులోకమ్ముల
కౌముదీ మహాగ్ని గాల్చినాడు.

వాడు నన్నుగూడ వదలడు, పసినాటి
బాంధవమ్ము దూరపరచినాడు,
గుండె పగిలిపోయి కూర్చున్న నామీద
రేయి యెండ క్రుమ్మరించినాడు.

నేను వానిమీద బాణమేయగబోవ
తార కొప్పులోన తాను దాగు,
ఆమె కొప్పు కేమి యాపద గలుగునో
యనుచు దించినాడ నంబకమ్ము

ఆమె కొప్పులోన అతడు చేమంతినై
అందగించుటే ప్రియమ్మునాకు
అతడామెగలసి యసితాంబుదమ్ముల
నవల ద్రోయుటే జయమ్మునాకు

తనువుగాల్చునట్టి ఇనునకు వెరతును,
మనసుగాల్చు చందమామ ప్రియము,
మనసు కాలినపుడె జనియించు నవకళా
దివ్యలోకమందు దీప్తిరేఖ

గాయపడిన గుండె కనిపించు చంద్రుడై
దేహ మనెడు గగన దేశమందు,
గుండెలోన నుండి కురియు జ్యోత్స్నవృష్టి
నవ్యకావ్య దివ్య నదమునందు

ఇట్లు తలపోయుచున్న నన్నట్లు చూచె
నేమొ చంద్రుడు— భువికి లంఘింపజొచ్చె
గాయ పడునేమొ యనుభీతి కందువాను
రెండు చేతులవిచ్చి నిల్చుండి నాను

భిక్షుకుని కరాల ప్రియురాలు విసరిన
హృదయ కబళమునకు ఉదహరింప
చందమామ తాను చనుదెంచి నాజోల
వ్రాలినాడు— పట్టి జాలివాడు.

ఒడలెల్ల వెన్నెలలతో
తడియగ ననుకౌగిలించి, తా తెచ్చిన పూ
తోడవు లిడి నాకు, ప్రేముడి
కడలి వలెన్ పొంగ, గుండె కదలగ పలికెన్

"చిరకాల మిట్లు నిను విడి,
ధరణిని విడనాడి గగన తలమున నిలువన్
దురితము వాటిల్లె సుహృ
ద్వర! మన్నించెదవో లేక దండించెదవో

నీతో నే నివసించెద
నీతో నీ మృత్తికా పునీతస్థలిలో
చేతః ప్రీతిగ నాడెద,
గీతములను వ్రాయుటందు కేలుగలిపెదన్

మనుజుడు పంపెడి కృత్రిమ
వనజారులతోడ గగన భాగము నిండెన్,
నను గాంచు వారలెవ్వరు
కనరారిక — నాకు దివిని కాపురమేలా!

నాపైదాడి యొనర్పజూచెదరు
బాణవ్రాతముల్ చిమ్మి -- జ్యో
త్స్న పల్యంక శయానుపై అనలమున్
సారింతురే? చంద్రికా
దీపజ్వాలిక నార్పజూచెదరు
గాదే వీరు — తారాసతీ
శ్రీ పాణిగ్రహణమ్ము చేయుటకు
చేరెన్ కృత్రిమేందు చ్ఛటల్

నాపని యైపోయిన దిశ
ఆపై సూర్యునికి గూడ ఆపద వచ్చున్,
రేపో మాపో దివిపై
కాపురముండెదరు మనుజగణములు మిత్రా!

భువినుండి పైకి వెడలితి
భువికే అరుదెంచినాడ -- పోనిక తారా
నవిధమున - కనెను చంద్రుడు
చివుక్కుమనె నామనస్సు, చింతించితి నే--

చంద్రునికోసమై వెతలుసైచె,
తపోనిధి యైన వృద్ధ మా
నీంద్రుని పీడె, నిందల నవెన్నొ
భరించె, నభో వినీల శై
లేంద్రమునన్ గృహమ్ము రచియించి
క్షయజ్వర బాధితాబ్జు ని
స్తంద్రత గొల్చు చుండునది
తారక ! ఆయమ కర్మమేమగున్

ఆయమ పీడి వచ్చిన మహా
  దురితాత్ముని చంద్రు కొట్టగా
బోయితిగాని శాంతిగొని,
  పొంగెడి దుఃఖముతోడ మల్లికా
చ్ఛాయల కూరుచుండి సరసమ్ముగ
  —వానిని తార చెంతకుం
బోయెడి నట్లుచేయుటకు
  బూనితి — నిట్లని విన్నవించితిన్

"ఒకడు వచ్చి వాలె, ఒక్కడు మరికూలె
ఒకడు లేచి లేచుచుండి వ్రేలె,
ఒకడు తిరుగుచుండె నికరేపొ యెల్లుండొ
కూలనుండె — బ్రతుక జాలకుండె

కాంతిలేని లోహ కంజారులను జూచి
చింతచెంది భూమి జేరదగునె,
వానినెల్ల తార వలచునే యెందైన—
గుండెలేనివాని గోరునెట్లు ?

హృదయ మెల్ల అమృతనదిగా స్రవించెడి
నిన్నుబోలగలవె ఇన్ని శశులు
తారకా భుజాగ్ర తపనీయ చేలమ్మ
నందుకొనునె కృత్రిమేందు గణము.

ఈయజాండాకృతికి సూర్యుడిందు డనెడి
రెండు కన్నులు వెల్గొందుచుండు నెపుడు,
ఒకటి భువినెల్ల నిప్పుల నుప్పళింప,
నొకటికప్పరమున దేల్చు నుప్పరంబు.

నీవు వ్రాలెదేని దేవుని కొక కన్నె
కానబడును—దానకలదు మంట:
దయను గూర్చునట్టి ప్రియనేత్రమే లేక
అతడు ప్రాణికోటి నార్తపరచు.

చల్లనయ్యావు నీవుంట నెల్లజనులు
మండువేసంగి భరియించుచుండి నారు
పగటియెండను రేయెండ వలనిగెలిచి
ప్రేయసీప్రియు లెట్లా జీవించువారు.

హృదయము నీవు మాకు, మధురించెడి
  కోర్కెలకొండమీద నీ
వుదయము కాగనే బ్రదుకు లూయెల
  లూగును—కాంతి చంద్రికా
స్పదమగునీ నవాననము
  ప్రాణులకున్ ప్రణయప్రకోపన
ప్రదము, నభోవిటంకమును
  ప్రాకి మమున్ సుఖయింపజేయవే ?

ఒక్కపక్షము మాపక్షముండినీవు
మా వెతలుజూచి కృశియించి పోవగలవు,
ఒక్కపక్షమొమ్మరుల పక్షముండి వారి
పోడిమిని గాంచి ఉప్పొంగి పోవగలవు.

నలుపే అందముగా వరించిన
  అనంతవ్యోమకాంతామణీ
విలసద్దివ్య ముఖమ్మునందు సొగసుల్
  బింబించు గోరోచనా
తిలకంబీవు—తమః ప్రపంచమునకున్
  దీపంబ వీ వస్మదా
దులకున్ దగ్గరివాడ వెందుల కిటుల్
  దుఃఖించుటల్ చంద్రమా !

ఉచ్చపదవినొంది యున్న నిను దరిసించి
క్రిందినుండి మెచ్చుకొందు నేను,
అద్దమందు వెలుగు ముద్దుల ముఖబింబ
మనలు ముఖముజూచి యలరినట్లు"

అతడు నాదు వినతి నంగీకరించెను,
ప్రాణికోటి సౌఖ్యవార్ధి దేలె.
కృత్రిమేందువులకు రీఛాకరమ్మయి
తరుణ చంద్రమూర్తి తారజేరె!

శబ్దవిన్యాస వైచిత్రి

శ్రీ చిరుమామిళ్ల శివరామ కృష్ణప్రసాద్

వ్యాకరణ శిక్షితమైన మాట, శబ్దము, అని పెద్దలు నిర్వచించి యున్నారు. విన్యాస మనగా రచన. కాబట్టి, మన మిగిలిన కవులు తమ కావ్యనిర్మాణంలో శబ్దసంపదను విరివిగా వినియోగించి, ‘తేటతేటని గాయూట తెనుగుమాట’ అనే ప్రతిష్ఠను మన భాషకు తీసుకొనివచ్చినారో, స్థాలీపులాక న్యాయంగా మాత్రమే మన మిప్పుడు పరామర్శింపవలసియున్నది.

శబ్దము కావ్యానికి పునాదిరాయివంటిది. పై మెఱుగు లెన్ని చేసినప్పటికీ, కనువిందు గూర్చు విధంగా నిర్మాణంలో ఎంత పనితనము చూపించినను, పునాది సరిగా లేకున్న, ఎంతటి రమ్యహర్మ్యమైనను కాలపురుషుని దండాఘాతములకు, నేలమట్టము కాగలదు. కథలో ఎంతటి అందచందము లున్నప్పటికీ శబ్దసంపద కొఱవడియున్నచో, ఆ రచన రాణింపదు. విస్మృతి వారాశిలో, ఆ గ్రంథము, త్వరలో నే కలసిపోగలదు. కావున శబ్దవిన్యాసము కవిత్వమునకు జీవగఱ్ఱ. ఒక కవియొక్క ప్రతిభావ్యుత్పత్తులను తెలిసికొనుటకు కావ్యమును సంపూర్ణముగ పఠింపవలసిన పని లేదు. కొన్ని పద్యములను ముఖ్యముగ, కథావస్తువు నంటి విలువగల సన్నివేశములయందు దరిచూచినచో కవియొక్క ప్రతిభ మనకు సులభముగ తెలియ నవకాశము లభించును. ఒక్కొక్క పద్యమునందు, ఒక్కొక్క సమయమున సత్కవి గావించు శబ్దప్రయోగము, మనకు తన్మయత్వమును గల్పించును. ఒక శబ్దమునందు లేదా శబ్దద్వయమునందు, కవిభావమును నిక్షేపించి, ఎన్నియో పంక్తులలో వ్రాయవలసియుండు విషయమును, కొలది శబ్దములతో పూర్తియొనరించుటయు గలదు. మహాకవి ఏకో ఒక అర్థమును సాధించుటకే, ఒక శబ్దమును ఎంత సన్నివేశములందు సమకూర్చును. ఆశబ్దము వ్యర్థపదముగ, పద్యపూరణమునకు వాడిన “పడికట్టు రాయిగ’ మనకు గన్పించును, కాని కొంచె మోపికతో పరిశీలించినచో, ఒక విషయమును సాధించుటకు, ఒక యర్థము నుద్భవింపజేయుటకు, పద్యగమనమునం దొక కులుకుందనము నాపాదించుటకు, ఆ శబ్దము నా స్థలమునందు, కవి సమకూర్చెనని మనము తెలిసికొని యాశ్చర్యమును పొందగలము. పద్యములందలి శబ్దప్రయోగములను బట్టియే మనము కవియొక్క ‘సత్తా’ను గ్రహింపగలుగుచున్నాము. ఒక విషయమును, పద్యముతో వతురాస్య లోకమునకు తెలియజెప్పినంత మాత్రమున వాడు కవి కానేరడు. విషయమే, తెలియవలయునని, వచనము లేదా. పద్యమేల కావలయును? భావమందలి సౌందర్యమును వికసబరచుచు, భావమున కనువగు విధమున శబ్దములను కళాకాంతులతో చికిలీ చేయగల, అవకాశము పద్యరచనమునం దున్నట్లు, వచన రచనమున లేదు. అందులకే, పద్యరచనమునందు శబ్దవిన్యాసమున కంతటి ప్రాముఖ్యము కుదిరినది. “ఎవ్వనిచే జనించు జగమెవ్వనిలోపలనుండు లీనమై...” అను పద్యము నెఱుంగని యాంధ్రరసజ్ఞుడుండడు. కాని ఆ పద్యమునందలి భావము నే వచనమున పోతన రచియించియుండినచో, ఆ వచన రచన కింతటి ప్రాశస్త్యము తెలుగు నేలయందు కలిగియుండెడిది కాదు!

ఒక కావ్యమునందు కవి బ్రతికియుండుటను సూచించునది, శబ్దసందోహము; అనగా పద్యరచనా విధానమును గుఱించి, ఒక కావ్యము ఫలితకళకు చెందినదా? లేక, లలితకళకు చెందినదా? అని నిర్ణయింపవచ్చును. ఒకరిని అలరించుటకు, ఒక విషయమును, లేదా, ఒక బహుమానమును సాధించుటకు వ్రాయబడు కావ్యము ఫలితకళకు చెందినది. కవి, ఒక ఫలము నపేక్షించి కలము నడుపుచున్నాడు, అందుచే నాతిడా కావ్యమున బ్రతికియుండడు; కథ యుండవచ్చును. అలంకారము లుండవచ్చును, కాని కవియొక్క హృదయ ‘స్పందము’ మనకా కావ్యమున వినిపించదు. తన హృదయమున కానందమును గల్గించి, తనయందు దాగి యున్న భావములను వెలువరించుట కుత్సాహమును గూర్చు వస్తు సందర్శనము వలన లేదా, వితతీకృతమైన

శబ్దవిన్యాస వైచిత్రి

విషయ సందోహము వలన కలిగిన భావోద్వేగమున తన్నుదా నలరించుకొనుటకు, తనతోపాటు కలసి వచ్చు లోకము నలరించుటకు, వ్రాయబడిన కావ్యము లలితకళ కాస్పదమైయుండును. ఇందు కవి ప్రతిభ యుండును. కవియొక్క వ్యక్తిత్వము, మనకిందు యథాతథముగ ప్రత్యక్షమగును. శబ్దవిన్యాసమును ఇట్టి కావ్యములయందు పరిశీలించి, ఆ కావ్య మేకవిచే వ్రాయబడినది మనము పేరు చూడకయే చెప్పవచ్చును. పద్యమును చదివి, ఆపద్య మేకవిచే రచియింపబడినది, చెప్పుటయందు గొప్పదనమును మనమూహించుకొనవలసిన పనిలేదు! ఆ ప్రతిష్ఠ కవికి చెందవలయును. ఎందుచేత? తన ప్రతిభచే, ఒక విశిష్టమైన శబ్దవిన్యాసము వాతకు తన వశమొనరించుకొని, తన కవిత్వమున తన వ్యక్తిత్వముద్రను, అపాదింపజేసికొనగలుటచేత. సమకాలికులగు, శ్రీనాథుడు, పోతనల కవిత్వముల యందీ వ్యక్తిత్వముద్ర ఎంత విస్పష్టముగ కానవచ్చుచున్నదో వివరింపవలసిన పనిలేదు. ఈ విశిష్ట కవిత్వమున, నలపరచుకొనుటకు కవి, సంపూర్ణముగ శబ్దసంపదను, సన్నివేశము ననుసరించి శబ్దప్రయోగమును చేయజాలు ప్రతిభను, కలిగియుండవలయును. పద్యరచనకు ప్రారంభించి నంతనే, భావమునకన్న, మిన్నగ శబ్దసందోహము కవియొక్క యూహాప్రపంచమున ప్రదర్శితము కావలయును. తన యాలోచనమునకు వచ్చిన భావమును, అతిరూపమున వెలువరించుటకు వలయు శబ్దములను, కవి తనయందున్న కళాప్రతిభల సహాయమున నిర్ణయించుకొని, పద్యమును రచియించినప్పుడే, అందుతాను బ్రతికియుండి పరువము చెడని భావమును పాఠకున కందించి ప్రశంసల నందగలడు.

శబ్ద సంపదను వశ మొనరించుకొనుట యనగా ఎప్పుడును గండ్లు గుండ్లుగల బాటను బండునడచి నట్లుండు శబ్దములనే, ప్రయోగించుట లేదా, పేలవములు, కేవలము తూకమునకై ప్రయోగించిన వ్యర్థపదములతో పద్యములను పూరించుట, మొదలగు నలవాట్లు కాజేరదు. సమయమున కనుకూలముగ భావబంధురము, భాషాసౌందర్యవిలసితము లైన శబ్దవిన్యాసమే ఆదరణపాత్రమై యుండును. అతి క్లుప్తముగ నిప్పుడు ప్రాచీనాంధ్రకవులయందు ఆధునికాంధ్రకవులయందు ఈ శబ్దవిన్యాసము రచనాశిల్పమున కెంతవరకు సాయ మొనరించినదో పరిశీలింతము.

ప్రాచీనకవులయందు వలెనె నేటి కవులయందును, వ్యక్తిత్వమును తమరచనావిధానమునందు ప్రదర్శించి ఒక ప్రత్యేకతను పద్యరచనమునందు గొనివచ్చినవారు లేకపోలేదు:

ఒక విషయమును వర్ణించునపుడు ఆవిషయమునందున్న మృదుత్వమును, సౌందర్యమును, ఇతర బాహిరిక స్వరూపమును, శబ్దగతార్థమునుబట్టియే గాక ప్రయోగింపబడు శబ్దములనుబట్టి, అనగా నిర్ణయింపబడి ఒకదాని వెంట నొకటి కూర్చబడిన మాటల గమనమునుబట్టి స్ఫురింపజేయుట ఒక రచనా వైదగ్ధ్యమునకు చిహ్నము.

"లలితకలాపి కోమల కలాప
కలాప కలాపలాప పే
శల మృదుకేశి మంజరులు,
సన్నపుగొల్లను జిక్కవాపి చెం
గలువలు జాజులుం గలుపు
గమ్మని పువ్వులసేసకొప్పు దా
పలి కొరగంగ జెట్టె నొక భామిని
నైషధభూమి భర్తకున్."

పెండ్లికొమరుని గావించి అలంకరించు సందర్భమున నలుని మృదుకేశమంజరులను కవి సార్వభౌము డుపమానపూర్వకముగ వర్ణించుటకు నిర్ణయించిన తొలి పాదమునందలి శబ్దసందోహము శిరోజములకువలెనె మృదుత్వమునవహించి, నడకయందు నొక్కులు నొక్కులుగనుండి ఒక వింతభావచిత్రమును పాఠకునియందు స్ఫురింపజేయుచున్నది. ఇక శబ్దగతార్థము పైన పొసగిన స్ఫురణమును బలపరచుచు భావమునకు జీవమును కూర్చుచున్నది. ఇచట శబ్దములు ఒక యర్థము నే కాదు పాఠకున కొక యనుభూతివిశేషమును సంతరించిపెట్టుచున్నవి. శబ్దములయొక్క యంతర్గౌరవమును, ఫలకుందనమును గుర్తించిన కవియే ఇట్టి రచన చేయగలడు.

ఒక కథను వర్ణించునపుడు కొన్ని శబ్దములను, కవి, కొన్ని స్థలములయందు సమకూర్చి ఒక యప్రస్తుత విషయమును ప్రస్తావనమునకుగొనివచ్చినటుల గన్పట్టును. పరిశీలనా పాటవము లేని పాఠకుడు, ఆ శబ్దములకు వలయు విలువ నొసంగక, కథాగమనమునందే దృష్టిని నిలిపి, తొలగిపోవును. సమర్థుడగు కవి, యప్రస్తుత విషయ ప్రసక్తి నెన్నటికిని చేయడు. కొన్ని శబ్దము

లను రానున్న విపత్తుయొక్క ఛాయలను స్ఫురింప చేయుటకు సంతరించి ప్రయోగించును.

"............మందారవనాంతరామృత సరః ప్రాంతేందుకాంతోపలోత్పల పర్యంకరమావినోదియగు నాపన్న ప్రసన్నుండు......" అని, వైకుంఠపురములో, నగరిలో, పూలపాన్పుపై, రమాదేవితో వినోదములాడుచుండిన శ్రీ మహావిష్ణువును "ఆపన్న ప్రసన్నుండు" అని ఆ సమయమున వర్ణించుట, అప్రస్తుతమని తోచుట కవకాశమున్నది. కాని వెంటనే, "...విహ్వల నాగేంద్రము పాహిపాహి యనఁ గుయ్యాలించి, సంరంభియై" అను శబ్దసందోహము, లోచనగోచరము కాగానే, 'సంరంభియై' అను శబ్దమునకు, ఆ తరువాత వచ్చు "సిరికిం జెప్పడు శంఖచక్రయుగమున్ చేదోయి సంధింపడు..." అను పద్యమునకును, "ఆపన్న ప్రసన్నుండు" అను శబ్దద్వయమెంత అర్థపుష్టిని, ఔచిత్యమును, గొనివచ్చినదో గుర్తింపవలసియున్నది.

కథయం దున్మీలనము కావలసియున్న రసము ననుసరించి నిర్ణయించుకొను శబ్దములే, కవియొక్క ప్రతిభకు నిదర్శనములు. ఒకింత, చులకనతనమును, ప్రచ్ఛన్నమగు వెడగుదనమును, ప్రదర్శింపవలసిన సంభాషణమును, నరకాసురునకు, ఊర్వశికిని, మన్మథ చేర్పుమీద నడిపిన, నాచన సోమన్న ప్రతిభ, కొలదియిడరానిది. ఇట్టి సన్నివేశమునందే కవియొక్క శబ్దసంపద బయల్పడునది: ఇచ్చట శ్లేష ధ్వని ప్రధానములైన శబ్దములతో, సాధారణ సంభాషణమునందే ఉపాయవంతురాలగు నూర్వశిని, మూర్ఖుడు, మదోన్మత్తుడగు నరకుని, చిత్రింపవలసియున్నది. ఈ సంభాషణమును విపులముగ పరామర్శించుట కిది యదనుగాదు. అందుచే, ఇందు సోమన్న చూపిన శబ్దవిన్యాసమును క్లుప్తముగ వర్ణించుచున్నాడను. "ప్రోలు దొలంగి లేమిటికి బొత్తుల దానవు నీవు తొయ్యలీ!" అని నరకు డూర్వశిని ప్రశ్నించినాడు; ఆమె, "చతురవచోవిలాసగుణసాగర!" అని నరకుని ప్రశంసించి, తనయుపన్యాసమును ప్రారంభించుచున్నది. ఇందలి యౌచిత్యమును రసజ్ఞులు గ్రహించు టతిసులభము. ఈ పట్టునందు, సోమన్న ప్రయోగించిన, 'నాడికారి తనము', 'మిండజీకంబు చేత,' 'కొలువు మానిని', 'సంతి చిన్నడో జవ్వని దున్కి గొన్న గడసాని,' 'భావజ సౌఖ్యావ్యాజ పదరాజి', మొదలగు శబ్దములు. ఆయా సన్నివేశములయందు, లలితములు, స్వభావసిద్ధములు, పాత్రల మనస్తత్వ ద్యోతకములు, అగు భావములను వెలార్చి, ప్రతిభా సమన్వితుడగు కవిప్రమోల, శబ్దము లెల్ల లొంగి పోవునో తెలిసికొనుట కవకాశమును సంతరించి పెట్టుచున్నవి. సాధారణభావములను వెలువరించుటయందును, ఒకవింత యొయ్యారమును ప్రజ్ఞావంతుడగు కవి ప్రదర్శించును. శ్రీ వర్ణనమునందు, శాతోదరిగా ఒక యందగత్తెను గూర్చి వ్రాయుట యాచారము; అదే భావమున కొక కులుకుందనము నాపాదింపజేసి, 'అస్తి నాస్తి విచికిత్సాహేతు శాతోదరిస్' అని, శ్రీనాథుడొక యొయ్యారమును భావమునం దిమిడ్చి తనశబ్దవిన్యాస చాతుర్యమును ప్రకటించియున్నాడు. సాధారణ భావములే; సాధారణశబ్దములే; కాని వాని కూడికను, సన్నివేశమున కనుగుణముగ, రసోదంచిత మొనరించుటయందే యున్నది, కవియొక్క ప్రతిభా విశేషము!

పద్యరచనమునందు శబ్దములతో గారడి చేయు కవులున్నారు. అది వారి శబ్దవిన్యాస దక్షతకు తార్కాణము కాజాలదు. అటు, శబ్దముల విరుపులవలన నొక క్రొత్త యర్థ మాపాదింప బడవచ్చును గాని, ఆ యర్థము గాని, ఆ శబ్దము గాని భావ సౌందర్యమునకు దోహదము చేయనేరదు. కవియొక్క శబ్దసంయోగ శక్తి మాత్రమది తార్కాణము కాగలదు. అర్థ సౌష్ఠవము లేని శబ్ద సంయోగ మెందుకు? సౌరభము లేని పూలు, అర్థసౌష్ఠవము లేని శబ్ద సందోహము, నిరుపయోగములు. అర్థము లేని శబ్దముండునా? ఉండనేరదు; కాని, ఆయా సన్నివేశమును బట్టి, ఆ సమయమున, ఆ స్థలమునందు శబ్ద మర్థ రహితమై, నిస్సారమై, వ్యర్థమై గన్పట్టు నవకాశము లనల్పముగ నున్నవి!

"అరచందమామ నేలిన
దొరగా నెన్నుదురు నెన్నుదురు వితరికిన్,
బరువంపు మొల్ల మొగ్గల
దొరగా బల్కుదురు బల్కుదురు జవ్వనికిన్."

అను, కందమునందు, నెన్నుదురు, నెన్నుదురు, అను స్థలమునందును, పల్కుదురు బల్కుదురు, అను స్థలమునందును, కొంచెము విరుపుతో, కొలది యొయ్యారమును శబ్దవిన్యాసమునందు జూపినాడు,

చేమకూర వెంకన్న; కాని యుదేరిపమున కావ్యము సంతియు నడుపబోయి:

"సహకారాళి పదమ్ముఁజూడక
వయుహ్యా హాళి వాటిల్లెడున్.
సహకారాళి పదమ్ముఁజూడగ
వయహ్యా హాళి యాశేకదా!"

అను పద్యమునందు, చివరపాదమునకు కలయు నర్థపుష్టిని గూర్చ చేరక పోయినాడు. అచ్చట కొన్ని శబ్దము లర్థశూన్యములు కావలసివచ్చినవి. ఇందు, శబ్ద మాతిడు సాధించినది, వినులకు వినుసొంపు శబ్ద సంయోగమును మాత్రమే, అర్థగౌరవమునకు ప్రాముఖ్యము నొసంగియుండ లేదు

పద్యపాదము నందలి యర్థముతోబాటు, ఆ పద్యమునందు సమకూర్పబడుశబ్దములందును, ఒకవిధమైనశక్తి, గన్పట్టవలయును. ఆ శబ్దముల యుచ్చారణమున సమయానుకూలముగ నుత్సాహమో, యుద్రేకమో పాఠకుని హృదయమున పొడసూపవలయును. అర్థసంపదను మఱవక, తానాసమయమున నిర్ణయించుకొను శబ్దములు, తన కనుకూలముగ వాతావరణమును శ్రోతల హృదయమునం దుత్పన్నముచేయ సమర్థములైనవానిగా, సమర్థుడగు కవి, జాడుకొనును. రాయలు వ్యర్థుడైన తిరువాతి, సమయము దొరికెనని సంతోషమున, అల కల్లోలముగా నున్న దేశము పైబడి కొల్లగొట్టదలచి, సకల సైన్యసమేతుడై వచ్చిన ప్రార్థపగుడను, గజపతిని భయపెట్టి, భంగపరచి, వెనుదిరిగిపోవునట్లు చేసిన దొక్క సీస పద్యము! చరిత్రకారు లేవిధముగ అనుకొనినను, మన మిచ్చట పరీక్షింపవలసినది, ఆ పద్యమునందలి శబ్ద విన్యాసమును. ములుకులబోలు పలుకు లందు కావరావు, ఆ వాక్యములకు శబ్దములకంటు తావు లేదు. జాతియొక్క నిండుగర్వమును వెలువరించు శబ్దములకూర్పు పగవాని హృదయమునందు మార్పుగొనివచ్చె ననుటలో నాశ్చర్యము లేదు.

"రాయరాహుత్తగండ రాదయేనుగువచ్చి
అరట్లకోట గోరాడువాడు,
పమ్మెట వరపాలపార్శ్వభాముని కంచుకొలువుల
కరుల ఢీకొలువువాడు......"

అను పద్యము, కేవలము శబ్దసంయోగశక్తివలన జీశచరిత్రయొక్క గమనము నే మార్పినదనుటలో వింత లేదు. శబ్దమునకుగల సత్తువ యట్టిది! దానిని, ఏ సమయమునం దేరీతి ప్రదర్శింపవలయునో సమర్థుడగు కవియే యెఱుంగును.

ఒక భావమును స్మరించుకొని, ఆ భావమును, యొక్క వోని శబ్దములకూలమున పాఠకుల హృదయముల కెక్కింప కవి తన శబ్దసంపదను విరివిగ నుపయోగించును. ప్రప్రథమమునుండియే, తన హృదయమునందు, నిక్షిప్తమొనరించుకొనియున్న భావము భావించుటకు శబ్దములను సంతరించుకొనును. తాను వ్రాయదలచిన పద్య సందోహమునకు, శీర్షికను నిర్ణయించుటయందే ఒక భావవిన్యాసమును మనసునం దుంచుకొనును. ఔచిత్యమెఱిగిన పాఠకుడు శీర్షికను బట్టియే, రానున్న భావపరంపరను గ్రహించును: రావణుడు రాక్షసరాజు. తానొనరించిన కార్యముల వలన, ఈ నాటివరకు భారతీయుల భావమునందు, మన్నన నంద నేరని దైత్యకులముఖ్యుడై యున్నాడు. కాని దుష్టునియందును కొన్ని సమయములయందు శిష్టాచారసంపత్తి కానవచ్చును. అందులకే, రావణుని, రాముని భక్తునిగా, రామున్న విమతముల కతీతంగి ప్రవర్తించిన జ్ఞానిగ, కారణజన్మునిగా, ఒక నవ్యాంధ్రకవి చిత్రించి, కృతకృత్యుడగుట ప్రశంసార్హము. ఇక, ప్రథమమునుండియే, శబ్దవిన్యాసమునందు అనితరతుల్యమగు ప్రతిభను ప్రకటించియున్నాడు. శీర్షికను నిర్ణయించుటలోనే, కవి హృదయము కరతలామలకమువలె గన్పట్టుచున్నది. రావణుడు, పులస్త్యబ్రహ్మ కుమారుడు. అందులకే అపత్యార్థ తద్ధితమువెంట పౌలస్త్యుడైనాడు. "రావణుని హృదయము" అని శీర్షిక నిర్ణయించినచో, తెనుగువారికి రుచింపదు, ఎందుచేత? రావణశబ్దమును విని నంతనే, హృదయమున నుత్పన్నమగు వికృతభావజాలమువలన!, అందులకే "పౌలస్త్య హృదయము" అను శీర్షిక నిర్ణయింపబడినది. ఈ శీర్షికమూలమున వికృతభావము లరికట్టబడుటయేగాక, రావణుని వంశమర్యాదలు విదితమై హృదయమునందు కొంత, యుపశమనమును పొందుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఉపశమనము కలిగిన హృదయములో పాఠకుడిక, కావ్యమువైపు కన్ను త్రిప్పుచున్నాడు; చూడుడు, ప్రతిభావంతుడగు కవి, ఒక్క శీర్షికమూలముననే తన కావ్యవస్తువునకంతటికి సానుభూతిని పాఠకుని కడనుండి పొందుచున్నాడో! ఇది శబ్దవిన్యాసమునందు దక్షుడగు, కవిశేఖరుడు సాధింపగల కార్యము:

"శివకోదండము ద్రుంచె, సీత వరియించెన్
రాము డన్నఁ బై, నా
ధవు కార్యం బనుకొంటి............" అని, రావణుడు, రామావతార తత్త్వము తెలియంగనే, "కామోత్కంఠిత గోపికల్, భయమునన్ గంసుండు, వైరక్రియా సామగ్రిన్ శిశుపాలదంతినృపతుల్ ......" శ్రీహరిని చేరుటకు చెప్పబడిన విధానములకు విధములయందు, శిశుపాలాది నృపతులు నడచిన బాటవెంట తాను నడచి, తుదిని నిర్యాణపథమును పొందగోరిన ట్లిందు చిత్రింపబడుట, నవ్యముగను, భవ్యముగను ఉన్నది.

"రావణుడన్న గాళ్ళబడు
రాయిదయా, అప్పదయా గాదు, జాలిమె
గావగ వాలి కోతియును
గాకియు గ్రద్ధయు గాదు, లోక వి
ద్రావణు డుగ్రవీరచరిత
ప్రథితుం డతడాని యోగా దశ
గ్రీవుకు, పోరిలో బొడిచి
గెల్పును జచ్చును గాక, వేడునే?" అని,

రోషావేశముం బల్కు రావణుని మాటలయందు, అహల్యాశాప విమోచనమునుండి, జటాయువు కథవరకు గల శ్రీరాముచరిత్ర ప్రస్తరింపబడుటయే గాక, నిర్ణయించి, నిరుపమానమగు కూర్పు నేర్పుతో పరికూర్చబడిన పదజాలముయొక్క సౌందర్య సౌలభ్యమును గుర్తింపవలయునని మనవి. "పోరిలో బొడిచి గెల్పును జచ్చును గాక" అని శపథము పూనిన ఉగ్రవీరచరితుండగు రావణుడు!

"మాడుము తెల్పవే! విభుని
జాడ తెలిపెద! చెప్పుమెట్టు లు
న్నాడో, రఘూద్వహుండు, లలనా
విరహవ్యగ్రగతి చిక్కియు
న్నాడో? దశాస్య కంఠవిశసన
ప్రవణాగ్రహ వృత్తి వెల్గుచు
న్నాడో? అధిజ్యధన్వుడగుచు
ద్యుతిరంజిత నేత్ర కోణుడై"

అని ప్రశ్నించుచున్నాడు. మొదటి పద్యము వలనను, తరువాతి ఈ పద్యమువలనను, రావణునకు స్వవచనవ్యాఘాతదోష మాపాదింపబడవచ్చును. కాని సమర్థుడగు కవి రచనమునందు, మనము పరిశీలింపవలసినది, శబ్ద విన్యాసమును :

"ఉట్టిగట్టి యిరట నాకేగమంటి రా
యేమి! లోకభీతి యేలవారు!
దక్కనిమ్ము మంచితనమెల్ల విభునకే,
అతడు వన్నెయుంగ టదియుచాలు"

అను పద్యమును జాగ్రత్తగా పరిశీలించినచో రావణుని హృదయము తేటతెల్లమగును. ఈ కావ్యము నందలి, శబ్దరసనివృత్తినికూర్చి వివరించుటకే ప్రయత్నము చాలదని మనవి.

కథాగమనమునందు, కొన్ని స్థలములయందు స్తబ్ధత ఏర్పడు నవకాశము లున్నవి. కథావస్తువును బట్టియు, పాత్ర నిర్మాణమును బట్టియు, ఒకప్పుడొకింత యలసత కథయందు కలుగుట సత్యము. అట్టి సమయములందు వింత శబ్దముల పొందికతో పాఠకుని హృదయమునందు ఉత్కంఠను రేపి, కథాగమనమునకు, జవమును, జీవమును, గల్పించుటకు కవి ప్రయత్నించును:

"రెండు వందల గజముల కొండగొంది
విపుల సామ్రాజ్య చక్రము విరిగిపడును..."

అని కవి యొక యుద్ధమునందొక సన్నివేశమును వర్ణించుచున్నాడు. కొండగొందకు, విపుల సామ్రాజ్యచక్రమునకు, ఇచ్చట సంబంధము సమకూర్చబడినది. ఆ కొండగొందయొక్క ప్రాముఖ్యమును పాఠకుడు తెలిసికొన తహతహలాడుచున్నాడు!

'ఒకటి రెండుమారులు రవి నేలకు వ్రాలె
కాపలా జవాను కరకుకత్తి,
సురటి విసరుచేటి మరచి నిద్దురపోయె,
ఖంగు మనుచు నొంటిగంట గొట్టె."

ఈ పద్యమునందు, సాధారణ సన్నివేశము నొక దానిని వర్ణించుచున్నాడు. అసమయమునందలి నిశ్శబ్ద జగతిని వర్ణించుటకు, తరలి నేలకు వ్రాలినకత్తి, మరచి నిద్దురపోయిన చేటి, 'ఖంగు'న మ్రోగిన ఒంటిగంట సవ్వడిని, ఇనుమడింపచేయుటకు, తోడ్పడుచున్నవి. మనస్సునందొక భావచిత్రమును నిర్మింపజేయుటకై కొలది పదసామగ్రిని సంతరించిన కవి ప్రశంసార్హుడు కాడా?

వేదాంతసంబంధములగు విషయములను, ప్రకృతిసంబంధములగు వర్ణనములను, గ్రంథస్థ మొనరింప దొరకొనినపుడు, పాఠకుని హృదయమునకు విసుగు నింపకుండ, కేవలము శబ్దసంపద సహాయమున, శ్రోత

చవులూరించు భావములతో కృతకృత్యులైన కవులున్నారు. మనోహ్లాదకరమగు వర్ణనమును, సులభములగు శబ్దములతో ఆలోచించినకొలది, క్రొంగ్రొత్త భావముల నుత్పన్నమొనరింపగల శబ్దజాలములో ఒక అధునిక కవి గావించిన తీరు తిలకింపుడు.

'పంకముపంక ముంబులమ
కొన్నవి. తూరుపుకొండ నెరేముల్
పంకజబాంధవుం డరుణ పాదములన్
నిగిడించె వింట నే
డాంకుడు చిన్నవోయి, దర మూచల
పానురిటమ్ము లెక్క పై
జంకయు దాను గడ్డిగర చెన్,
చెనుచీకటు లార్చ కాకులై."

ఈ పద్యమునందలి కొన్ని శబ్దములు వెలార్చుచున్న వింతియర్థమును, శబ్దజాలముయొక్క విన్యాసమునందు కవి చూపించిన ప్రజ్ఞను గూర్చి వివరించిన కాలవిలంబన మగునని వదలివేయుచున్నాను. చెనుచీకటు లార్చ కాకులై అను చివర పాదమునందలి, చివరిభాగమును రసజ్ఞులు పరామర్శించి శబ్ద విన్యాసమునందలి సౌందర్యమును గుర్తింతురని యాశించుచున్నాను.

పరమేశ్వరుని యనుగ్రహమును బడయుటకు, సంఖ్య ననుసరించి, కాలమాన పరిస్థితుల ననుసరించి, చేయబడు జపతపములకన్న అన్ని వేళలయందు భగవంతుని హృదయమున నుంచుకొని సత్యమార్గము నవలంబించుచు పరమేశ్వరానుగ్రహసంపాదిత హృదయాసనమున, పటాటోపరహితమైన జీవితమును గడపువాడే ధన్యుడు, భక్తుడు, కాగలడను నీతియంతటి నీతిని సాధారణలోకవృత్తము సాధారణముగాగొని అమరైనపదసామగ్రితో ఎట్లు ఒక కవి విశదపరచుచున్నాడో పరిశీలింపుడు.

గంగరొద్దున ప్రతిదినము భగవంతుని నామ పారాయణమునందు నిమగ్నుడైయున్న ఒక సన్యాసి కొన్ని దినములకు తాను స్మరించిన భగవన్నామముల సంఖ్యను లెక్కజూచి, సంఖ్యాగణనాతిగర్వమున ప్రగల్భముచున్నాడట. ఇంక కొలది దినములలో కొన్ని లక్షల నామములు, సంఖ్యయందు సంపూర్ణమై తనకు ముక్తిచేకూరునని యాశించుచుండెను. ఇంతలో ఒకవాడు "గంగాగతమైన నీరమునుగైకొని, గంగకు దాను మారుగా వాగమృతమ్ముగనిచ్చి దనువారి నవోఢలను బలుపురను సన్యాసి చూచినాడు. అందొల యువతి వేరొకతెను :

"చెలియల! నీవెన్ని మాగులు కలసితివే యింత వరకు కాంతుని తోడన్? కలరూపు చెప్పు"మని అడిగినది. అందులకా రెండవ యువతి :

"భాతా పాతి మొకంకు గుట్టి ఇది
లెక్కల్ వ్రాయుటే పోరమా?
చేతో నాధుని పేగ నా సుమసులో
చేకొన్న యులంతనే,
నా తల్లి విను, నన్ను చేసె మరతున్
నాకెట్లు సిద్ధించు నా
భాతల్ వ్రాయగ నంచు నా యురిద
సంభ్రాంతాత్మయై పల్కెనన్."

ఈ పలుకులన్నియు విన్న దా సన్యాసి. వెంటనే "జపమాలన్ దిసి సన్యాసి, తా గంగాగర్భమునందు వైచుచును, ఇంకన్ నేను సన్యాసినా! శృంగారంగులు నాకు ఒజ్జలనుచున్ జేకూడ్చె సన్యాసికిన్" విషయమెంతి వేదాంత సంబంధమునకు చెందినదైనను, దానిని విశదపరుప నిర్ణయించుకొనిన కథ, సులభశబ్ద సందోహము. కవియొక్క నిర్మాణచాతుర్యమునకు, విదర్శనములై యొప్పుచున్నవి.

కథను నిర్ణయించుకొనుట ఒకయెత్తు, నిర్ణయించుకొనిన కథను, నేర్పుమీద నడుపుట వేరొకయెత్తు, కథయందలి హెచ్చుతగ్గులను, రసమును, పాత్రనిర్వహణమును, శబ్దసంపదచే రాణింపునకు తీసుకొని రావలసిన బాధ్యత కవిపైనున్నది. పువ్వులను కనపంపగల కవి కిది కష్టసాధ్యములు కానేరవు. ఒక హారమ్మేదము, రమ్యముగా నున్నదనిన, దాని, నిర్మాణమున కుపయోగింపబడిన ప్రతి చిన్న వస్తువునందును, రమ్యత స్ఫురింపకలయును. సుమదామమునకు కలుగు సువాసన, చక్కదనము, అందు గూర్చబడిన ప్రతి కుసుమమున కుండు పరిమళము, చక్కదనము పై నాధారపడి యుండును. ఇట్లే, ఒక కావ్యము, జనరంజకమగుటకందలి కథావస్తువు పైన నేగాక, ప్రయోగింపబడిన ప్రతిశబ్దము పైన కావ్యమునందలి కళాకాంతు లాధారపడియుండును. ఈ చిన్న వ్యాసము శబ్దవిన్యాసమునందలి చక్కందనమును అతి స్వల్పముగ మాత్రమే వివరింపసమర్థమై యున్నదని మనవి చేయుచున్నాను.

రాత్రించరులు

'భాను'

1

నిశాకాంతబంధుర వినీలకుంతలాలధారిణి రోదసీకుహ రాంతరంలో వ్యాపించి స్థావరజంగమ ప్రకృతిని క్రమ్ముకొని తెరగా మారిపోయింది.

నల్లని ఆకాశంలో పలుచని మబ్బులు పిచ్చివాడి ఆలోచనలా అలిబిల్లిగా క్రమ్ముకొన్నాయి. మబ్బుల పరదాలలో మసకబడిన నక్షత్రాలకాంతి లక్ష చుక్కలకాంతిలా ఉంది. ఆకులను చలింపజేయలేని పిల్లవాయువులు వీస్తున్నాయి. ప్రకృతి స్తంభించింది.

కామంలాంటి చీకటి; పాపంలాంటి చీకటి; కటిక చీకటి మానవజీవితపు చరమరంగస్థలంలో భయానకంగా నర్తిస్తున్నది. హృదయంలో భయాన్ని పెంచే ప్రళయావాతావరణం.

శిలల్లాగా నిలబడ్డ గుబురు పొదల చెట్లు. వివిధాకారాలతో భయంగొలిపే రెల్లుగడ్డిగుబ్బలు. విశృంఖలంగా ఊళలు వేస్తున్న శృగాల సరాగాలు. ఎఱ్ఱని కన్నుల్లో కసి తిరుగుతున్న తోడేళ్ల గుంపులు. భూమి మీద ముక్కలాగా పరిభ్రమిస్తున్న మిణుగురుపురుగుల మందలు—ఇవన్నీ ఒకవైపున ఉన్నాయి.

మాతృగర్భంలో శిశువులాగా కదిలే ప్రక్క ఏటిలోని నీటి నిశ్శబ్దం. ప్రవాహోన్ముఖమైన వంగి ఆకు పడిన గట్టు పైన జామచెట్టుకొమ్మ చేస్తున్న మంజులమైన గలగల సందడి. ఆ నీటిజాతుల గలగలశబ్దంతో గళాలు మేళవించి క్రుంకిలిడి, లయానుగుణంగా తాళాలు వేస్తున్న కీచురాళ్లు. రెల్లుగడ్డిగుబ్బల పై స్వైరవిహారం చేస్తున్న మిడతలరెక్కల చప్పుడు. నిద్రపోతున్న నిద్రగన్నేరు చెట్ల పైన నిద్రపోతున్న పక్షుల కలవరింతలు—ఇవన్నీ ఇంకొకవైపున ఉన్నాయి.

ఉద్ధృతంగా జ్వలిస్తున్న కాష్ఠాలలో చితులు. టప్పున పగిలిపోయే కపాలాల సవ్వడులు. మనోవేదన కలిగించే మాంసపు కవురుకంపు. వెంట్రుకలు కమురుపోయిన వాసన. నక్కలు కొరుకుతున్న శవాల ఎముకల శబ్దం. వాటి కాళ్ల తాకిడికి కణకణమంటున్న పగిలిన కుండపెంకులు. ఎండుటాకుల మర్మరధ్వనులకు వల్మీకరంధ్రాల్లోనుండి మెరుస్తూ తొంగిచూస్తున్న పడగలువిప్పిన విషకాకోలాలు. తెరుచుక్కుమంటున్న ఆకులతో రావిచెట్టు. దానితొఱ్ఱలోనుండి విద్యుత్నేత్రాలతో తీక్ష్ణదృక్కుల విహంగాలు—ఇవన్నీ మరోవైపు.

స్త్రీల ఏడుపు నవ్వులాగా నవ్వుతున్న కొర్రాసులయికిలింతలు, ఊడలుదిగిన మఱ్ఱిచెట్టు పైన మాటికి మాటికి అరుస్తున్న తీతువు పిట్టలు. చింతచెట్టు పైనుండి కర్ణాలను ఘూర్ణింపజేస్తున్న రాత్రిఈగల సంగీతం రుద్రభూమిని మరులుకొల్పుతూంది.

మరోప్రక్కగా—

జుట్టు విరబోసుకొని వస్త్రవిహీనలై ఉయ్యాలలూగుతూ, ఘక్కున నవ్వుతూ, కాళ్ళు ఊపుతున్న నగ్న స్త్రీలు. తమాషాగా చలిస్తున్న అవయవాల పొంకం. హృదయ విదారకంగా ఏడుస్తున్న మరికొందరు స్త్రీల ఆర్తనాదాలు. గుంపులు గుంపులుగా కేకలు వేస్తున్న పురుషుల ఆకారాలు. కోలలు పాడుతున్న కంఠస్వరాలు. ప్రేమగీతాలు ఆలపిస్తున్న కొన్ని గొంతుకలు. పల్లకిమోస్తున్న బోయల కేకలు, భటులు ఊగుతున్న దారికేకల వైఖరులు—కిచకిచమంటున్న అవ్యక్త ధ్వనులు.

మఱ్ఱిచెట్టు చిటారుకొమ్మమీద తెల్లనిరవిక కట్టుకొన్న వెండిబొమ్మలాంటి యువతి దిక్కులు చూస్తూ రాగం తీస్తున్నది. కొద్దిదూరంలో చింతచెట్టు పంగలో ఒక యువకుడు హార్మోని ఊలపాట పాడుకొంటున్నాడు.

ఘల్లుమనే గజ్జలతో కొందరు నృత్యంచేస్తున్నారు. అక్కడక్కడ మండిపోతున్న కటు మర్త్య మాయాలు చెలవుగున్నాయి. మిణుకుమిణుకుమంటూ ఆరిపోతున్న అగ్నిజ్వాలలు అక్కడక్కడ కనబడుతున్నాయి.

కాని, ఎవరిముఖాలూ స్పష్టంగా కన్పించడం లేదు.

భీకరమైన కోలాహలం పాకిపోయింది. అంతా నిరామయం.

రోదనలు, కేరింతలు, పకపకలు, పసిపిల్లల యేడ్పులు, బండబూతులు.

మంచి మనసులో పాడు ఆలోచనలా వుంది ఆ ప్రాంతం.

నిశ్చలమైన సరసులో సుడిగుండంలా వుంది ఆ ప్రదేశం.

అదొక ప్రత్యేక ప్రపంచం. ఒక ప్రత్యేక వాతావరణం.

అంతలో ఎక్కడో అడుగుల సవ్వడి. గాలి దుమారం. పిచ్చిపిచ్చి మాటలు వినిపించాయి. అవసాన కాలంలో వెలువడ్డ భీకరమైన పెనునవ్వు.

ఆ ప్రదేశపు కోలాహలం సమసిపోయింది. నక్కలు రెల్లుగుబ్బులో దాక్కున్నాయి. తోడేళ్ళు గట్టుమీద ఖుషీగా కూర్చున్నాయి. గుడ్లగూబలు ధైర్యంగా అరిచాయి. అగాధాలకు, ఏకాంతాలకు గొంతులు బిగుసుకుపోయాయి. ఆకారాలు అదృశ్యమైనాయి.

శూన్య గడియలు. కీచురాళ్ళ గర్జారవాలు. ఆకులు రాలుతున్న చప్పుడు రెండు మూడు గబ్బిలాల రెక్కల విసురు మఱ్ఱిచెట్టు పైవుగా వెళ్ళింది.

దారిద్ర్యంలాంటి చీకటి; కాటుకలాంటి చీకటి; మరణంలాంటి చీకటి మరీ దట్టంగా అల్లుకుపోయింది.

ఏదో ఆకారం అస్పష్టంగా, వికారంగా, నగ్నసమైన పశువులాగా వడుగు పాదాలకు, పురుగుకు కంపలకు నడుము కదిలింది.

ఎక్కడో బల్లి అరిచింది. సర్పపు నోట్లో కప్ప బాధతో మూలిగింది.

ఆ ఆకారం నెమ్మదిగా అడుగులు వేస్తున్నది.

సంధ్యాశూన్యమైన నేల దుబ్బుగా వుంది. గడం బాగా పెరిగిం మానాన్ని మాత్రమే సంరక్షించే వేలాడుతున్న జీర్ణవస్త్రాలు. అసహజమైన దుర్గంధం. తీక్షదృష్టితో చూస్తున్న మిణుగురుపురుగుల్లాంటి కనుపాపలు. మాటిమాటికి తుళ్ళుతున్న శబ్దం మధ్యలో ఏదో గుసగుసున్న గొణుగుడు.

మఱ్ఱిచెట్టు దగ్గరగా వచ్చాడు. చేతులు ఆడిస్తూ వస్తున్నాడు. ఏదో వికర్శగా కేకలు. ఒక ఎత్తైనట్టు లాంటి ప్రకాశించినా కూర్చుని కుంట త్రవ్వుతున్న గుంటనక్క అతని అంగలోనుంచి పరిగెత్తింది

అతను నవ్వాడు. మనుష్యుల్లా నవ్వలేదు. అదో రకంగా నవ్వాడు పిచ్చిగా నవ్వాడు. అతని నవ్వు విని నక్కలు మోరెత్తి అరిచాయి. అతను వీపుమీద బాదుకుంటూ, ఒక చేతి ఎముక పట్టుకొని అటు, యిటు పరుగెత్తాడు. కాని ఏమీ కనబడలేదు.

ఆకులు మరింతగా రాలిపడ్డం. విరుగు ఆకుల మీద జరజరమన్న మోత. సన్నని చినుకులు. ఏడుస్తున్న ఆకాశం. కొద్దిగా చలిగాలి.

రెల్లుగుబ్బుల చాటున జ్వలిస్తున్న మంటలు. అతను ఆ మంటల దగ్గరగా వెళ్ళాడు. అక్కడ మంటలు లేవు. ఇంకొంచెం దూరంలో మండుతున్నాయి.

వెఱ్ఱిగా నవ్వుతూ మంటలదగ్గరకు పరుగెత్తాడు. అవి అక్కడ మాయమైనాయి. అతని చుట్టూ మంటలు పరివేష్టించాయి. మానవాకారాలుగా మార్పుచెందాయి. అవి నోరు విప్పుతూంటే పుష్పాలుగా అగ్నికణాలు రాలుతున్నాయి. వాటి ముఖాలు మడతలు పడి భయోద్వేగాన్ని కలిగిస్తూ వున్నాయి. అవి పైకి వస్తున్నాయి. ఆ పిచ్చివాడు చలించలేదు.

"ఓసీ...ఓసీ!" అంటూ ప్రక్కనవున్న మండుతున్న కాష్ఠాన్ని పట్టుకోగానే చిలచిలమంటూ పరుగెత్తాయి.

"హీ...హీ...హీ......కోటి దెయ్యాలు... వచ్చినా... చేస్తాయ్... మోసం" ఐక్యంగా నవ్వుకొని తృప్తిపడ్డాడు.

నెమ్మదిగా నడిచి మఱ్ఱిచెట్టు మొదలు దగ్గరవున్న రాతి అరుగు మీద కాట్లకు వీపు ఆన్చి ఆవులిస్తూ కూర్చున్నాడు. అతని కళ్ళకు చీకటి తెరలు ముసురుకొన్నాయి. అతని మనస్సు వర్తమానంలో నిలగ్నమైంది. అతన్ని గూర్చి అతనికి ప్రస్తుతంలో ఏమీ తెలియదు. మానవ సహజమైన ఆలోచనా జ్ఞానం లోపించింది.

నిశ్చల నిర్నిమేష దృక్కులతో నిరామయంగా కూర్చున్నాడు.

అంతా చీకటి. అతని తలలో చీకటి. బయట చీకటి.

మరలా కాట్లమీద ఆకారాలు మాయాలుగా తమ యథాప్రకార కార్యక్రమాన్ని సాగిస్తున్నాయి. అతనికి ఎదురుగా జ్వలిస్తున్న కట్టెలు. మండుతున్న మంటలు. అతను ఎదటి ప్రదేశాన్ని మాత్రమే చూస్తున్నారు.

2

అతని ఎదురుగా ఒక ఆకారం కదిలింది. మెడ ఎత్తి చూడాలని ప్రయత్నం చేసేలోగా—క్షణంలో ఆకారం పూర్తిగా అతని పై పడింది. శరీరం బండబారిపోయింది. సర్వాంగాలు మొద్దుబారిపోయాయి. విప్పారిన కళ్ళు అలా నిలిచివున్నాయి. మత్తులాంటి అవస్థ; మగతలాంటి స్థితి ఆవరించింది. హృదయం పై సహింపలేని భారం పెట్టినట్టనిపించింది. ఏ అవయవం చలిద్దామన్నా అశక్తిగావుంది.

ఒక్క నిమిషం గడిచింది.

చలిగాలిలో వణికేటట్టు అరిచాడు. కాళ్ళు చేతులు కొట్టుకొన్నాడు. చెట్టు పైన దృష్టి సారించాడు చిటారి కొమ్మమీద తెల్లకోక మనిషి; వెండి బొమ్మలాంటి ఆకారం కనబడింది. అతనికి పరిచయమైన ముఖం లాగా కనబడింది. ప్రక్కన దెయ్యాల

లాగుతున్న నగ్న యువతుల ఆకారాలు. సుందరంగా, సుకుమారంగా, మెల్లిగా ప్రాణాలు పోస్తున్నట్లుగా కదలిస్తున్నాయి వారి ఉన్నత వక్షోజాలు. అతను చేతులు చాచుకున్నాడు. గాలిలోని ప్రమిద దరించి నట్టు హృదయంలో ఒక భాగం భయపడింది. అదృశ్యం చూడ్డానికి దగ్గరగా వెళ్లాడు. మరీ దగ్గరగా వెళ్లాడు పట్టుకోబోయాడు. ఊగుతున్న ఊడలు. రాలుతున్న ఆకులు. అంతే! ఇంకేమి కనబడలేదు. మళ్ళా గుండె ఆగిపోయింది. శరీరం స్పృహ కోల్పోయింది. కన్నులు చూస్తున్నాయి. ఏదృశ్యం గాని వస్తువుగాని చెట్టు చేమగాని కన్పించడం లేదు. తల దిమ్మెక్కింది. అతని ముందు ఆకారాల ధాతువులు, వెనుక కొన్ని ఆకారాల నీడలు. అతను నడుస్తున్నాడు. వలయాకారంగా తిరుగుతున్నాడు. వీపు మీది మూట భుజాన్నుండి జారింది. అతను దుబ్బులు, గట్టులు దాటి నడుస్తున్నాడు. నడుస్తూ, నడుస్తూ ఒక్కచోట చటుక్కున ఆగిపోయాడు.

శరీరం తేలికయ్యింది. కళ్ళు చూడగల్గుతున్నాయి ఎదురుగా తుమ్మచెట్టు తుమ్మపూలవాసన. అతను బండ బూతులు తిట్టాడు. కాళ్ళల్లో ముళ్ళబాణ కలుక్కు మంది. వంగి తీసుకోబోయాడు. వెనుక నవ్వుతున్న కీచ ధ్వనులు. వెనుతిరిగాడు కోపంతో. చీకటి కడుపులో మరిగిపోయిన నిశ్చలప్రకృతి. ఇంకేం కనబడలేదు.

ముందు తుమ్మచెట్టు పంగలో ఈలపాట. అతను ముందుకు తిరిగాడు. తుమ్మచెట్టు పంగలో మానవాకారం. క్రమేణా స్థాయి హెచ్చవుతున్న ఈలపాట. నిద్రా ముద్రితమైన ప్రకృతికి జోలపాట పాడుతున్న కీచురాళ్ళ కంఠాలు ఈలపాటలో కలిసిపోయాయి. తీతువుపిట్ట విస్మృత గానం లయగా సాగుతోంది. ఏవో పక్షుల రెక్కల విసురులు గాలికి శబ్దం చేస్తున్న మంటలు.

చెప్పడానికి వీలులేని ప్రకృతి; వ్రాయడానికి వీలులేని ప్రకృతి, వికారం లాంటి ప్రకృతి, అజ్ఞానం లాంటి ప్రకృతి.

అతను ఈలపాట వింటున్నాడు. మనువు విన్నట్లనిపించింది. పాలోచనగా వింటున్నాడు. పెదవులలో మెరుపు మెరిసింది. పిచ్చిగా నవ్వాడు. కసిగా నవ్వాడు. అదోరకంగా నవ్వాడు.

"వాడిదే యీపాట...!...హాు హూఁ... వాడిదే...అవును...అది. ఈడకెందు కొచ్చాడబ్బా. ఏమిటో...హాహోఁ.... అవునులే ...అటువంటోళ్ళు... ఎక్కడ కొస్తారు...మరి?...ఇప్పుడిక్కడికెందు కొచ్చాడు...వదిలి వాయాలు...వాడికేం అధికార ముంది?...ఇదంతా మందీ" హీ హీ హీ అంటు నవ్వాడు.

ఈలపాట ఆగలేదు. పై పెచ్చు హెచ్చు స్థాయి లోకి వెళ్ళింది. రకరకాల ప్రాణుల కంఠధ్వనులు సమ్మి శ్రితమైనాయి. ఈలపాట సాగుతూనే వుంది అతనిలో కోపం పెల్లుబికింది. కోపాన్ని అపుకోలేక పోయాడు.

"ఎవ్రడా నువ్వు...?...ఆపు...ఏవటపాట" ఆవేశంగా అన్నాడు.

"నన్నాపమనడానికి నీకేం అధికారముంది?" స్పష్టమైన ప్రతి ధ్వని వచ్చింది.

"...ఠేయ్! నాకే ఎదురు చెప్తావట్రా... చంపేస్తా! తెలుసా...!హా హా హా" అంటు నవ్వాడు.

"ఏ జీవికి రెండుసార్లు మరణం లేదు తెలుసా?" గుంభితమైన నవ్వు, నిష్కల్మషమైన నవ్వు, హాయి అయిన నవ్వు వినిపించింది.

అతను చేతిలోని కాష్టాన్ని బలంగా ఆకారం పైకి విసిరాడు. అది ఆకారం దగ్గరకు వెళ్ళి తగిలింది. 'ఠన్' మని శబ్దం. అక్షణంలో ఆకారం అక్కడ లేదు. అతను ఆశ్చర్యపడి, దగ్గరకు వెళ్ళాడు. వెనక మళ్ళీ అదే యీలపాట. అదే స్థాయి. అతను వెనక్కి తిరి గాడు. తాటితోంద ప్రక్కన కొమ్మ సాచుకున్న దా ఆకారం. అతను చెంగుమని అక్కడకు దూకాడు. వట్టి నేల. మోకాళ్ళ చిప్పలు కొట్టుకుపోయాయి. మళ్ళా వెనుక పూర్వస్థలంలో అదే పాట, అదే ఆకారం. చేతిలో మూట బలంగా విసిరాడు. ఆకారం కదలేదు. నెమ్మ దిగా దగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆకారం రెండు మూడు అడుగులదూరంలో వుంది. తూర్పున మెరుపు మెర సింది. ఆ ఆకారం ముఖం స్పష్టంగా కనపడింది. అతను వెనుకంజ వేశాడు. చిన్నపిల్లవాడిలా భయ పడ్డాడు.

'సు ... సు ... దర్శనం ...' తలగోక్కుంటు పిచ్చిగా జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నట్లు అన్నాడు.

'జ్ఞాపకానికి వచ్చానా? సూరి...' దీనంగా ధ్వనించాయి మాటలు.

సూరి మాట్లాడలేదు. పిచ్చిగా నవ్వుతున్నాడు. రెప్పలు మాటిమాటికి అల్లలార్చాడు. దగరపడ్డ మాట తీసుకుందామన్నాడు. పాచిపట్టిన సరసులాంటి మన సులో మట్టి బెడ్డలాంటి విషయం చొచ్చి కొద్దిగా స్వచ్ఛతను కనుపరుపజేసింది. సూరి భటాలున వెనుతిరిగి నడక ప్రారంభించాడు. ఎదురుగా సుదర్శనంఆకారం.

'ఛీ...అడ్డంలే' ఛీత్కారంగా అన్నాడు.

'ఇంకెక్కడికి వెళ్ళగలవురా!' నవ్వుతూ సుదర్శనం ఆకారం అంది.

'ఏం?...' పెదవులు కొరుక్కుంటూ అన్నాడు.

"కాదు; అబద్ధం. పూర్తిఅబద్ధం. నీ అపోహ నా మరణానికి ఎలా కారణమైందో యిప్పుడు తెలుసుకోగల్గుతున్నాను. సూరీ! నేను సత్యం చెప్తున్నాను. నిజంగా నాకేమీ తెలియదు. నిరీక్షించే లోకపు సాధనలో లేను. రూపాలు లోకంలో అబద్ధానికి జీవితానికి సామరస్యంవుంది. అందుకే జీవితం అంటే అతి కిరాతకమా? కానీ... యిప్పుడు...యిక్కడ అపరిమితికి పూర్తి స్వతంత్రం. జరిగినసంగతి అసత్యమైనా, యథార్థమైనా అవసరం వస్తే విధిగా చెప్పాలి. కాబట్టి నేను నిజాన్ని దాచుకున్నాననే భ్రమ పడనక్కరలేదు. అసలు విషయం చెప్తున్నాను. నాకు ఆమెకు ...సోదరవాత్సల్యం తప్పితే మరేలాంటి సంబంధం లేదు. మనం... వెంటవెంటనే అమలను చూశాం. మీరిద్దరు పరస్పరం చూసుకున్నారు. ఆమె నీతో జీవితంలో భాగస్వామిగా వచ్చింది. అప్పటినుండి లోకంలో నేనున్నంతవరకు నేను మాత్రం వ్యంగ్యపోలికలాగా చూసుకున్నాను. కాని యీవిషయం లోకం అనే అర్థంలో తారుమారైంది. అధారం నీలో పరాకాష్ఠనందింది. సూరీ; అసలులోకం చెవులకు. కళ్ళకు మనం అనుకున్న విషయాలు అనుకున్నట్లుగా వినబడవు అందుకే మనుష్య లోకరీత్యా మనసు లోతుల్లోకి చూడలేకపోయావు. చూడటం సహజమైన మానవ బాహ్యాకృతిలో సత్యాసత్యాలు గమనించలేకపోయావు. నేను యిప్పుడు అనుకొంటూ వుంటాను, మన సుదీర్ఘమైన పరిచయఫలం ఏమైందా? అని.

"నేననుకున్నా; నువ్వు తొందరగా ఇక్కడకు వస్తావని; అవాడైనా నాకెందుకీ పరిస్థితి జరిగిందో తెలుసుకోవాలని అనుకున్నా. అసలు సంగతి తెలిసింది. నా నిర్దోషత్వం వెల్లడించాను. ఏమిటో...నిజంగా ఆశ్చర్యం ... ఏదో ... తగినట్టుంది. అబ్బ...తల నొప్పిగా వుంది సూరీ! ఇక వుండలేను. అటుఇటుచుట్టు ప్రక్క పదార్థా నది. వస్తా 'సూరీ...నువ్వు సావ్యసైవంతో తొందరగా కలుస్తా మనుకొంటాను. భీకరమైన, ప్రచండమైన, భయానకమైన గాలివీచింది సుదర్శనం ఆకారం రెప్పపాటులో మాయమైంది.

సూరి మనస్సు జాగ్రదవస్థనుండి వెలుగులోకి తొంగిచూసింది. ఏదో ఒక ఆలోచన గాలిలోని దుమ్ములాగా చలించింది.

దిక్కులు మారాయి. భయంలాంటి చీకటి; భారంలాంటి చీకటి; విచారంలాంటి చీకటి; మూగ చీకటి క్రమ్ముకుపోయింది.

'సు...ద...ర్శ...నం' గావు కేక. నిశ్శబ్దపు కనుపులో ప్రతిధ్వనించింది. రాత్రిచరిస్తున్న జీవులన్నీ ఒక్కసారిగా కంఠాలు విప్పాయి.

ఆ పిలుపును అందుకొన్నట్టు ప్రక్క యేటిలోని చేప తోకతో నీటినిగిరిచి కలంచేసింది. కప్పలు ఒక్కసారిగా బెకబెకమన్నాయి. రావికొమ్మల సందుల్లోనుంచి చూస్తున్న చుక్క నవ్వింది ముసిముసిగా.

మబ్బుల చాటున గురికొమ్మలు నెగిమీద కొచ్చాయి - పచ్చని తుంపురుల వర్షం వంటిమీదపడి ఆహ్లాదాన్ని కలిగిస్తూ వుంది. అడవి పువ్వుల సువాసన ఏటిదరినుంచి మెల మెల్లగా వీస్తున్నది.

3

సూరి తోటలమల్లెచెట్టుకు పదిగజాలు ముందు నుంచున్నాడు. చెట్టు గుబురుగా పందిరిగావుంది. అతను చెట్టుదగ్గర వచ్చి మొదటో గట్టుమీద కూర్చున్నాడు. అతని తలలో ఏవో ఆలోచనలు భ్రమిస్తున్నాయి.

యథావిధిగా సాగుతోంది ఆ ప్రకృతిపు వాతావరణం.

సూరి లోలోపల గొణుక్కుంటూ ఆలోచిస్తున్నాడు. కొన్ని క్షణాలు గడిచాయి.

మల్లెచెట్టుమీద జీగేలుమని విద్యుత్తులాంటి కాంతి మెరిసింది. మల్లెపూల ఈ వెల నీడలు ఆ వెలుతురుకు భూమిమీద ప్రతిబింబించాయి. సూరి కళ్ళు బైరు కమ్మాయి. హృదయం ఒక్కక్షణం స్తంభించింది. చెట్టుపైకి చూశాడు. తెల్లని ఆకారం కన్పించింది. ఏదో మధురమైన వేణురాగాన్ని అలాపిస్తూవుంది. ఆ గానాలాపన హృదయ విదారకంగా కొంతసేపు విశ్వాస భరితంగా కొంతసేపు విషాదంగా వుంది. సూరి మ్రాన్పడి పోయాడు. విప్పారిన నేత్రాలతో రెప్పవేయకుండా చూశాడు. గుండె వేగంగా స్పందించడం మొదలుపెట్టింది. ఏదో దిగులులాంటి బాధ. బాధలాంటి అనుభూతి, అనుభూతిలాంటి ఆలోచన మనసులో కదిలింది. అతను అలానే చూస్తున్నాడు. చిటారికొమ్మమీద వెండిబొమ్మ అంతర్ధానమైంది. సూరి గాభరాపడ్డాడు. కళవళపడ్డాడు; తెంపేసుకున్నాడు; దిక్కులు పరికించాడు. ఇనుపతెర లాంటి చీకటి, తారంగంలాంటి చీకటిలో దృష్టి అనుసరించలేదు.

మల్లెప్రూను వెనుకగా పూర్వపు వేణిరాగం. చిరుగాలికి తత్తరపడుతున్న నీటితరంగంలా చలిస్తూ వుంది. ఆ ఆకారం చెట్టుచుట్టూ తిరిగి సూరికి సమీపాన

నిలబడి ఆగిపోయింది. సూరి లేచి నుంచున్నాడు. ఆకారం కదల్లేదు, మెదల్లేదు.

"ఎవరు నువ్వు?" గద్గదికంగా ప్రశ్నించాడు.

'ఎందుకూ?' సమాధానం. సూరికి ఆటువంటి మాటే ఎప్పుడో విన్నట్లు జ్ఞాపకానికి వచ్చింది.

'అసలు ఎవరో చెప్పు' గట్టిగా అడిగాడు.

'చెప్పకపోతే...' చిరునవ్వులో జవాబు.

'చంపుతా' అంటూ దగ్గరగా వెళ్ళాడు.

"అలాగే..." ఆకారం అదృశ్యమైంది. సూరికి ముచ్చెమటలు పోశాయి. ఆమాట ఎక్కడో విన్నట్లనిపించింది అతని వెనుక ఆకారం నిలిచింది.

అప్పటినుండి యిప్పటివరకు చంపడమేనా నీపని సూరీ?' అపహాస్యం సూచించే కంఠనాదం ధ్వనించింది.

'అమ...లా' పిచ్చిగా. గోముగా అన్నాడు.

'జ్ఞాపకం ఉన్నానా?' జాలిగా అంది.

మెదడులో ఏదో షాక్ లాంటి ప్రవాహం, వీపున ఎవరో చరిచినట్లనిపించింది.

'నీకోసం...నీకోసం...యిలా అయిపోయాను అమలా! నిజంగా...' నిదానంగా మాట్లాడాడు.

'కాదు...అవమానంగా చేసినందుకు ఇలా అయ్యావని చెప్పాలనుంటుంది' అంది వికృతంగా నవ్వుతూ.

'అంతేనంటావా?' అమాయకమైన ప్రశ్న వేశాడు.

'కాకపోయినా...ప్రస్తుతం ప్రమాదం లేదులే' ఖచ్చితంగా అంది కంఠం.

'ఎందుకు అసలా నాపైన ఇంత నిర్దయ. నీ కోసం నీ ఇష్టమైన చీరను తెచ్చానుయిదిగో!' అంటూ చింకిమూట విప్పబోయాడు.

'నే ననుకొన్నా; నువ్వు తెస్తావని' ముక్కుతో నవ్వింది.

'నీ కెలా తెలుసు' ఆదుర్దాగా అన్నాడు.

'ఆఁ...నీ సంగతి నాకు తెలియదూ?' ముసి ముసి నవ్వులు ఒలికించిందాకారం.

ఆ నవ్వును చూసి తెప్పలేకుండా అలానే వుండిపోయాడు. ఒక అలౌకిక స్థితిలోనికి అడుగు పెట్టాడు. మనస్సు ఒక మధురక్షణంకోసం రాగం పాడింది. శరీరపు అణువులు సమ్మె చేశాయి.

ఎదురుగా మల్లెపువ్వులాంటి పక్కలో అమల. పాలరాయి లాగావుంది ఆమె శరీరం, చీరలోనుండి తొంగిచూస్తున్న ప్రకృతిక సౌందర్యం. శరీరంలో చలిస్తున్న లావణ్యప్రవాహం. ఆచ్ఛాదనం లేనట్లుగా కదలకుండా గుండెలను గుబగుబలాడిస్తున్న ఉత్తుంగ వక్షోజాలు. తల దిమ్మెక్కిస్తున్న నిశ్చలదృష్టి. అస్తంకాని అధరాలు. నల్లని వెంట్రుకలు. ముద్దు పెట్టుకొంటున్న నున్నని బుగ్గలు.

పిచ్చిసూరి ఉన్మాదుడయ్యాడు. సూరి శరీరం ఉడికింది. వేడెక్కింది. రక్తం ప్రకోపించింది. శరీరం తీవ్రతాపంతో వణికింది. నరాలు పరాకు పొందాయి. కళ్లకు చీకటి తెరలు క్రమ్మాయి. దేహాన్ని ఏదో శక్తి సమ్మోహనపర్చింది. అతను గబుక్కున అమల ఆకారాన్ని కౌగలించుకొన్నాడు. ఆమె హృదయం ఘటిగా గుండెను హత్తుకున్నాడు. అమల ఆకారం సూరి గాఢ పరిష్వంగంలో లీనమైనట్లనిపించింది. కాని త్రుటిలో అమల ఆకారం సూరికౌగిలిలో లేదు. ఏదో మెత్తని అపవిత్రమైన పదార్థం కనబడింది. దానిని దూరంగా విసిరాడు. కొద్దిక్షణాలలో నవ్వుతూ ఆకారం ఎదుట ప్రత్యక్షమైంది. ఆమె కళ్ళు నవ్వుతున్నాయి.

సూరి తమాయించుకొన్నాడు. శరీరానికి చెమట పట్టింది అతను ఆకారంవైపు ఆశ్చర్యచకిత నయనాలతో చూశాడు. ఆమె తమాషాగా నవ్వింది.

'సూరీ! నిజంగా నాకోసం పిచ్చాడిలాగా అయ్యావు?'

'నీకోసం అమలా...నీ కోసమే......యిలా గయ్యా.'

'ఓహో! 'నీ' గాని 'మీ' కాదన్నమాట. అవసరమైన వస్తువు ఎదురుగా వున్నపుడు ఆలోచించకుండా తిన్నాక అది కనబడకపోతే ఆందోళన చెందుతున్నట్లు కనబడే స్వభావం నీ ఒక్కడికే కాదులే! అది సరేగాని మన ప్రథమ పరిచయం ఎలా అయింది? నాకు జ్ఞాపకం లేదు. అందుకని అడుగుతున్నా. ఏమిటో తెలుసుకోవాలని వుంది యిప్పుడు.' సూరి కళ్ళలోకిచూస్తూ అడిగింది.

'ఓ...నాకు జ్ఞాపకం వుంది. ఆ రోజు సాయంత్రం పెనుమూడి దగ్గర ఏరుదాటడానికి నేను, సుదర్శనం వచ్చాం. చివరి పడవ కొద్దిలో దాటిపోయింది. ఆ రాత్రి అక్కడే వుండడానికి నిశ్చయించుకొన్నాం. అప్పుడే నువ్వు, మసిగా వున్న మీ ముసలమ్మ వచ్చారు. ఆ సంధ్యాసమయంలో చంద్రకాంతిపురంగు చీరలో వున్న నిన్ను చూశాను, నువ్వు కూడా చూశావు. మన కళ్లు భాషించుకొన్నాయి. ఆ

రాత్రి అక్కడ జాగరం చేశాం. తెల్లవారింది. ఉదయ భానుని తొలిరేఖలు తూర్పున. ఆ రోజు ఎంతో ఆనందంగా వుంది. అప్పుడే మీ నుదలమ్మ చనిపోయింది. నీకెవరూ గతిలేదని దీనంగా యేడ్చావు. దిక్కు మొక్కు లేదని వాపోయావు. నేను నీకు అభయమిచ్చాను. కన్నీళ్లతో నాతో వచ్చేశావు. అదేగా మన మొదటి పరిచయం.' తొలినాటి సంఘటనలు స్మృతిలో మెదిలాయి.

'అవును నిజంగా అదే రోజు ... అవునూ ... మరే ... తొలిరోజులో నా సాహచర్యాన్ని కూర్చి ఏమనుకో చెప్పాడివి.?'

'ఏముందీ ... నీకనువన్నల్లో నేను మెలగాలని అనుకొన్నావు. నేనూ ... భరించలేని ఆనందంతో తబ్బిబ్బయ్యాను. అప్పుడే...జీవితం అనే పదానికి అర్థం అవసరమైంది. నా రోడ్డుదారి జీవితంలో అమృతం వర్షించావు. అగమ్యమైన జీవితానికి ఒక దారి తెన్ను కనబడింది. నేను మాత్రం...ఈ ఉపోద్ఘాతం యెందుకు గాని నా జీవితం మారిపోయింది అని అనుకు చెప్పాడివి.' ఒక ప్రక్కకు చూస్తు అన్నాడు.

'ఊఁ... నిన్నూ కొంతకాలం అయింతర్వాత అనుకొన్నా నా జీవితం మారిపోయిందని' ఒక దర హాసంలాంటిది వెలువడింది. క్షణంలో మాయమైంది.

'ఇంతకీ...నన్ను బాగా...ప్రేమించావంటావు?'

'ఏం...అనుమానమా?' ఆమె దగ్గరగా వస్తూ అన్నాడు.

అమల ఆకారం అతనికి దూరంగా నడుస్తున్నది. కాదు; నడుస్తున్నట్లుంది. ఆకారం పాదాలు నేల మీద ఆనటం లేదు. ఆమె గాలిలో నడుస్తుంది. మూర్తి కూడా నడుస్తున్నాడు.

'అహాఁ... లేదు ... ఆఁ... అన్నట్టు ...సుదర్శనం...స్థితి ఎలావుందో?' మూర్తిని ప్రక్క చూపులు చూస్తు అడిగింది.

మూర్తి తలలో పిడుగుపడింది. కళ్లల్లో కారం కేగింది. నిశ్వాసంలో వేడి కలిసింది. హృదయంలో విషం ఊరింది.

"నీకనవసరం" తీక్షణంగా చూస్తూ, పౌరుషంగా అన్నాడు.

'పోనీ...మీ విషయంలో' ఆకారం ముఖంలో నవ్వు తొణికిసలాడింది.

'అదే...నీకనవసరం' ప్రతిపదాన్ని నొక్కుతూ అన్నాడు.

'మీ మిత్రుడుకదా?!' ఆశ్చర్యంలాంటి అవస్థలో అంది.

'ఏం...?... నీకు ... మాత్రం ... కాదా?' ముక్కుపుటాలు ఎక్కువగాలిని తీసుకొంటున్నాయి. కళ్ళు సంకుచించాయి.

'నాకు మిత్రుడేంకర్మ...' అమల ఆకారం ఫకాలున నవ్వింది. తెరలు తెరలుగా నవ్వింది. కవ్వించినట్లు నవ్వింది. హృదయంలో చెయ్యిపెట్టి కెలికినట్లు నవ్వింది.

మూర్తి రక్తం సముద్రపుపోటులా పొంగింది. కళ్లు మూసుకపోతున్నాయి. గొంతు విప్పారింది. పెదాలు స్పందించాయి.

'అ...మ...లా...' గొంతు మరోకలోకంలో ధ్వనించింది. మూగప్రకృతి రాగంతీసింది. స్వప్న ప్రపంచంలోని ప్రాణులు ఉలిక్కిపడి లేచాయి. రోషంతో ఘోషించాయి. భయపడిన నిశ్చలప్రకృతి నిశ్వాసంగా పెనుగాలి విడిచింది. ఆకులు రాలుతున్న శబ్దం. ఏటికడుపులో అలలు కదిలినశబ్దం. ఎండుటాకులు ఘొళ ఘొళమన్న చప్పుడు.

'అయితే...నిజమేనన్నమాట. వాడు...చెప్పిన మాటలు పచ్చి అబద్ధాలన్నమాట. అబ్బో! ధైర్యంగా చేసిన ఘనకార్యాన్ని వెలడిస్తున్నావా పందీ! ఆడజాతికే కళంకం తెచ్చావు...'

'ఎట్లా కళంకం?' నవ్వుతూ అంది.

'ఇంకోణ్ని వాంఛించడం ఏమవుతుంది?' కసిగా అన్నాడు.

'కామానికి...పరిభాష. అవుతుంది. కాకపోతే ...నువ్వు లలితతో ...ఏంచేశావో అదే అవుతుంది... అంతేగా" ముసిముసినవ్వులు నవ్వింది. నవ్వుతుంటే ఆమె రొమ్ములు లేస్తున్నాయి.

అగ్నిపర్వతం ప్రజ్వరిల్లింది. సముద్రం అవధి అధిగమించింది. కళ్ళలో రక్తం కారింది. ఆకాశం విరిగింది. భూమి బ్రద్దలైంది.

'మగవాణ్ణి...ఏమైనా చేస్తా...కానీ...నిన్ను ...నిన్ను ముక్కలు చేయటానికి విచారిస్తున్నా. నీ రక్తాన్ని...కళ్ళమూడనందుకు విస్తుపడుతున్నా... అబ్బా!...నిన్నేం చేయాలి?' మనిషి చలించిపోయాడు. అమల ఆకారాన్ని పట్టుకోబోయాడు. ఎలా సాధ్యం! ఆకారం నవ్వుమాత్రం ఎగతాళిగా ధ్వనించింది.

'వాడు లేడూ?...సుదర్శనంగాడు. వాడి రక్తం త్రాగాలి; స్నేహాన్నే కలుషితం చేశాడు. వాడి

గుండెకు రంధ్రాలు చేసి, నీముఖం చెక్కి, అవయవాలు చిత్రవధ చేసి, మ్యూజియంలో పెట్టి....'స్నేహానికి ప్రేమకి ప్రతిబింబాలు' అని వ్రాసివుండాల్సింది. థిలింగుండేది. బ్రహ్మాండంగా వుండేది...అహ్హహా... అహ్హహా...' అంతులేని నవ్వు, అర్థంకాని నవ్వు, అపశ్రుతిలాంటి నవ్వు వక్రతనంలో మారుమ్రోగింది.

మసక చుక్కలు మబ్బుముసుగుల్లో దాక్కున్నాయి. వికసించబోతున్న పుష్పం ముడుచుకొంది. మాతృగర్భంలోనుంచి లోకంలోకి రానున్న శిశువు మరణించింది. ఆలోచనా తంతువు తెగింది. మెరుపుతీగ విరిగింది. స్నేహానికి ఆనకట్ట కట్టబడింది. హృదయం పాషాణకవచం ధరించింది.

సూరి నవ్వుతున్నాడు. అది పిచ్చినవ్వు అనుకొంటే సూరి మంచివాడు. మంచివాడు అనుకొంటే పిచ్చినవ్వు. సూరి తూర్పువైపు నడుస్తున్నాడు. రాక్షసిబొగ్గులాంటి చీకటిలో మల్లెమొగ్గలాంటి అమల అతన్ని వెంబడిస్తూ వుంది. రావికొమ్మల్లోని చుక్క పిచ్చిగా చూస్తోంది. ప్రకృతి మౌనందాల్చింది. మట్టిరోడ్డు దాటారు. కొంతదూరం వెళ్ళాక —

'నీకోమాట చెప్పాలని వుంది!' అంది అమల గొంతుక.

సమాధానంగా అనంతమైన నవ్వు. అర్థంకాని నవ్వు. పిచ్చినవ్వు.

'నువ్వు నన్ను ప్రేమించావన్నావు. మొట్ట మొదటిరోజుల్లో అంతేననుకొన్నా. తర్వాత కామించావు అని తేలింది. అంతేకాదు; రంగురంగుల పుష్పాల ప్రియుడవనికూడా తెలిసింది. నేను మోహం మొత్తాను. నీలో మార్పు గమనించాను. నేను ప్రకృతికి అతీతురాల్ని కాదు; నా రక్తానికి సమాధానం చెప్పుకోడం నా చేతకాలేదు. నా తృష్ణను ఆర్పుకోలేకపోయాను. కామమనస్సును బంధించలేకపోయాను. కాబట్టే సుదర్శనాన్ని వాంఛించాను; కోరాను; కాంక్షించాను. ఇదంతా నువ్వు లేనప్పుడే జరిగింది. కాని...ఏం... జరిగిందో తెలుసా? లోకం అనుకోడానికి వ్యతిరేకంగా జరిగింది. ఊహించలేనంత విపరీతంగా జరిగింది. సుదర్శనం...నీ...నిజమైన స్నేహితుడు. హృదయంలో ఆలోచించే మగాడు. నన్ను నిరాకరించాడు. ఆశ్చర్యపడుతున్నావా? నిజంగా...నిరాకరించాడు. కాని...ప్రేమించాడు...సోదరిగా ప్రేమించాడు... సోదరిగా ప్రేమించాడు. చందమామలాంటి మన స్త్రీత్వం గుర్తింపలేక, నిజానిజాలు తెలుసుకోలేక, మనస్సులోతుల్ని గ్రహించలేక లోకం గోడువిని, అమానుషంగా, మూర్ఖంగా, దారుణంగా మమ్మల్ని చంపావు. రత్నాన్ని జారవిడుచుకొన్నావు.' కంఠం ఆగిపోయింది.

రెలుగడ్డి దుబ్బుల్ని పట్టుకొని నీటి నిశ్శబ్దతను, కప్పల అరపులను పరిశీలిస్తూ పెనుగులాడుతున్న సూరి చివరివాక్యాన్ని వినగానే స్తంభించిపోయాడు. దిగ్భ్రాంతుడయ్యాడు. మంచు పర్వతంలాంటి కఠిన హృదయానికి అమల మాటల వేడితగిలి కరగిపోయింది. మనస్సుకు అర్థంకాని కాని సమాధానం స్ఫురించింది. ఆకాశం ప్రశాంతమైంది. రావికొమ్మల్లోని చుక్క హేళనగా చూసింది

సూరి చేతిలోని రెల్లుగడ్డి పట్టు తప్పిపోయింది. తల క్రిందుగా జారిపోయాడు. ధన్‌మని మోత. జామ కొమ్మ విరిగింది. కట్టు ప్రవాహాన్నుండి ఏటిగర్భంలోనికి సురక్షితంగా వెళ్ళిపోయాడు. వలయాకారంగా నీటి తరంగాలు వ్యాపించింది అలసి నిద్రపోయాయి.

వికసించిన పుష్పం రాలిపోయింది. ఆలోచనా తంతువు అతుక్కుంది మెరపుతీగ కలిగింది. ఏదో ప్రాణి గోల చేసింది. హృదయం కవచంవిప్పి జలస్నానం చేసింది.

తీతువుపిట్ట వికృతంగా కూసింది.

చుక్క రాలింది.

ఎక్కడో సుదూరంగా కోడికూసింది.

ఒక్కసారి ప్రకృతి ఆహ్లాదంగా కోలాహలం చేసింది.

రాత్రి కొంత కళ్ళు నులుముకొంటానికి ప్రయత్నం చేస్తోంది.

తూర్పు సూర్యుణ్ణి ప్రసవింప బోతుంది.

రామాయణ కల్పవృక్షము : విరాధవధ

శ్రీ కేతవరపు వేంకటరామకోటిశాస్త్రి

శ్రీమద్రామాయణమున ప్రసక్తములైన చిన్న కథలలో విరాధుని దొకటి. రాముడు వీనిని చంపినాడు. చంపలేదు. చచ్చునట్లుగా చేసినాడు. ఆ చేయుటయు విరాధునిమాట చొప్పున. ఇది చిత్రముగానున్నది. అనగా విరాధుడు తనను చంపుమార్గ మిది యని రామునితో చెప్పినాడన్న మాట. ఇట్లనుటవలన విరాధుడు చావును కోరి దానికై నిరీక్షించుచున్నాడన్న మాట. ఈ విరాధుని శీలలక్షణమే చమత్కారముగా నున్నది. వాల్మీకి వ్రాసినాడు. "స్వర్గం విరాధేన హి మృత్యు రాత్మనః ప్రసహ్య రామేణ యథార్థ మీప్సితః నివేదితః కాననచారిణా స్వయం న మే వధః శస్త్రకృతో భవేదితి" రామాయణమును తెనుగున చాలమంది వ్రాసిరి. ఈ కథ వ్రాయుట కేమి? ఎవరైనను వ్రాయవచ్చును. కథాగత శీలలక్షణమును గుర్తించి వ్రాయుట నిశిత పరిశీలనాదక్షము, ధీశక్తిముగలవాడు చేయగలిగినది. విరాధవధ నిర్వహణమున కేవలమొక్క విరాధుని శీలలక్షణము ప్రస్ఫుటమైన తీర్పున్ని వేశము పూర్ణాకృతినందినట్లగాను. రాముడు,లక్ష్మణుడు,సీత వీరు ముగ్గురును విరాధవధనముతో సంబంధముకలవారు. వారివారి శీలలక్షణములను అచట సముచితముగా చూపబడవలయును. భాస్కర రామాయణమున నీ ఘట్టము ఇరువది నాలు గద్యపద్యములలో ముగిసినది. భాస్కరునకు కథాగతములైనట్టి పాత్రముల శీలలక్షణములను స్పష్టముగా దర్శించుశక్తి లేదు. వాల్మీకి రాముడు విరాధుని చంపినట్లుగా వ్రాసినాడు గనుక భాస్కరుడును వ్రాసెను. అసలు రామాయణము వాల్మీకి హృదయము దర్శించి అది ఫలానా అన్న నిష్కర్షతో వ్రాసినవాడుకాదు భాస్కరుడు.

వాల్మీకి రామాయణమునకు భావ్యముగా వచ్చిన శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షమున పూర్వరామాయణములలో లేని వైశిష్ట్యమొకడెడతెగక స్ఫుటముగా నున్నది. ఈ విరాధవధ ఈ కల్పవృక్షమున యాభైయారు గద్యపద్యములలో నిర్వహింపబడినది. దీనికి ముందు ఎనిమిది గద్య పద్యములతో పూర్వరంగము నిర్మింపబడినది. ఈ పూర్వ రంగ కల్పన కేవలము విశ్వనాథోపజ్ఞము. ఏ తత్రంగమట్లుగా నగుటకు హేతువు రాముని శీలలక్షణములోని వైచిత్రి. రాముని శీలలక్షణము స్వరూపమేమి? ఏతత్స్వరూపము సర్వమును ఇట పరిశీలింపక ప్రధానాంశములను చెప్పెదను. అందు హాస్యశీలత మొదటిది. ఋషులన్న మైత్రిని తలపు రెండవది. అన్నింటికిని మూలమైనది సర్వాత్మ్య వివేకముతోడి ఆత్మజ్ఞత్వము. ఈ యీ గుణములు రామునియందీ కల్పవృక్షమున తిరతిర నిక్షిప్తములు. బాలకాండమున శ్రీరామ సోదరుల విద్యాభ్యాసంగములో పూర్తియగు అవతార ఖండాంతమునకు రాముడు హాస్యాద్భుత శీలి యని కవి తొలుగా నిష్కర్ష చేసెను. అయోధ్యా కాండ ప్రధాన ఖండమున యమునానదిని దాటిన తరువాత శ్రీరాముని విగరబడి నవ్వుటను చూచి సీతాలక్ష్మణులు "ప్రకృతితో నొకడై పసివానివోలె కన్పడు, కుహనా మనుష్యకృత నాగరబంధము లూడ్చినట్లుగ" అని అనుకొనినట్లుగా చెప్పి రాముని హాస్యశీలత అరణ్యమునకు వచ్చినతరువాత మరియు నధికమైనట్లుగా చూపించినాడు కల్పవృక్షకర్త. తరువాతి అరణ్యకాండమున మారీచునిచే రామునిలోనున్న లోపమా హాస్యశీలతయే అనిపించును—ఈ రాముని హాస్యశీలమును విశ్వనాథ ఇంతగా అద్భుతద్భుతస్పష్టము చేసినాడని చెప్పుట యేలయనగా రాముని శీలలక్షణ సంబంధి హాస్యమే ఈ విరాధవధకు పూర్వరంగమును సముచితముగా నిర్మించినదని చెప్పుటకు. అనగా విశ్వనాథ రాముని ఆ శీలలక్షణము నచట పైకి తెచ్చినాడన్న మాట.

అసలు విరాధవధకు మొదటిది వాడు సీతను పట్టుకొనుట. అడవిలో సాధారణముగా లక్ష్మణుడు ముందు నడచును. వెనుకగా రాముడు. సీత మధ్యలోనుండి నడచును. ముగ్గురును దాదాపు వెంటవెంటగా నడతురు. రామలక్ష్మణు లంత దగరగా నున్నపుడు విరాధుడు సీతను పట్టుకొనుటకు వీలులేదు. వీలులేదనగా వీలు

లేదనికాదు గాని, వాడు సీతమీదికి వచ్చునప్పుడు వారేమిచేయుచుండిరను ప్రశ్న వచ్చును. రంగనాథుడు వ్రాసినాడు. గరుడుడు బాలనాగమును బలిమి నొడిసి మింటికెగసినట్లుగా విరాధుడు సీత నెత్తికొని మింటికెగసినాడని—అది వేరు విషయము. భాస్కరుడీ మాత్రపు టూహయును చేయలేదు. "గదిసి జానకిఁబట్టి శీఘ్రముగ జంకెఁదాల్చి"నా డనినాడు. ఈ కల్పవృక్షమున సీతను విరాధుడు పట్టుకొను సమయమునకు రామలక్ష్మణు లిరువురును సీతకు కొంత దూరముగా పోయిరి. ఊరక సీతను దూరముగా వదలి వారు పోరు. ఆ వారి పోవుట చమత్కారముగా కల్పింపబడినది. రాముని జీవలక్షణ మాధారముగా కల్పింపబడినది. దండకారణ్యమున వారు ముగ్గురును పోవుచున్నారు. దూరముగా సమీపమున చెఱువు వేదో ఉన్నట్లు తోచినది. సీత నడువలేక కొంతసేపు సేద తీర్చుకొనవలయు నను కొన్నది. అనుకొన్న తరువాత—

"చెఱువు నొద్దున విశ్రమించెదము కాద
యనిన జానకి శ్రీరాముడనె అయోధ్య
వదలి విశ్రాంతికొరకయి వచ్చినావె
అనిన జానకి యటఁగలదా యటందు"

"అవున అయోధ్యలోఁ దెలిసి
యుంతని యుంతని చెప్పనా ? ధరా
ధవుకు సున్నమైక జీవదనై
దైవతలోకము లిద్దరైన రా
ఘవుని వశంబుపోక కథకటె
నిరంతము ప్రసుక్కతలి. అ
న్న వదలినటి చెప్పలయినన్
బిత్తమ్ముడు కొల్వ దప్పరిన్."

ఇది సీతారాములసంభాషణము. 'చెఱువు నొద్దున విశ్రమించెదము కాదా' యనిన జానకి మాటలోని యర్థ మదట కొంచెముసేపు సేద తీర్చుకొనవలయును. నే నలసిపోయినాను అని. అయోధ్యవదలి విశ్రాంతికొరకయి వచ్చినావె యని రాముడనుట చమత్కారగర్భము. చిన్న దెప్పిపొడుపు. అది యట్టిదని ఎప్పుడు తెలియునన గా అయోధ్యాకాండమున రాముడు సీతను నీవరణ్యము రావద్దనుట—ఆమె వచ్చెదననుటగా జరిగిన అచటి సంభాషణము స్మృతిలో నున్నపుడు. "వైదేహియున్ నీ వెంటంబడిరాక నీకు బరువా ?" "వనంబులకు నేన్ నీ వెంట నే వచ్చెదన్" అన్నది సీత.

"నీ వరుజేగు మార్గమున నీ పదునొకనకు (నాకు) బాధ తప్పదు" అనినాడు రాముడు. "విన్నవ్వాడి దను నాకు నెవ్వగయని కలిగినంగద. బానయేఁ గలుగు నీకు" అన్నది సీత. అప్పుడా అనుట నిజమే. నీతో నున్నచో నాకు బాధేమి. అదే సుఖము అని అప్పుడన్న సీతమాటలోని పరమార్థము వేరు. తీరా అడవిలో నడచుట ప్రారంభముకాగా సీతకు కొంచెము శ్రమ అనిపించినది. అందు కన్నది చెఱువునొద్దున విశ్రమించెదము కాద అని. హాస్యశీలుడు రాముడు దానిని సాగదీసి చమత్కరించినాడు. ఆ చమత్కారమును సీత మరొక వైపుగా త్రిప్పినది. "అవును అయోధ్యలో తెలిసియుంతని యుంతని చెప్పనా... అన్న వదలినటి చెప్పలయినన్ పిన్నతమ్ముడు కొల్వ దప్పరిన్" సీత ఇట్లుగా త్రిప్పుట నిజమునకు ధరణిపై తనకట్టి యుత్ప్రాణ ముండికాదు. ఊరక రాముడు మాటకు మాటగా నేదో మాటాడవలయునని మాత్రమే. సీత ఆంతర్యము రామునకు తెలియదా ? బాగుగా తెలియును. కాని తదాంతర్యమును గుర్తెరిగినవానివలె పైయుద్ధమునకు కోపము వచ్చిన వానివలె నట్యును. అందువలన రాముడు మాటాడలేదు. నడచుచుండెను. సీతకు రాముడు మాట్లాడుట కావలయును. రామునకు కోపము వచ్చినట్లుగానున్నది. తానే కల్పించుకొని మాటాడవలయును.

"వనము మరల తీగను త్రో
క్కన జాడగఁగానిపించుఁ గేవల మిది త్రో
వవిలు లేదు చేయివను
కొనివది కన్పింప దడవిక్రోవలయు కాకన్"

"ఆ రాముండనె నెంతయున్ మరల
కొన్నంగాదటే ఘోరకాం
తారంబుగా పతితో డ వచ్చు
టనినన్ దాత్రిజ సర్వంబులు
ద్రొక్కి రాసైనది ధర్మపె మరల లేదన్నగా
రఘూత్తంసకుం
డారంభించు శిరః ప్రకంపముగ
ముందై యేగ మార్గంబునన్"

ఎంతసేపటి! చెఱువురాదేమి? మనము మార్గము తప్పలేదుగదా? ఈయడవిలో నెంతసేపని యిట్లు నడచుట?—ఇది సీత తాత్పర్యము. దానికేదో రాముడు సమాధానము చెప్పవలయును. చెప్పవనియే—చెప్పక

లయుండనిచే సీత అట్లనినది. రాముడు బదులు మాటాడి నాడు. ఆ మాటాడుటలో నున్నది చమత్కారము. సీత మాయాలుగా నన్నది నునను మగులు తీసను. ప్రోక్కి నటాడగా గనిపించుచున్నదని. హాస్యాద్భుతశీలి రాముడు ఆ సీతయన్నదాని లోని మగులు శబ్దమును విడిగా గ్రహించి తదర్థమును పైకిలాగి దానిని జానకిమీదికి విసరినాడు. ఆమె అంతకుముందు అయోధ్యలో మాత్రము విశ్రాంతి యున్నదా అన్నట్టుగా ధర్మంపు బుద్ధ్య రాజైనది. ధరిత్రిపై మగులు లేదన్నది. ఆమె ఈ మాటను చమత్కారగర్భముగా గడుసరిమాటగా అన్నది. రాముడా చమత్కారమును గ్రహింపనివాడువలె లోమునుడి విస్ఫుట కోపాభిమాన హృదయుడైల్లగా, ఆరంభించు తరః ప్రకంపముగా సీతను వెనుకగాచేసి ముందుగా నడచినాడు. శ్రమమున కించిద్దుఃఖాభిమాన హృదయ జానకి వెనుకై సాగినడచినది—వారు తటాకము తీరము చేరుకొన్నారు. లక్ష్మణుడు కంటకాకృతిమైన తటి మున సౌభాగ్యపవాస్థానము చేసినాడు. కాని రాముడు ఇంకకొంచెము దూరముగా పోయి నిలబడి నాడు. సీత అట్లే వెనుకగా నిలబడినది. లక్ష్మణుని కమియు తోడక తను తటాకములోనికి దిగినాడు. రాముడు దూరముగా సీతవైపు చూచుచు నిలబడి లేదు. విముఖుడై నిలబడెను. వెనుదిరిగి తనను పిలచు నేమోయని సీత అట్లే నిలబడినది. విముఖుడైన రాముడు నెమ్మదిగా అడుగులు ముందుకు వేయుచుండెను. ఈ సమయమున విరాధుడు సీతను పట్టుకొనెను. రాముడు సీతవైపు చూచుటలేదని ముందుకడుగులు వేయుచున్నాడని, ఎట్లు తెలియ వచ్చినదనగా—విరాధుని వికటాట్టహాసమునకు "విముఖుండైన వ్యామి జానకిదెసన్ వీక్షించ"వన్న పద్యము వలన—విరాధుడు సీతను పట్టుకొనుటకైన పూర్వరంగమును రాముని హాస్యశీలము నాధారము చేసి సీత నుండి రాముని దూరము చేయుటలో ఈ వ్యాసమున మొదట వేయబడిన ప్రశ్నకు సమాధానము లే: పోవుటతో పాటు మరొక రహస్యమున్నది. రాముడు చెంతలేనపుడే సీతకు కష్టము వచ్చును గాని దగరగా నున్నపుడు రాదు. రావణుడు సీత నపహరించినది రాముడు లేడివెంటబడి దూరముగా పోయిన తరువాత. కాకాసురుడు సీతను వేధించినదియు రాముడు సమీపమున నున్నను నిద్రించుచున్నపుడు. జాగృతుడు దూరమున నున్నను నిద్రించుచు ప్రక్కనున్నను ఫలిత మొకటియే. మరియును ఈ మాసింటికుండు నొక విశేష మున్నది. లేడివెంటబడి రాముడు దూరముగా పోవుటకు సీతయే హేతువు. కాకము చెంతగా పిలిపించుటకును 'తొంటిట్టుల దూగిదన్ బతికి నిద్రాభంగమా' నని ఓర్చుకొన్న సీతయే హేతువు. ఇపుడు విరాధుడు పట్టుకొనుటకు వీలుగా రాముడు దూరము పోవుటకును మాటకు మాటగా చమత్కరించిన సీతయే హేతువు—కల్పవృక్షమునందలి విరాధకథకైన పూర్వరంగ మింతగా భావగంభీరము. సన్నివేశ మత్యంతము సహజముగా దాంపత్యము అది అట్లుగా వివరించుట రాముని లీల లక్షణసంబంధి హాస్యశీలత—సీతాపాతురహస్యము—పరస్పర ముత్కర్షాపాదకములుగా పూర్వరంగము నిర్వహింపబడినది. వ్యంగ్యసర్వస్వ భారతియైన మహాకవి కావ్యనిర్మాణ శిల్ప మట్టిండును.

ఇదట నింకొక విశేషము చెప్పవలయును. రాముడు దగ్గరగా నున్నపుడు విరాధుడు సీతను పట్టుకొన్నతో రాముడూరకుండునా అన్న ప్రశ్న వచ్చునని రాముడుదూరముగానున్నటు కల్పింపబడినట్లు చెప్పినావు గదా!—వెనుదిరిగి సీతను పట్టుకొన్న విరాధునిమాచి కూడ రాముడువెంటనే వానిమీదకు రాక లక్ష్మణునితో ఏమేమో అనుచూ కావ్యపరాఙ్ముఖుడైనట్లు వ్రాయుట కారణమ్మదా? అను సందేహము కొందరకు రావచ్చును. "తరణికులులు నిలిచి చూచుచుండ వివ్వరహం దరి సీత పొంగుచున్న చేటునరసి" అని వ్రాయబడినది. అనగా దానియర్థమిది. వారరణ్యము ప్రవేశించిన తరువాత కనిపించిన మొదటి రాక్షసుడు విరాధుడు. వాని ఘోరాకారము వాని వేషము—వాని హుంకారము రామలక్ష్మణులను భయము గొల్పునట్లుగా నున్నవి. కోట కొండలను చిన్నతనమున చూచిలేదా! సంహరింప లేదా! అని యనవచ్చును. ఇప్పుడు సీతచేటు పొందు చున్నది. అయినను వేరేపనిగా రక్షించుటకు వెంటదూకుటయు, ఒడ్డున కాలు నిలవద్రొక్కుకొన లేక గాపుకేకలు పెట్టుచు విస్ఫుటయు రెండును లోకమున నున్నవి. పైగా విరాధుని సీతపట్టుకొనుట హాహాత్సంభవము దానివలన నిశ్చేష్టత. వెంటనే విరాధుని మీద పడవలయునన్న ఊహారానీయ నిశ్చేష్టత ఇంకను విరాధు వదలనుండినాక ఆమెనట్లే పట్టుకొని వారితో మాటలకు దిగినాడు. ఆ మాటలలో వాడు కొంచెము పరిశీల్యభావుడుగా నున్నాడు. పాదములమీద వాని

నుండి సీతను విడిపించుకొనుట ఒక తోవ. ఆ కథా సన్నివేశములో రామునకు తన యీ రాకకు హేతువైన కైకప్రకృతికి వచ్చుటయు, తాను వద్దన్నప్పుడు మాట వినక సీత అరణ్యమునకు రాకుండినచో రాకుండెడి దన్న భావము వచ్చుటయు అసహజములు కావు.

ఇక విరాధుడు, వాని యుదంతము చిత్రమైనది. బ్రతికియుండగనే పాతి పెట్టబడితేగాని వాడు మరణింపడు, అదియును రాముని చేత. ఇదంతయు వానిని శపియించిన కుబేరుడు తుంబురు ప్రార్థనా ప్రసన్నుడై ప్రసాదించిన శాపావసాన విధానము. దీని యోగ్యత విరాధునకున్నది ఉన్నదని యీటు తెలియును వాల్మీకి రామాయణము చదివిన తెలియును. "తపసా పురుషవ్యాఘ్ర! రక్షసోఽహం వశీకృతే, శస్త్రైర యుధి విరోధుం రాక్షసం విఖ్యాతపే" అని రాము డనగా నీ "హతోఽస్మి పురుషవ్యాఘ్ర! శక్రతుల్య బలేనవై మయా తు పూర్వం త్వం మోహాన్న జ్ఞాతః... ...త్వం కౌసల్య మహాభాగా లక్ష్మణశ్చ మహాయశాః. అపి శాపాదహం ఘోరం ప్రవిష్టో రాక్షసీం తనుమ్, తుంబురుర్నామ గంధర్వ శ్శప్తో వైశ్రవణేన హ. ప్రసాద్యమానశ్చ మయా సోఽబ్రవీ న్మాం మహాయశాః, యదా దాశరథీ రామస్త్వాం వధిష్యతి సంయుగే. తదా ప్రకృతి మాపన్నో భవాన్ స్వర్గం గమిష్యతి" ఇత్యాదిగా తనపూర్వజన్మవృత్తాంతము విరాధుడు చెప్పినాడు. విరాధుని ఆయోగ్యత వాల్మీకి రామాయణమును విశేషముగా పరిశీలించినచో తోచ పడును. ఆ యోగ్యత విరాధున కుండనిచో రాముడిక వీడు చావడు గాని కాయ ప్రత్యక్షము. దొంగంత మన గానే వానంత తెలివిగా మాట్లాడినట్లుగా వాల్మీకి వ్రాయుట పొసగదు. అంతకుపూర్వము వానితో పోరాడిన వారెవ్వరును కొయ్య త్రవ్వి పాతిపెట్టు నూహ చేయలేరు. ఆ యూహ రామునకు వచ్చినది. విరాధునకు శాపావసానము సన్నిహితమైనదిగదా యని ప్రాణములు లేచి వచ్చినవి. విరాధుని జీవసంపుటిలోని ఆ వైశిష్ట్యమును విశ్వనాథ పట్టుకొనెను. ఆ పట్టుతో విరాధుని పాత్రను కల్పవృక్షమున చిత్రించెను. శాపావసాన విషయము మొగకలో గలవాడు, దానికై నిరీక్షించువాడు, వీన వాని ప్రవృత్తి యెట్లుండును! దానిని ఊహించుటకు మహాప్రతిభ కావలయును. ఆ యూహ చేసినపుడు వాని పైశాచిక దేహధర్మమున గతి భిన్నముగా నుండ రాదు. ఉన్నచో ఆత్మ పట్టుకొని దేహమును వదలి పెట్టును. అనగా విరాధునికథ వ్రాయువానికి వాని ఆత్మధర్మము, దేహధర్మము రెండును ముఖ్యము కావన్న మాట. విరాధుని సర్వప్రవృత్తియు రాక్షస సహజముగా కనిపించుచు గంధర్వత్వ భావము స్మృతిపథమునుండి జారిపోలేదన్నట్లుగా నుండవలయును. అట్లుగా నిర్వహింపబడినపుడే కావ్యము రమణీయమగును.

"మీ కేదేశము? మీరలున్ ద్విజులె
కా? మీ నామధేయంబు లె
ట్లెదీపించును? శూద్రమాంసమును
వాడన్ నేను. మీ రీతిరం
చాదింశేస్త తెరుంగరానిదగు
నీ అన్నంబు నేముట్ల తు
ద్యానుల్ శూద్రజనుల్ భుజింపు
రటవీ పర్యంత మేదైననున్"

విరాధుడు రామలక్ష్మణులతో తన బలపరాక్రమములు చెప్పి వారిని బెదరించి చివరకన్నమాట లివి. ఈ అనుట చాల చిత్రముగా నున్నది. వాడు శూద్రమాంసమును వాడడు. శూద్రజనుడు కాను తాను. రాక్షసాకృతి నున్నవాడెట్లుగా మాటాడుట హాస్యస్ఫోరకమై వాని వికటత్వమును స్థాపించుచున్నది. మరియు నది వానిగంధర్వత్వ భావమున కనుగుణముగా కూడనున్నది—శాపావసాన మొగకలో నున్నవాడు దానికొరకై వేచియుండును. అందువలన వాడెవరిమీదకు పోయినను వారియానుపూర్విని ముందుగా విచారించును. తన శాపమోక్షమును ప్రసాదించు రాముడెవ్వడైనను రావచ్చును. రాముడు క్షత్రియుడు. అనగా ద్విజుడు. ఆ కులమువాడై ఆ పేరుతో నున్నవాడు తనకు శాపమోక్షము ననుగ్రహించువాడు కావచ్చును. అందుకై విరాధుడు ముందుగా విచారించును శూద్రమాంసమును తాను వాడకపోవుటను చెప్పుట ఎదురయిన వ్యక్తి ఫలానా అని తెలియుటకు. వాడు నిరంతరము ద్విజమాంసము తినుచుండువాడేల కారాదు? కావచ్చును. ముందెట్లుగా విచారించి తనకు శాపమోక్షప్రదాయి కానివానిని తినుచుండవచ్చును. రాముడు విరాధుని ప్రశ్నలకు సమాధానముగా తన యుదంతము చెప్పిన తరువాత "ఈ మెను వదలి మీ దారిని మీరు పొండు. తండ్రి మాటబడి యడవికి వచ్చితిమని చెప్పుచున్నావు. మిమ్ము చంపితినుట యెందులకు?" అనినాడు విరాధుడు. విరాధుడు శాపావసాన మెరిగి దానికై వేచియున్నవాడు కలెనే ఆ మాటయు ననినాడు. రామలక్ష్మణులను చంపి తినవలయునని వానికి లేదు. తాను వారిచేత నంపబడవలయుననియే యున్నది. ఇది ఆత్మధర్మము. పైకి వికటముగా రాక్షసుడువలె కాముకుడైన వాడువలె "ఈ మెను వదలి మీరు పొండు— మిమ్ము చంపితినను." అది నా కియ్యాలకగు ననినాడు.

విరాధుడసలైన గంధర్వత్వ భావము కలిగి పైశాచిక దేహముతోడి ప్రవృత్తి నెరపుట విశ్వనాథ బహుచమత్కారముగా నిరూపించినారు. లక్ష్మణుడు క్రుద్ధుడయి రాముడు స్వవిషయము చెప్పక మునుపు విరాధుని నీ వెవ్వడవురా! అని గద్దించినపుడు "విరాధుడు అంతి వికటాట్టముగా నగి మీరలెవ్వ రెందుకును బోవుచుంటిరని తొల్తను చేసెదుంగాక మీరు చెప్పిన దుదిలేదు, నన్నడుగ చేర్చితి" అనుటకూడ విరాధుడు తన శాపావసాన మెరిగి విచారించుచుండుటను సూచించుచున్నది. రామలక్ష్మణుల మని రాముడు చెప్పినప్పటినుండియు వాడు సంతోషించుచునే యున్నాడాత్మలో. సీతను వదలి మీ దారిని మీరు పొండనుటలో విరాధుని అంతర్యమదియే. వారెల్లను సీతను వదలిపోరు. సీతకొరకే తనను చంపుదురు. తనకు కావలసినదే అది. అందువల్లనే రాముడు క్రోధములో "వసలుగా సీతవదలి నీవలను పొమ్ము" అనినపుడు—రాముని క్రోధము విరాధుని ఆత్మలో సంతోషము కలిగించుచున్నది. అయ్యాత్మలోని సంతోషము దేహధర్మమను మార్గమున వికటముగా వ్యక్తీకరింపబడుచున్నది. "అనిన విరాధుడు నవ్వి మీరు నన్ను జంపెదమంటిరి గదా? సీత వదలిన యేటికి జంపెదరు!" ఇది విరాధుని మాటలు. సీతను వదలినచో నిజమునకు వారు విరాధుని చంపరు. కాని చంపుట వానికి కావలయును. అది అవచనములోని యాంతర్యము. కావలసిన దానిని కావలసినట్లుగా స్పష్టముగా చెప్పుటకు రాక్షస దేహోద్భవము అడ్డు వచ్చును. వచ్చినది. అందువలననే ఆ విరాధుని వాక్యము మూర్ఖుని మాటగా నున్నది. రాముడని వాడు "మూర్ఖులంబు నీ పృథ్వ్యదూష్యత గుణం"బని. పాత్రోచిత లక్షణమును పట్టుకొనినపుడే అట్లుగా వ్రాయుట సంభవించును. పూర్వజన్మ సహజమైన గంధర్వత్వము స్మృతిలో నుండుకొని, తాత్కాలికమైన పైశాచిక దేహముతోడి మనుగడతో, తద్దేహమును వదలించుకొను యత్నమున జాగృతుడైన జీవి విరాధుడైన తుంబురుడు. తజ్జీవలక్షణము సుస్థింపబడి తదుద్దిష్టప్రాపకముగా సర్వరచనయు చేయబడిన దీ కల్పవృక్షమున. అసలు శ్రీమద్రామాయణమునందలి సర్వవిషయముల జీవలక్షణము భావ్యము చేయబడి శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షమైనది.

విరాధుని జీవలక్షణ మిదియని రామాయణ కల్పవృక్షమున చెప్పబడలేదు. లేదనగా లేదని గాదు. చమత్కారముగ నున్నది. ధ్వన్యర్థస్వరూపమున నున్నది. పాత్రదశలో నున్నది. విరాధునకు శాపశస్త్రశస్త్రములతో చావవని తెలియును. తాను బ్రతికియుండగానే పూడ్చిపెట్టబడవలయును. ఐనచో రాముడని తెలిసికొనగనే విరాధుడాయనకీ విషయము చెప్పవచ్చును గదా? చెప్పలేదేమి? శ్రీరాముడు "విడిక చావడు గోయి త్రవ్వు." మని లక్ష్మణునితో ననిన తరువాత "శ్రీరామా! మంచియూహ చేసితివయ్యా" అనినాడేమి? ఆత్మజ్ఞత్వమునకును దేహోద్భవమున కలిత పనమలిన వాసనలకును భేద మదటనే యున్నది. విరాధునకా తెలివి రాముడీమాట అన్న తరువాత కలిగినదా? లేక రామలక్ష్మణులమని అనుడు చెప్పగనే కలిగినదా? అప్పుడే కలిగినది గాని రాముని ఆ మాటలతో అది పైకి వచ్చినది. అనగా వాక్ స్థితికి వచ్చినది. దేహధర్మమును త్రోసి ఆత్మ ధర్మము వాక్ స్థితికి వచ్చుట కింతసేపు పట్టినదన్నమాట. విరాధుని పూడ్చిపోవుచు దారిలో రాముడనినాడు.

"తన పూర్వంబగు జన్మలో గలుగు
వృత్తాంతంబు తా నేరడుం
గను, దుష్టాదరణంబు నేపగిదిఁ
గైకొన్నాడు? నస్గాంచినం
తన పూర్వ స్మృతిగల్గినా వెదకు
చుండా వచ్చె నన్నాడుగా
నను? పైశాచిక దేహమే! బలమొ
గంధర్వత్వ భావానకున్?"

రాముడన్నట్లుగా వ్రాయబడిన ఈ పద్యమువలన సాధింపబడిన ప్రయోజనములు రెండున్నవి. విరాధుని జీవసంపుటిలోని వైలక్షణ్యమును తిర్కించి నిష్కర్షించుట ఒకటి. రామునియొక్క జీవసంబంధి విచారశైలశీలమును నిరూపించుట రెండవది. తాటకవధనాటి నుండి రాముని ఈ విచారశైలశీలము తుదిదాక సముచితముగా నిరూపింపబడిన దీ రామాయణకల్పవృక్షమున.

విరాధుని పైశాచిక దేహమునకు తగిన యుద్ధతి యనిపించు మౌర్ఖ్యము—తద్ధతిపై వాని గంధర్వత్వ భావస్మృతితోడి జీవలక్షణము—వాడు సీతను పట్టుకొనుట కనుకూలముగా కల్పింపబడిన పూర్వరంగ నిర్వహణము, నాన్యతో దర్శనీయమై పరమ రమణీయముగా ఈ రామాయణకల్పవృక్షమున నున్నవి. అనంతకోటి కావ్యశిల్పములు బహుసహస్రముఖముల ప్రదర్శింపబడిన మహాకావ్యేతిహాసములోని ఒక చిన్న విషయమును స్థూలముగా వ్రాసినాను.

దృష్టి

శ్రీ కొలకలూరి ఇనాక్

***పాత్రలు: రమేష్‌బాబు, హేమలత, గంగాధరం, నరసమ్మ, డాక్టరు: ప్రభాతసమయం, మురళీగానము**

గంగాధరం: అమ్మా!

హేమలత: ఏం నాన్నా!

గంగా: కాఫీ ఏలావుంది?

హేమ: చాలా బాగుంది నాన్నా! కన్నతల్లి లాంటిది మన దాది.

గంగా: మీ అమ్మే వుంటే నీ కిన్ని కష్టా లుండక పోయేవి.

హేమ: అదేమిటి నాన్నా! నా కష్టమేం?

గంగా: ఏవమ్మా! అదికే వుంటే...(బాధపడి...లేదు కాని) విధి వ్రాత ఎవరు తప్పిస్తారు? నీ కళ్ళే మాతాయా! భగవంతుని కరుణ ఎలా వుందో?

హేమ: (బాధగా) డాక్టరు చెప్పారుగా నా కళ్ళు వస్తాయని. రాత్రి నువ్వూ చెప్పావు—నా కళ్లు వస్తాయని డాక్టరు చెప్పారని. మళ్ళీ ఇప్పుడు బాధ పడ్డమెందుకు నాన్నా!

నరసమ్మ: అది మీ నాన్న గారి అనుమానం గాని తప్పకుండా నీ కళ్లొస్తాయి తల్లీ!

హేమ: నిజంగానా? మా అమ్మలాగా నన్ను కళ్లలో దీపాలు పెట్టుకొని రాత్రీ పగలూ అనకుండా చూస్తున్నావు. నీ ఋణం తీర్చుకోవడం కష్టం.

నర: పిచ్చితల్లీ! పడుకో! ఎక్కువగా మాట్లాడకు.

హేమ: ఇవాళ డాక్టరుగారు నా కళ్లు విప్పుతానన్నారుగా, నీతో ఏమైనా చెప్పారా?

నర: చెప్పారమ్మా. నీ కళ్లు తప్పకుండా వస్తాయనీ, ఇవాళ కట్లు విప్పుతారు.

హేమ: వారిని నేను చూడలేదుగాని, వారి హృదయం మాత్రం చూడగలుగుతున్నాను. చాల కరుణామయులు. పెల రోజుల్నుంచి రైముకు వచ్చి శ్రద్ధ తీసుకొని మరీ, నన్ను చూస్తున్నారు.

గంగా: మంచివాడు. మొన్న మొన్ననే ప్రాక్టీసు పెట్టాడు. ఎంతో మంచి డాక్టరని అప్పుడే పలువురూ అనుకొంటున్నారు.

నర: వారున్న దాన్ని ఉన్నట్టు చెప్తారమ్మా! సూటిగా మెలిగే పద్ధతి వారిది. వారవుతుం దంటే అవుతుంది. లేదంటే లేదు. అంతే!

హేమ: అయితే నాకు చూపు తప్పకుండా వస్తుం దన్నమాట.

నర: చూపు తప్పకుండా వస్తుంది. ఎందుకమ్మా అంత భయం.

హేమ: నాన్నా! ఇవాళ చాలా ఆనందంగా వుంది.

గంగా: పెలరోజుల తరవాత...అదృష్టవంతురాలివమ్మా!

నర: కన్నకూతురు మరి. కళ్లకు వచ్చింది.

గంగా: నరసమ్మా! కాఫీ కప్పులు పట్టుకెళ్లు.

నర: సరేనండి (కప్పులు కడిగితే వచ్చేస్తాని. వెళ్లి పోయింది)

హేమ: నాన్న! మనదాది మంచిది.

గంగా: అవును గానీ......

హేమ: ఏం నాన్నా!

గంగా: రమేష్ వస్తున్నాడు.

హేమ: ......బావ......

గంగా: అవునమ్మా! నిన్న ఉదయం మద్రాసు వచ్చాడు.

---

* భారతీయ భాషలలో విశ్వ విద్యాలయం విద్యార్థులకు ఆలిండియా రేడియో (ఢిల్లీ) వారు శ్రవ్య నాటికల పోటీలు జరిపారు (57-58). "దృష్టి" ద్వితీయ బహుమతి పొందింది.

హేమ : బావదగ్గర డబ్బుందో? లేదో??

గంగా : మీ బావకు నీవు ఎన్నడైనా డబ్బు విషయంలో లోపం కలుగజేశావా? ఎక్కువే పంపావు!

హేమ : ఇక్కడికి బావ ఎప్పుడొస్తాడు నాన్నా!

గంగా : నిన్న సాయంకాలం టెలిగ్రాం ఇచ్చాడు బయలుదేరుతున్నట్టు. నిన్న జనతా కు బయలు దేరితే తొమ్మిదిన్నరకల్లా వస్తాడమ్మా!

హేమ : తొమ్మిదింటికే వస్తాడా నాన్నా!

గంగా : అవునమ్మా!

హేమ : అయితే కారు స్టేషనుకు పంపు నాన్నా.

గంగా : అలాగే చేశానమ్మా!

హేమ : నాన్నా!.........ఫారిన్ వెళుతున్నప్పుడు చూశాను బావను. మళ్లీ ఇదే చూడబోవటం. ఈ కళ్లతో ఎలా నాన్నా? డాక్టర్ని పిలవ్వా?

గంగా : సరేనమ్మా!

హేమ : నాన్నా! నాన్నా! జనతా కరెక్టు టైమేనేమో కనుక్కో!

గంగా : సరేనమ్మా! డాక్టరూ వస్తాడు. రమేష్ వస్తాడు. డాక్టరే ముందువచ్చేట్టు చూద్దాంలే— అమ్మా, ఏమిటే నీరసంగా వున్నావ్ జ్వరంగా వుందా?

హేమ : నీరసమూ, జ్వరమూ—ఏమిటి నాన్నా నువ్వనేది?

గంగా : ఏమిటోనమ్మా, నీముఖం పేలవంగా జీవకళ లేకుండావుంది.

హేమ : అదేమిటి నాన్నా! నాకివాళున్నంత ఆనందంగా ఎప్పుడూ లేదు. కాని—ఒకటే అనుమానంగావుంది—

గంగా : అనుమానమేమిటి?

హేమ : నాకళ్లొస్తాయో, రావో?

గంగా : తప్పకుండా వస్తాయి. భయపడకు. ధైర్యంగా వుండాలి మరి.

హేమ : బావ వచ్చేక వేళ.........

గంగా : బావ వచ్చేక వేళ...ఏమిటమ్మా?

హేమ : కళ్ళురాకపోతే పెళ్ళిచేసుకోడేమో?

గంగా : అమ్మా! అదానీభయం. అందుకా ముఖం అలా పెట్టుకున్నావ్. అతని హృదయమున్న సంగతి నాకంటే నీకే బాగా తెలుసు. అతను కృతఘ్నుడుకాడు. అయినా నీకు చూపు తప్పకుండా వస్తుంది. భయపడ నక్కరలేదు.

హేమ : నిజంగా నాన్నా! నిజంగానా!

సర : (ప్రవేశించి) పిచ్చితల్లి ముఖంలో ఇప్పుడు వెలుగు రేఖలు చూస్తున్నాను.

హేమ : ఏమిటి సరసమ్మా!

సర : నిజమేనమ్మా! ఇప్పుడు కళకళలాడుతున్నారు మీరు.

హేమ : నాన్నా! టైమెంత?

సర : రమేష్ ఇంకో గంటా గంటన్నరకల్లా వచ్చేస్తారులే అమ్మా!

(టెలిఫోను మోగింది)

హేమ : బావ స్టేషనుకువచ్చి ఫోను చేస్తున్నాడేమో చూడు నాన్నా

(టెలిఫోను మళ్ళీమోగింది)

గంగా: సరసమ్మా, ఫోను చూడు!

సర : సరేనండి. (వెడుతుంది)

(గోడగడియారం ఎనిమిదికొట్టింది)

గంగా: అప్పుడే వస్తుందటమ్మా (టెయిను. తప్పకుండా తొమ్మిదింటికల్లా వస్తాడమ్మా!

హేమ: నాన్నా!

గంగా: ఏమమ్మా! తప్పకుండా తొమ్మిదింటికి వస్తాడు.

సర : (వచ్చి) తప్పక వస్తారట గాని తొమ్మిదింటికి కాదట. తొమ్మిదిన్నర తరువాత. పేషెంట్లు చాలా వున్నారట, ఒక కేసు సీరియస్ గా వుందట.

గంగా: అవును మరి. డాక్టరు! అర్జంటు కేసు లుంటాయి. అయినా సరసమ్మా! మళ్ళీ ఫోను చేయి. అమ్మాయి ఎదురుచూస్తోందని చెప్పు. వీలైనంత త్వరగా రమ్మను.

హేమ: బావ వస్తాడు. చూడాలి. కట్టు విప్పాలి. తొమ్మిదిలోగా, వెంటనే రమ్మని చెప్పు!

సర : సరేనమ్మా!

హేమ : డాక్టరు వేగమే రావాలి. కట్టు విప్పాలి. బావవస్తాడు. నాకు కళ్ళొస్తాయి. బావ వస్తాడు. నాకు కళ్ళు వస్తాయి.

గంగా : అవునమ్మా!

హేమ : నాన్నా! బావ! అమెరికా వెళ్ళేటప్పుడు కన్నీటికి నోచుకున్న నాకళ్ళు...ఇవాళ...

గంగా : (బాధగా) అవునమ్మా!

హేమ : నాన్నా!

గంగ : ఏవిటమ్మా?

హేమ : బాబు నా కళ్ళవిషయం తెలుసుకదూ!

గంగ : రమేష్ ఆఖరి ఉత్తరాల్లో అసలే తీరిక వుండ దని వ్రాశాడుగా. అందుకని వచ్చేముందే ఆఖరి ఉత్తరంలోనే నీ కళ్ళవిషయం రాశాను. ఆ ఉత్తరం అందినవెంటనే బయలుదేరాడు— వరసమ్మా ఫోను చేశావా? ఏమన్నారూ.

వర : డాక్టరు వెంటనే బయలుదేరుతున్నానని చెప్పారమ్మా!

గంగ : అయితే రేపుదుండా వస్తాడు. సరేగానీ జనతా కరెక్టు టైమేమో చూడు.

హేమ : ఆఁ! అవును! జనతా కరెక్టు టైమేమో కనుక్కో.

వర : సరేనమ్మా!

హేమ : బాబ ఎలా వున్నాడో?

గంగ : ఏమీ కొరతలేకుండావుందికదమ్మా. చీకూ చింతా లేకుండ చేశావుగా. అన్నివిధాలా అభివృద్ధి చెందుతాడు. అసలు మనరమేష్ చాలా అదృష్టవంతుడు. నీ అనుగ్రహం లభించింది. నా ఆశ్రయం దొరికింది.

హేమ : ఏమిటి నాన్నా!

గంగ! అవునమ్మా! అందుకే అందరికీ అందుబాటులో వుండని అమెరికా చదువు. ఏనాడో యస్.యస్.యల్. సీ పరీక్షకు పోలేక చదువు మానుకోవాల్సిన అతను. అర్ధ పేజీ లో చదువుకునే అతను ఒక ఫారిన్ డాక్టరేట్ తెచ్చుకుంటున్నాడు. అదృష్టవంతు డంటావా? కాదా? అతనికి పరిస్థితులు అనుకూలించాయి.

హేమ : (కొంచెం కోపంగా) నాన్నా! ఏమిటి నువ్వనేది?

గంగ : అదికాదమ్మా ... (నవ్వుతూ) ఒకఫోటో పంపాడు. అందులో చాలాఅందంగావున్నాడు. ఎంతో ఆరోగ్యంగా వున్నాడు. ముఖంలో తేజస్సు తొణికిసలాడుతోంది.

వర : జనతా కరెక్టు టైమే చెపుతోందండీ!

గంగ: అమ్మా!

హేమ: ఏం నాన్నా!

గంగ: కాసేపలా బయటికిపోయివస్తా!

హేమ: సరే నాన్నా !...వరసమ్మా!

వర : ఏవిటమ్మా!

హేమ: నన్ను కిటికీ దాకా నడిపించు.

వర : ఎందుకమ్మా!

హేమ: కూర్చోలేకపోతున్నా! పడుకోలేకపోతున్నా నడవాలనిపిస్తోంది. గుండె తేలిగ్గావుంది. నడిపించు!

వర : అసలే ఓపిక లేదేమో!

హేమ: ఓపికేం? దివ్యంగావుంది. నడిపించుదూ కాస్తా!

వర : సరే! రా అమ్మా...ఆఁ...చేయి ... భుజం... ఇటు...ఇటు... ఆఁ...ఆఁ ... నిలబడమ్మా... ఇంక నడువు... మెల్లగా...మెల్లగానమ్మా... ఏమిటమ్మా...అంతహుషారుగా వున్నారు... ఇటు...ఇటమ్మా... ఇక్కడ...ఆఁ ... ఆఁ... నిలబడు...ఇదిగో...ఇదీ...పట్టుకో...ఆఁ!

హేమ: చల్లగా గాలి వీస్తోంది.

వర : ఈ యింటిముందు పూలమొక్కలమీదుగా వచ్చినగాలి పరిమళంతో వస్తుందమ్మా!

హేమ: మల్లెతీగ ఎలావుందో చూడు!

వర : పందిరమీదికి ప్రాకింది. పూలు పూస్తోంది.

హేమ: క్రోటను మొక్కలు ఎలావున్నాయి.

వర : వాటికేం తల్లీ! పనిమనిషి రోజూ నీళ్ళు పోస్తున్నాడుగా. అవి నిగనిగలాడుతున్నాయి. సన్నజాజితీగకూడా పందిరిమీదకు ప్రాకుతోంది. పక్కనే ముద్దబంతి మొక్కలు బాగానే వున్నాయి.

హేమ: వాటిప్రక్కనే గులాబీతీగ లుండాలికదూ.

వర : ఉన్నాయి, బాగాపూచి.

హేమ: అవి పెట్టుకుంటే ఎంతో అందంగా వున్నట్లు ఆనందించేదాన్ని.

వర : 'హేమ అసలే దీపకళిక. పైగా గులాబీపువ్వులు పెట్టుకొని మరీ పూచిన తంగేడులావుంది' అనేవారమ్మా మీ బావ.

హేమ: బావ నన్ను మెప్పించడానికి.

వర : కాదమ్మా! అప్పుడు నిన్ను చూచిన ఏ మగాడైన తన్మయుడౌతాడు. సాధారణంగా ఏ ఆడది చూచినా ముఖం చిట్లించి కుళ్ళుకుంటుంది.

హేమ: అలా చూడు! పోక చెట్ల కెదురుగా గన్నేరు చెట్టుండాలి.

వర : ఉన్నాయమ్మా! పచ్చని పూవుల్తో.

హేమ: ఆ చెట్టుక్రింద పచ్చని గరికమీద బెంచీ వుంది కదూ!

వర : అవునమ్మా! నెలరోజుల్నించి వాడుక లేకుండా వుంది.

హేమ: బావ ప్రయాణాని కొకరోజుముందు ఆ బెంచీ మీద తన ఒగిల్లో నన్ను చేర్చుకొని 'హేమా' 'నువ్వు లేకుండా నే కాలమంతా ఎలా గడప గలను...'

వర : అంతలో నేనువచ్చి భోజనానికి రమ్మంటే వచ్చారుగదూ!

హేమ: అవును. బావ వెళ్ళిపోయేరోజు, సరీగ్గా ఇదే వేళకి, నాకళ్ళల్లోకి చూస్తూ ఏమేమో చెప్పారు. నేను, 'బావా ఈ కాలమంతా ఎలా గడిపేది? ఇంతవరకూ కలిసిమెలిసివుండి చదువుకున్నాం. ఇంక ఎలాగ...'

వర : అంతలో నాన్నగారొచ్చి, 'రమేష్ ట్రెయిన్ టైం అయింది. త్వరగా తెములండి' అన్నారు గదూ!

హేమ: అవును. అప్పుడు వెంటనే విడిపోయాం. ఇవాళ బావ వస్తున్నాడు నాకళ్ళొస్తాయో! రావో!! ఏమంటాడో? ఏమో??

వర : భయపడకమ్మా! రమేష్ నిన్ను ఏ పరిస్థితుల్లోనూ కాదనడు. నీ కళ్ళు తప్పకుండా వస్తాయి.

(కారు హారను)

హేమ : అదుగో బావ వచ్చాడు.

వర : ఇంతత్వరగా బావ వస్తాడెమ్మా! మరీ ఓపిక లేకపోతే ఎలా — డాక్టరొచ్చారు!

హేమ : (సంతోషంతో) డాక్టర్! డాక్టర్!!

డాక్టరు: హల్లో... ఏమిటి కిటికీదగ్గర చేరారు — సంతోషంగా వున్నట్టున్నారు. గుడ్ అలావుండాలి. చలనిగాలి పీల్చుకుంటున్నారు — దట్ ఈజ్ బెటర్. యస్, మర్చిపోయాను. ఆరోగ్యంగా నే వుందిగదూ — ఇంతవరకు జ్వరం రాలేదుగా — అవును రాదు. రావటానికి వీలేదు. యస్ పదింటికి విప్పుతాను. కళ్ళొస్తాయి. రమ్మన్నారట. ఏరోజు విశేషం సీరియస్ కేసా కటుంది. అయినా తప్పకుండా రమ్మన్నారని వచ్చాను. ప్రత్యేకంగా విశేషముంటే చెప్పండి. హుషారుగా వున్నారు. గుడ్ అలావుండాలి.

వర : బాబూ!

డాక్టరు : పదింటికి వస్తాను. అర్జెంటుగా వెళ్ళాలి. ఏదిని కొంచెం గాలిలో తిప్పు. వస్తాను మరి.

హేమ : ఏమండీ!

డాక్టరు : ఏమిటన్నారూ? ఏమిటండీ?

హేమ : కొంచెం ముందుగా కళ్ళు విప్పాలి. అవసరం.

డాక్టరు : కొంచెం ముందుగానా? నో నో - టైమ్ ఈజ్ వెరీ - పదింటికి ఇంకా కటు విప్ప కూడదు. మీ క్షేమంకోసం చెబుతున్నా. ఓ.కె. వస్తాను.

హేమ : ఏమండీ!

డాక్టరు : ఏమిటంటారో చెప్పండి. అటు సీరియస్ కేస్ వుంది. వెళ్ళాలి. ఏదో చెప్పబోయారు. చెప్పండి! మిమ్మల్నే!

హేమ : నాకళ్ళు..........

డాక్టరు : డెఫ్ నిట్లీ. తప్పకుండ బాగవుతాయి. పదింటికి. వస్తామరి యస్. ఓ. కె. బైబై. (వెళ్ళి పోయాడు.)

హేమ : ఏంటో వారికంత తొందర. మాట కూడా నిదానంగా మాట్లాడరేం?

వర : వారిమాటే అంతే. ఆలోచనమున్కొంది. అందుకే ఆ మాటల్లో ఆతొందర. ఆయన హస్తవాసి...

హేమ : అంత త్వరగా వెళ్ళిపోయాడేం?

వర : అక్కడేదో సీరియస్ కేసట. కాని మీరు ఫోను చేశారనే సరికి అన్ని విషయాలూ అలా వుంచి ఇక్కడికొచ్చారు.

గంగా : (వస్తూ) జనతా వచ్చిందమ్మా!

హేమ : అవునా నాన్నా!

గంగా : అవును. టైం అయింది. రమేష్ వస్తూవుండాలి.

హేమ : నాన్నా! కాస్త సంపాదుగా. డిగ్రీకు బావ కు తెలుటనా? మర్చిపోయావేమో. ఆ మాట అడిగావా?

(గోడ గడియారం తొమ్మిది గంటలు కొట్టటం మొదలు పెట్టింది. వరలమ్మ, హేమలతల సంభాషణలు జరుగుతున్నాయి.)

హేమ : (సంతోషంగా) ఏవమ్మా!

వర : అమ్మా!

హేమ : బావ...

వర : వస్తున్నాడు.

హేమ : నాకు...

నర : ఆనందంగా వుంది.

హేమ : అవును.

నర : అలాగేనమ్మా మరి.

(...గడియారం తొమ్మిదిగంటలు కొట్టటం నరసమ్మ హేమలమధ్య సంభాషణ ఆగిపోవటం జరిగింది. అంతలో కారు హారను...)

హేమ : బావ వచ్చాడు.

నర : అవును వస్తున్నారమ్మా!

హేమ : (పెద్దగ) బావా!

రమేష్ : (దూరంగ) హేమా!

నర : రమేష్ బాబుగారు ఇక్కడికే వస్తున్నారు. నువ్వు కూర్చోమ్మా! కూర్చో!

రమే : హేమా!

హేమ : బావా!

రమేష్ : ఏలాగైపోయావు హేమా.

హేమ : (నిర్లిప్తంగా) ఆఁ!—ఎన్నాళ్ళకొచ్చావు బావా!

రమే : మరి ఆ చెరికో......

హేమ : రెణ్నెలనుంచి ఉత్తరంకూడా వ్రాయలేదే!

రమే : మూణ్ణెల్లనుంచి థీసీస్ కాపీల హడావిడిలో వుంటంవల్ల తీరుబడిలేక పొరపాటుజరిగింది.

హేమ : పొరపాటేమిటిలే బావా!

రమే : బాగా చిక్కిపోయావు!

హేమ : నేనలా కనిపిస్తున్నానా? బావా! నిన్ను చూసే భాగ్యం లేకపోయింది. డాక్టరుగారు ఇవాళే కట్టువిప్పుతానన్నారు.

రమే : హేమా! అసలు నీ కళ్ళకేమయ్యాయి.

హేమ : (బాధగా) ఏంచెప్పేది బావ! నెలరోజుల క్రితం అదేదో జ్వరంవచ్చింది. నాలుగురోజులు తీవ్రంగావుంది. నాలుగోరోజు రాత్రినుంచి ప్రారంభం, కళ్ళు మసక మసగ్గా కనిపించాయి. నీ ఫోటోదగ్గరకుపోయిచూశా. బావా! ఫోటో కనిపించింది కాని గుర్తు తెలియలేదు.

రమే : (ఆశ్చర్యంగా) ఆఁ!

హేమ : చీకటి కారణమని నిద్రపోయాను. తెల్లవారి లేచాను. మసక మసగావుంది. రాత్రికంటే కొంచెమెక్కువ. సూర్యుడు బాగ చెల్లమయ్యగా వచ్చి, కళ్ళలో పడుతున్నాడు. కళ్ళవెంబడి నీరు కారడం మొదలుపెట్టింది. నాన్న ఇంటి వద్దలేరు బావా! నరసమ్మను కేకేసి చెప్పాను. ఆవిడ ప్రైవేట్గా కళ్ళుతిరుగుతున్నాయేమోనని నన్ను కుర్చీలో కూర్చోబెట్టి వెళ్ళింది. కళ్ళు మూసుకున్నాను కొంచెంసేపట్లో నాన్నగారొచ్చారు. నన్ను పిలిచారు. లేచాను. కళ్ళు తెరిచాను. నాన్నమాట విన్పించింది కాని, నాన్న కన్పించలేదు. ఏమిటమ్మా వెర్రిమాట అన్నారు నాన్న.

రమే : (ఆశ్చర్యంగా) వెర్రిమాటా?

హేమ : నేను భోరుమని ఏడ్చాను. (అప్పటికే హేమలత కంఠం వణికిపోయింది)

రమే : ఎంతపని జరిగింది!

హేమ : నెలరోజుల్నించి డాక్టరు శ్రమతీసుకుంటున్నారు. కళ్ళు వస్తాయని పదేపదే పలకటం కాని చెబుతున్నారు. ఇంకోగంటకల్లా వచ్చి, డాక్టరు కట్టువిప్పుతారు.

రమే : డాక్టరు జాగ్రత్తగా చూస్తున్నారా! (గంగాధరం బైటికి వెళిపోయాడు.)

హేమ : చూస్తున్నారు.

రమే : నరసమ్మ నిన్ను కంటికి రెప్పలాగా కాపాడుతోందికదూ!

హేమ : అవును బావ!

రమే : వీళ్ళిద్దరూ జాగ్రత్తగా చూడకపోతే ఇది చాలా ప్రమాదకరమైన కేసు. కళ్ళురాని ఇన్సిడెంట్సు కూడా వున్నాయి.

హేమ : (భయంగా) బావా!

రమే : భయపడకు హేమా! కళ్ళు బాగవుతాయని డాక్టరు చెప్పారన్నావుగా. విచారించకు ధైర్యంగావుండు. అప్పటి చురుకుదనం నీలో ఏమైంది హేమా! ఇంత నీరసంగా వున్నావ్!

హేమ : అదేమిటి?

రమే : ఆగ్రా మెయిల్ సెకెండుక్లాసులో ఒంటరిగా వున్నప్పుడు...

[ఫేడ్]

*   •   *   *

(—రైలుకూత—రైలు పోతున్న సవ్వడి. క్రమంగా దూరమౌతుంది)

రమే : నాకు తలనొప్పిగా వుంది.

హేమ : కాఫీ యివ్వనా?

రమే : కళ్ళు తిరుగుతున్నాయి.

హేమ : ఏమిటిబావా! ఇంకెవరూ లేరిక్కడ! ఇప్పుడేం చేసేట్టు?

రమే : ఇలారా హేమా!

హేమ : ఎందుకుబావా! (లేచింది)

రమే : ఇక్కడ కూర్చో! ఆఁ.................. నాకే బాధావుండదు, హాయిగా వుంటుంది.

హేమ : ఏమిటిబావా!

రమే : అలా కూర్చో! లేవబోకు-

హేమ : ఇదా ఎత్తు?

రమే : కారణం మరి నీకళ్ళు.

హేమ : నాకళ్ళా!

రమే : అవును నీకళ్ళు

హేమ : ఏం?

రమే : (భయంగా) నాకు భయంగావుంది.

హేమ : ఎందుకూ? ఏమయింది? ఏమిటిబావా!

రమే : నీ కళ్ళు...

హేమ : నాకళ్ళ కేమిటి?

రమే : నాకు భయంగావుంది. నన్ను మింగేస్తున్నాయి. నేనిక్కడ కూర్చోలేను.

హేమ : ఏమిటి—పిచ్చిబావా! పాపం అక్కడ పడుకో బా!

రమే : హేమా!

హేమ : ఆఁ!

రమే : భగవంతుడు నీ కళ్ళంత అందంగా ఎందుకు తయారుచేశాడో (రైలుపోతున్న సవ్వడి—కూత వినిపించి ఆగిపోతుంది)

* * * *

[ఫేడౌట్]

హేమ : (విచారంగా) ఆ కళ్ళప్పుడు,......

రమే : హేమా! విచారం దేనికి? సంతోషంగా వుండు. ఎంత 'శ్రమపడి థీసిస్ సబ్మిట్' చేశాననుకున్నావ్. రాగానే నిన్ను చూచి ఆ శ్రమంతా మరిచి పోదామనుకున్నా! నువ్విలావుంటే ఎలా హేమా!

హేమ : థీసిస్ బాగా వ్రాశావుగా?

రమే : ఫరవాలేదు. త్వరలో నే డాక్టరేట్ వస్తుంది.

హేమ : ఇంతకాలంనుంచి నువ్వు లేవు. ఇక్కడ నాకు ఇన్నాళ్ళు నిస్పృహగానే గడిచాయి. నువ్వు వస్తావనుకునేవరికి ఇదొకటి.

రమే : విచారించకు హేమా! త్వరలోనే నయమవుతాయి.

హేమ : కాని బావా! అమెరికానుంచి రాగానే మన మేరేజి అన్నావు.

రమే : ఇప్పుడేం?

హేమ : ఏవాఁ!

రమే : అవు నిప్పుడేం?

హేమ : ఒకవేళ నాకు దృష్టి రాకపోతే నన్ను......

రమే : రాకేం చేస్తుంది. ఇవాళే కట్లు విప్పుతారటగా!

హేమ: ఒకవేళ రాకపోతే, నేను నీకు......

రమే: డాక్టరు దృష్టి వస్తుందని చెప్పారన్నావుగా.

హేమ: నిన్న మొన్నట్నించి మాత్రమే వస్తుంది. తప్పక వస్తుంది, అంటున్నాడు. కాని, అంతకు ముందు చెప్పలేం, ప్రయత్నిస్తానన్నాడు, అది తల్చుకుంటే గుండె ఆగినంత పనవుతోంది. అయినా నాకళ్ళొచ్చిందాకా నమ్మకం లేదు.

రమే: తప్పకుండా చూపు వస్తుంది. భయపడకు హేమా!

హేమ: ఒకవేళ రాకపోతే...నా జీవితం...

రమే : ఆలోచింపవలసిన విషయమే!

హేమ: (ఆశ్చర్యంగా) ఆఁ! ఏమిటి! (కోపంగా) బావా!

రమే: (మాటాడడు).

హేమ: ఏమిటిబావా నువ్వన్నది.

రమే: ఆఁ! ఏముంది! ఏమీ లేదు! ఊరికే నే అన్నాను.

హేమ: ఏమనీ! ఆలోచింపవలసినవిషయము నేగదూ!

రమే: పిచ్చిహేమా! నేను నిన్నుతప్ప మరొకర్ని పెళ్ళి చేసుకోగలనా?

హేమ: నిజమాఁ బావా!

రమే: అనుమానం కూడానా!—అది న్యాయం. సరి గానీ నేనిక్కడ ప్రొఫెసర్ని కలుసుకోవాలి. పది దాటింతరవాత దొరకడు. వారితో మాట్లాడితే రేపు డాక్టరేట్ రాగానే సెంట్రలు అపాయింటుమెంటు జరుగుతుంది. అది మన బాగుకే కద! పోయి మాట్లాడివస్తా!

హేమ: డాక్టరు వచ్చే వేళయింది. కట్లు విప్పింతరవాత పోకూడదూ!

రమే: ఫరవాలేదు హేమా! పదింటికి డాక్టరువచ్చి కట్లు విప్పుతారు. కళ్ళొస్తాయి. పదింటికి నేను ప్రొఫె

సగంతో మాట్లాడంకూడా అయిపోతుంది. వెంటనే వస్తాను. వస్తామరి.

హేమ: బావా! నువ్వు హృదయ పూర్వకంగా నాకు కళ్ళు రావాలని కోరుకున్నావా?

రమే: అదేంమాట హేమా!

హేమ: ఏముంది? నాకు కళ్ళు రావాలని కోరతావు గానీ రాకపోతే పెళ్ళి చేసుకోవుగదా.

రమే: ఏమిటది?

హేమ: ఏముంది నా సవాలికి నా స్వరూపం.

రమే: పోయిరావాలి. వస్తా మరి.

హేమ: సరే!

గంగ: (వస్తూ) ఎక్కడికి రమేష్.

రమే: ఇప్పుడేవస్తా మావయ్యా!

గంగ: డాక్టరువచ్చే వేళయింది. కట్లు విప్పేంతర వాత పోకూడదూ?

రమే: అప్పటికి వస్తా మావయ్యా! (స్వరం క్రమంగా దూరమౌతుంది).

గంగ: అమ్మా! రమేషూ—

హేమ: వస్తాడు! నాన్నా! నాకు కళ్ళొస్తాయా!

గంగ: తప్పకుండా—..........

హేమ: బావ నన్ను పెళ్ళి చేసుకుంటాడని నీకు నమ్మకం వుందా?

గంగ: అదేం మాటమ్మా! అపనమ్మకమా నీ బావ విషయంలో...

హేమ: కాదునాన్నా! అసలు జీవితమే ఓ పరీక్ష. అందులో మళ్ళీ...

గంగ: అవాంతర పరీక్ష లంటావా?

హేమ: అవసరమైతే అవి తప్పవు నాన్నా!

గంగ: ఏమిటమ్మా నువ్వనేది?

హేమ: ఏమీ లేదులే నాన్నా!

(—కారు హారను.—) డాక్టరొచ్చివుంటాడు నాన్నా!

గంగ: అవునమ్మా! డాక్టరే! (వెళుతూ) రమేషు కూడా...

హేమ: బావ రాడులే నాన్నా!

శర: (వచ్చి) డాక్టరొచ్చారమ్మా!

(గోడ గడియారం పదిగంటలు కొట్టింది.)

హేమ: (మొదటి మోత) నాన్నా! (రెండో మోత) శరదమ్మా! (మూడో మోత) డాక్టర్ (నాలుగో మోత) వచ్చారా. (ఐదో మోత) కట్లు. (ఆరో మోత) పోగుతాయి (ఏడో మోత) నాన్నా (ఎనిమిదో మోత) నాన్నా! (తొమ్మిదో మోత) బా...(పదో మోత). వ!

డాక్టర్: హల్లో!

[విరామం]

* * *

(గోడగడియారం మూడుగంటలు కొడుతుంది.)

గంగ: రమేష్ ఇంకా రాలేదే! ఎలా నిలబడ గలుగుతాడో!

శర: పెళ్ళిపని అవ్వాలి కదండీ!

హేమ: అవును కావద్దూ మరి. వస్తావుంటాడులే. జీవితాలు.........

[కారు హారను]

గంగ: రమేష్ వచ్చినట్టుంది!

రమే: (ప్రవేశిస్తూ దూరంగా) హేమా!

హేమ: (సమాధానం లేదు.)

రమే: మాటాడదేం హేమా? మావయ్యా! ఏమిటి మీ ముఖంలో అదోమాదిరిగా వుంది. లేనినవ్వు తెచ్చుకోడానికా? ఉన్ననవ్వు పోగొట్టుకోడానికా? ఏమిటీ ప్రయత్నం.

గంగ: (సమాధానం లేదు.)

రమే: శరదమ్మా! ఏమిటిదంతా?

శర: అమ్మాయినే అడుగుబాబు!

రమే: హేమ పలకటంలేదు—హేమా!

హేమ: (గద్గదస్వరంతో) ఏం బావా!

రమే: కళ్ళొచ్చాయా?

హేమ: (దుఃఖంతో) అంతభాగ్యమా?

రమే: రాలేదా?

హేమ: లేదు బావా!

రమే: కళ్ళు రాలేదా!

హేమ: (ధైర్యం తెచ్చుకొని, దుఃఖం ఆపుకుంటూ) విధినిర్ణయముండగా అనురూపం దేనికి బావా. విధి నన్ను చిన్నచూపు చూశాడు. ఇంతకూ నా అదృష్టం ఇలా వుంది.

గంగ: (దుఃఖం దిగమింగుకొని) చేవలా వెళ్లివస్తా నమ్మా!

రమే: అదృష్టం దురదృష్టం ఏమిటి? డాక్టరు సరిగా ట్రీట్ చేయలేదేమో.

వర : నే రేపొద్దటే వస్తానుబాబూ! (వరవమ్మ గంగాధరం వెళ్లిపోతారు.)

హేమ: అదేమిటి బావా!

రమే: ఏముంది హేమా! మీరిద్దరం ప్రేమించుకున్నారా?

హేమ: ఊఁ!

రమే: పెళ్ళి చేసుకుందామనుకున్నారా?

హేమ: అవును.

రమే: నిన్నటిదాకా నువ్వు పెళ్ళికి తగినదానివు. ఇవాళమాత్రం కాదు.

హేమ: ఆఁ (ఆశ్చర్యంగా)

రమే: అందుకే అదృష్టంమీద నాకు నమ్మకం లేదు.

హేమ: బావా ఏమిటా మాటలు? నన్ను పెళ్లి......

రమే: నీకు కళ్ళు లేవుగా!

హేమ: నీకున్నాయా? 'దుఃఖంలో' మన జీవితాల కిది పరీక్ష బావా. నా కళ్ళు మరో కట్టుతో రావచ్చునని డాక్టరు చెప్పాడు. ఈసారి కట్టుతో కళ్ళు తప్పక వస్తాయి. నన్ను కాదనకు బావా! కళ్ళు రాకపోవు బావా!

రమే: డాక్టర్లు ప్రయత్నం చేస్తే రాని నీ కళ్ళు ఇంకో కట్టుతో రాకపోవంటే తెలివైనవాడెవడు నమ్మడు. నీకు కళ్ళు రావు.

హేమ: బావా!

రమే: హేమా! నీకు కళ్లురావటం కష్టం

హేమ: బావా!

రమే: అంతే హేమా! బాధ ఎందుకెక్కువగా కల్పించుకుంటావు.

హేమ: నాకళ్లు అందంగా వుంటాయనీ......

రమే: నే నొప్పుకుంటాను. కాని కళ్లులేని నీ ముఖంలో ఏ కళా కాంతులు వుండవని నీకు తెలుసు.

హేమ: డాక్టరు కళ్ళు రావచ్చునన్నారు బావా!

రమే: డాక్టర్లు అలాగే అంటారు.

హేమ: మా నాన్న చాలా ధనవంతుడు.

రమే: కావచ్చు!

హేమ: బాగా పొలముంది.

రమే: లేదని ఎవరూ అనరు.

హేమ: మూడు మేడలున్నాయి. నేనొక్కదాన్నే వారి సంతానం. నీకు తెలుసుగా బావా!

రమే: మీ నాన్న తలుచుకుంటే రేపీపాటికి నీకు పాతిక పెళ్ళిళ్ళు చేయించగలడు.

హేమ: (కోపంతో) బావా!

రమే: అంతేకాదు. లక్షలుందని పోషింపగలరు. అయితే దాని వెనక భయంకరమైన స్వార్థం పేరు ప్రఖ్యాతులకోసం ఒళ్లు విరుచుకొంటోంది.

హేమ: నన్ను కూడా.........

రమే: (బాధగా) అవ్వునా హేమా! పోషించాడు. పెద్దవాణ్ణి చేశాడు. అమాట తప్పకుండా ఒప్పుకుంటాను. (కోపంగా) కాని నిలువెల్ల విషం కక్కుతూ, భాగాలు బుసకొడుతు వ్యాపించాడి ప్రతీక దాన్ని.

హేమ: ఏమిటి నువ్వు అనేది?

రమే: నువ్వు నన్ను ప్రేమించకపోతే, దిక్కులేని పక్షినైనాను ఒక గూడంటూ లేకపోయేది. అలాంటి మంచి ఆశ్రయం దొరికిందంటే కూతురికి నచ్చినవాడు అల్లుడు కాబోతున్నాడని, చెల్లెలు కొడుకుని చేరదీసి పెద్దచేశాడని లోకం అనుకుంటుందనే మీ నాన్న స్వార్థం. కారణం నీ అనుగ్రహం.

హేమ: కాదు మా నాన్న నిన్ను చెల్లెలు కొడుకువనే ప్రేమతో చేరదీశాడు.

రమే: అమాటే నేను ఒప్పుకోను. మా నాన్న పోయిన తరవాత ఒక్కగానొక్క సంతానమైన నన్ను చదువాపకుండా చేయాలనే పట్టుదలతో మా అమ్మ మీ నాన్న దగ్గరకు వచ్చి. డబ్బు అడిగితే, ఆయన అడిగిన మాటలూ, తిట్టిన తిట్లూ డబ్బు పంపుతూ నువ్వు వ్రాశావు గుర్తుందా? ఆ తరవాత...(గొంతుక గద్గద మౌతుంది) మా అమ్మ ఇంటికి కూడా తిరిగి రాలేదన్న సంగతి కూడా నీకు తెలుసుగా! (బాధతో) నాకు హృదయం లేదుగాని వుంటే ఏనాడో పగిలి పోవలసింది.

హేమ: నీకు హృదయం లేదన్న సంగతి వేరే చెప్పక్కర్లేదు.

రమే: హేమా!

హేమ: నీకు ఆశ్రయమిచ్చింది మా నాన్న!

రమే: మా కుటుంబం చితికిపోవటానికి కారణమూ అతనే!

హేమ: నేను నీకేమి అపకారం చేశాను బావా!

రమే: నువ్వే నాకేమీ అపకారమూ చేయలేదు. నేను నిన్ను ప్రేమించింది కూడా, మీ నాన్న ఆస్తిపాస్తులు చూచికాదు. ఆ తరవాత ఆ ఆస్తి ఉపయోగపడుతుందేమో అనే అవసరాల్లో వున్నాను కనుక కాదూ కూడదూ అనలేదు. నేను నీ అందాన్ని చూచి...

హేమ: మరి?

రమే: బాధపడుతున్నాను. నీకు అన్యాయం చెయ్యాలన్న భావం నాకెప్పటికీ లేదు. నిన్ను నేనెందు కారాధించానో అదివాడు నీలో లేదు. నిన్ను నేను కాదనటానికి కారణం నువ్వు గంగాధరం కూతురు అవటం కాదు.

హేమ: నిన్ను నేనే పరిస్థితులలోనూ వదిలిపెట్టనన్నావుగా బావా!

రమే: అవును హేమా! కానీ నేనీనాడు ఒక [illegible] లక్ష్యాన్ని కోల్పోతున్నాను. నా గౌరవ మర్యాదల విషయం ఆలోచించు. ఒక [illegible]. ఒక గుడ్డిదానితో కాపురం చేస్తూ పొందే గౌరవం ఏమిటి?

హేమ: బావా! నీకు నే సేవింపగా నా అహం లేకుండా వుంటానికి ప్రయత్నిస్తా. నీ పాదసేవ చేస్తా. ఆరాధిస్తా. పువ్వుల్లో పెట్టుకొని పూజించుకుంటా. నన్ను పెళ్ళి చేసుకో. మా నాన్న కారణంగా నన్ను బలిచేయకు.

రమే: హేమా! నీవు నన్ను హృదయపూర్వకంగా ప్రేమిస్తున్నావా?

హేమ: ఏమిటి బావా? కొత్తగా...

రమే: అది కాదు హేమా! నీ హృదయ సౌందర్యాన్ని. పవిత్రతని, గాంభీర్యాన్ని అర్థం చేసుకోలేక కాదు. సమాధానం కావలసి...

హేమ: నీకు తెలుసుగా.

రమే: నేను క్షేమంగా, సంతోషంగా వుండటం నీ కిష్టమే కదూ?

హేమ: నేనింకెవరి క్షేమం కోరగలను?

రమే: అయితే దయతలచి మన పెళ్ళి ప్రస్తావన తేవొద్దు.

హేమ: బావా!

రమే: ఆ పిలుపుకింక అనర్హురాల్నైనా హేమా!

హేమ: బావా!

రమే: ఆ పేరుతో నన్ను పిలవకుండా వుండకూడదూ!

హేమ: (కోపంగా) మిస్టర్ రమేష్! తప్పకుండా అవస్థపడివి. ఇంక నిన్ను ఆ పేరుతో పిలవను.

రమే: హేమా!

హేమ: ఇంక అభిమానంగా పిలవకు మిస్టర్ రమేష్!

రమే: హేమా!

హేమ: డోంట్ టాక్. నాకు కళ్ళు లేవు!

రమే: హేమా!

హేమ: నోరు మూసుకో. నీకు హృదయం లేదు.

రమే: హేమా!

హేమ: మిస్టర్ రమేష్! నోరు మూసుకుంటే మంచిది.

రమే: మీ నాన్న డబ్బుచూచి కాకుండా నీ అందం చూచి నిన్ను ప్రేమించాను. మీ నాన్న చెత్త పనులు కారణంగా నిన్ను విడిచిపెట్టటంలేదు. నీ దృష్టి లోపం నన్ను కలవరపెడుతోంది. నిన్ను పెళ్ళి చేసుకోలేను.

హేమ: రమేష్! మిస్టర్ రమేష్!! రమేష్!!!

రమే: గుడ్డిదానితో నేను పొందే గౌరవ మేముంటుంది. ఎంతకాలం సుఖంగా జీవించగలను. ఆలోచించు హేమా! నేను సుఖంగా జీవించాలనీ, ఏదో ఉన్నతదశ పొందాలనీ ఏదో మధురానుభూతి పొందాలనీ అనుకోవటంలో తప్పేముంది. ఆలోచించు. నేను నిన్ను ప్రేమించిన దానను కోకుండా డాక్టరేటున్న పొజిషన్ ఊహించు. ఒక గుడ్డిపిల్లను పెళ్ళి చేసుకోవచ్చునేనా? ఆలోచించు!

హేమ: నీకు తెలియని ఏదో బ్రహ్మాండాన్ని బద్దలు చేస్తూ హాయిగా కూర్చో.

రమే: నన్నర్థం చేసుకోవటం లేదు.

హేమ: లేదు. అర్థం చేసుకున్నాను. నేను పెళ్ళి కాక, పెళ్ళి చేసుకునే మగాడు లేక, కళ్ళు లేక, కళ్ళు లేని లోకంలో అంధులలో నీలాంటి వాళ్ళమధ్య జీవితమంతా, చచ్చేదాకా మసలిదాన్నయే దాకా అవకాశాల పాలవుతూ నాశనమై పోతాను.

రమే: నా ఉద్దేశం అదికాదు.

హేమ: మరేమిటి?

రమే: నీకు కళ్ళు లేకపోవటం.........

హేమ: నువ్వు ప్రేమించింది నన్నా? నా కళ్ళనా?

రమే: నిన్నే కానీ............

హేమ: కళ్ళుండి హృదయం లేని స్త్రీ కావాలా? కళ్ళు లేకపోయినా హృదయమున్న నేను కావాలా?

రమే: నా గౌరవ మర్యాదల విషయం ఆలోచించటం లేదు నువ్వు!

హేమ: నా జీవితాన్ని గురించి నువ్వుమాత్రం ఆలోచిస్తున్నావా?

రమే: ఏమాలోచించను?

హేమ: కళ్ళు లేనంతమాత్రాన నా జీవితం నాశనం కావలసిందేనా?

రమే: కళ్ళులేని నిన్ను కట్టుకొని నా గౌరవ మర్యాదల్ని నాశనం చేసుకోవాల్సిందేనా?

హేమ: నీ గౌరవంకోసం నా జీవితం నాశనం కావాలంటావ్?

రమే: నీ జీవితంకోసం నా గౌరవం నాశనం కావాలని నువ్వంటున్నావ్?

హేమ: గౌరవం, జీవితం ఒకటేనంటావ్! రమేష్! నీవంటి మహామేధావి డాక్టరేట్‌తో ఫారిన్ రిటర్న్ ఓ అంధురాల్ని పెళ్ళాడితే అబ్బ! ఎంత త్యాగపురుషుడో అని లోకం ఎంత గౌరవిస్తుందో గమనించు. నన్ను పెళ్ళాడటంవల్ల నీ గౌరవం ఎక్కువవుతుందే గాని ఎంతమాత్రం తగ్గదు. అలా నువ్వు పెళ్ళాడకపోతే, గుడ్డితనం కారణంగా కాక ప్రేమ కారణంగా నా జీవితం నాశనమవుతుంది. నిజంగా నేను నిండుకన్నులతో వున్నా నన్ను నువ్వు పెళ్ళాడేవా, కారణం నా కళ్ళా నా అందచందాలా కావు. మన ప్రేమ. అది మరచిపోకు రమేష్.

రమే: మన ప్రేమ నిజమే హేమా! ఇప్పటికీ మనస్ఫూర్తిగా నీమీద నాకు ప్రేమవుంది. కాని ఒక అంధురాల్ని భార్యగా స్వీకరించి ఆ జన్మాంతం అవస్థపడలేను.

హేమ: అంతేనా రమేష్?

రమే: అంతే హేమా!

హేమ: అంతే కదూ?

రమే: అంతే!

హేమ: సరే! రమేష్! నిజంగా నీకు నామీద ప్రేమ లేదు. నా కళ్ళా అందచందాలా కంటె నా డబ్బు మీద నీ దృష్టి నీ చదువుకీ, నీ గొప్పకీని. మన సిద్ధాపన్నదే నా దృష్టి. అయితేం నా డబ్బుతో నీ అవసరం తీరిపోయింది. ఫారిన్ ప్రిస్టేజి ఓ కుంటిసాకుగా తప్పించుకోవాలని ప్రయత్నిస్తున్నావ్.

రమే: నీ డబ్బుకోసం నిన్ను ప్రేమించానంటావు. పైగా నా స్థితిని ఫారిన్ ప్రిస్టేజి అంటున్నావ్. ఇంకా ఏమైనా అనగలవు. ఏమన్నా నేను అంధురాలి భర్తను కావటం అసంభవం.

హేమ: అంధురాలి భర్త! రమేష్! బాహ్యదృష్టి లేని అంధురాలా? అంతర దృష్టి లేని అంధురాలా!

రమే: అంతర దృష్టేఁటి అర్థం లేనిమాట.

హేమ: అంటే నీకు అవసరమైన అంతర్‌దృష్టి లేదన్నమాట నిజంగా నువ్వే గుడ్డివాడివి. అంతరాత్మ లేని అంధుడివి. మూర్ఖుడివి.

రమే: (తీక్షణంగా) హేమా!

హేమ: రమేష్: నీకు అంతరదృష్టేవుంటే ఆ పేరుతో పిలవ్వు. నువ్వు మూర్ఖుడివే కాదు. బుద్ధిలేనివాడివి.

రమే: ఆపై వాగకు హేమా!

హేమ: అవును వాగటమే అనిపిస్తుంది బుద్ధివుంటేగా! సెల్ఫిష్‌ఫూల్! అన్‌గ్రేట్‌ఫుల్ రెచ్!

రమే: షటప్! (చెంప పెట్టు)

హేమ: అబ్బా!

వర: బాబూ! (అంటూ వస్తుంది)

గంగా: చెయ్యికూడా చేసుకున్నావా రమేష్! (వచ్చాడు).

హేమ: చెయ్యేమిటి మరేమైనా చేసుకుంటావు. కళ్ళుండి కనిపించనివాడు. మిస్టర్ రమేష్ నీకు కావలసిన బాహ్యదృష్టి నాకు సరీగ్గా వుంది. తెలుసా!

రమే: ఆఁ!

హేమ: మిస్టర్ రమేష్! నిజంగా నాకు కళ్ళు వచ్చాయి.

రమే: ఆఁ!

హేమ: కళ్ళులేక చూడలేనిదానిని కాదు. కళ్ళుండి...

నర : అవును బాబూ! కళ్లు విప్పగానే ఉదయంకళ్లొచ్చాయి.

గంగా : డాక్టరుగారు మంచి ట్రీట్‌మెంటు చేశారు. ఆయనకెంతైన ఋణపడివున్నాను. అమ్మాయి నీతో అబద్ధమాడింది. నిన్ను ఆనందింపచేసుకోటానికి పిచ్చితల్లి ప్రయత్నం. వద్దన్నా వింది కాదు.

రమే : నిజంగానా?

హేమ : అబద్ధం పలికే?

నర : నిజం బాబు!

గంగా : హేమకు దృష్టి వచ్చింది రమేష్.

హేమ : రమేష్‌కి దృష్టిరాలేదు నాన్నా! మామూలు కళ్ళు మాత్రం వున్నాయి. మనుష్యుల హృదయాలు చూచే కళ్ళులేవు. ఏం రమేష్! నాకు మామూలు కళ్ళు వచ్చాయంటే నువ్వు నమ్మలేక పోతున్నావ్?

రమే : నమ్మలేకుండా వున్నా!

హేమ : నువ్వు నమ్మలేవు. నమ్మే అర్హత నీకు లేదు. నమ్మినా ప్రయోజనం అంతకంటే లేదు. రమేష్! నీకొక్కవలసింది బాహ్యదృష్టి కూడా కాను. బాహ్యాడంబరం. ఇప్పుడు నువ్వు ఇదివరకటికంటే వేషభాషల్లో ముందడుగు వేశావ్. అది నీ ఫారిన్‌టూరికి ఫలితం.

రమే : ఇవంతా ఏవిటి?

హేమ : ఏంవుంది? నీకళ్ళకు కృత్రిమమైన కళ్ళజోడు చేరింది.

రమే : హేమా!

హేమ : అనేకసార్లు చెప్పాను అలా పిలవద్దని. ఆఖరిసారిగా మరోసారి చెబుతున్నా. బుద్ధివుంటే నన్నింకలా పిలవకు.

రమే : హేమా!

హేమ : కళ్ళొచ్చాయి కనా పెళ్ళిచేసుకుందామనా —రాబోడవేం?

గంగా : అమ్మాయ్!

హేమ : నాన్నా! ఇది నా స్వంతవిషయం. నీకు పిల్లడిమీద మమకారం వున్నా, రాతిహృదయం గల రమేష్‌మీద నాకు ఎంతమాత్రం అభిమానం లేదు. ఉండదు.

నర : అమ్మా!

హేమ : రమేష్! నీగౌరవానికి లోపంరాని వివాహమే చేసుకో, ఇకవెళ్ళు.

రమే : హేమా!

హేమ : డోంటాక్!

గంగా } (ఒకసారి) { అమ్మాయ్!
నర } { అమ్మా!

హేమ : ఇది నా స్థిరనిశ్చయం. గుడ్డిదాన్ని పెళ్ళాడితే గౌరవానికి లోపంవచ్చే గజిటెడ్ ఆఫీసరుగారికి నేను తగనిదాన్ని. గుడ్డిదాన్నట! ఎవరుగుడ్డో! ఎవరికి సరైన దృష్టి లేదో!

రమే : క్షమించు హేమా!

హేమ : అనవసరం. నాకు దృష్టిపోయింది. మళ్ళీ వచ్చింది. అసలు నీకు దృష్టి అన్నదే లేదు. అమాయకంగా బాల అని ప్రేమించిన నాలో స్వార్థం వుందన్నావ్! ఆ స్వార్థం నీలో కరుడు గట్టింది. నిజానికి నీకు దృష్టిలేదు. ఏ దృష్టి నాకు లేదని గాఢంగా అనుకున్నావో ఆ దృష్టేకాని, అంతకంటె ఉన్నతమైన అంతర దృష్టి, మానవుడికి అత్యవసరమైన అంతరదృష్టి అసలు నీకు లేదు. అలాంటి నిన్ను క్షమించటం అనవసరం.

రమే : హేమా!

హేమ : మిస్టర్ రమేష్!

రమే : ప్లీజ్!

హేమ : గెటౌట్!

రమే : (దగ్గరగా) హే.... (దూరంగా) మా....

అలిండియా రేడియో హైదరాబాదు, విజయవాడల సౌజన్యంతో

కౌముదీ విహారము

శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి

కవితా సుందరి రమ్ము చేగలిపి ప్రక్కన్ నిల్చి నాయందమం
దివతాళించు భవద్భుజమ్ము నిడి రమ్మా కౌముదీ వేళ, నీ
పువ్వుటంగమ్ములు సోక క్రొంబులకరింపుల్ పూవ నమ్మేన త్రి
దివ మాధుర్యము చూరలాడి భువి కందిత్తున్ సుధాగీతముల్.

రావే బర్హిశిఖాచకచ్చకిత నేత్రా! సాంధ్యమల్లీ స్ఫుర
ల్లావణ్యైక నిధాన మంజహాసితా! లక్షింతు నీ కోసమై
ఈ వైశాఖ సితాభ్ర ఖండ రథమం దేతెంచి గోదావరీ
శైవాలి న్యుపకంఠ కుంజములపజ్జన్ సుంత కాలూనుమా!

వేయి సువర్ణకాంత లొకపెట్టున నవ్విన హాస రాసి తే
మో, యమరాసురోన్మథిత మోహన ఫేనిల దుగ్ధసింధు వే
మో, యనిపించు నేటిదరి పున్నమి వెన్నెల క్రొత్త పొంగులో
హో! యిటుచూడు! కోటి మధురోహలు గొంతులు విప్పజూచెడున్.

నీకడకంటి తళ్కు దయనిల్వని నాయొక దీనవీణ, నీ
రాకలు లేని రాక యపురా! నునురేకలు లేని పూవు, ఇం
తేకద! ఏది సుంత విదళింపుము నీ కరకంకణ ధ్వనుల్
శోకము శ్లోకమై పొరలు సూనృత మంగళగీత మాధురిన్.

నీరవ దూరదూరముల నిండిన వెన్నెల స్వీయ రమ్యతా
భారము మోయలేక విదుపన్ పిడికిళ్ల కొలంది శుభ్ర శో
భారమణీయతల్ చెదరిపడ్డవి చల్లని మల్లెలౌచు నీ
తీరములందు, తీవి నరుదేరుము పూవుల త్రోవలో సఖీ!

అవనియె ఒక్క తెల్లగలువై యిట దేలెను చూడు చంద్రికా
ప్రవిమల పంకజాకర పరమ్మున, తుమ్మెద జంటవోలె నీ
పువు బారలన్ విహారములు పోదము, జుమ్మని కంఠమెత్తి భూ
ర్భువములు మారుమ్రోగ సరి క్రొత్తవి గీతము లాలపింతమే!

ఒకడ ధరింపలేను గద యుగ్మలి! ఈ నవచంద్ర చంద్రికా
ప్రకటిత విశ్వరూప బహుభారమనోజ్ఞత, రమ్ము సుంతి చెం
తకు కలహంసివోలె సికతాస్థలిపై నడ లందగింప; నా
వకు దెరచాప లెత్తుదము గౌతమి యూయల లూప పొంగుచున్.

*　　*　　*　　*　　*

[1]* ఈ పల్లె యగ్రహారము
మాపట నిద్రించు నిట నమాయికముగ మా
జ్ఞాపకముల వెల్గించుచు
లోపల నేదేదొ స్వప్నలోకము విరియున్.

ఓహో! జ్ఞప్తికి వచ్చె నీమహి చళుక్యోర్వీశు నౌదార్య సు
శ్రీ హృద్యంబయి బారసాచినది; ధాత్రీ దేవతా పుణ్య రే
ఖా హాస్యుండగు చీదమార్యుని యమోఘాశీస్సు లాంధ్రేశు శ్రీ
వా హీరాంచిత హారశోభలయి వహ్వా! వెల్గుచే నేటికిన్.

వెన్నెల వెండిమెట్ల సరవింగొని మెల్లగ డిగ్గివచ్చు న
ర్యోన్నత రూపశాలి యెవరో!—అవునౌను చళుక్య మన్మథుం
డిన్నటివారు నన్నయకవీంద్రులు! [2]నందమపూడి భాగ్య సం
పన్నుని కేలు కేలగొని వచ్చె నవాంధ్రము జూచువేడుకన్.

తొలి తెల్గుబాల ముద్దుల మాట గావించి జాణ గీర్వాణితో జతలు కలిపి
వేంగి భూవిభు యశోవిమల కర్పూరముల్ రాకానిశలయందు రంగరించి
వేదచోదిత మహా విపులార్థములు తెన్గు పల్కుపొందికలోన పదునుపరచి
నారాయణుని తోడునన్ తెల్గు గాండీవ మెత్తి పూజల్లుల నెగురజిమ్మి
వ్యాస గంభీరముద్ర, పంపన్న హొయలు కరుగబోసి త్రైలింగ్య క్ష్మ మెఱుగులిడిన
ఆంధ్ర కవితాదిమార్గ మహాపథికుడు అదుగో! మరల గౌతమీతీరమందు దోచె.

గౌతమి యొడ్డులన్ ముదురగాచిన వెన్నెలపాలపొంగులన్
ప్రీతి విదల్పలేక తెలికేల విహారము సల్ప వచ్చిరే
మో, తెలుగుం బాలమ్ములకు భూవిభుడుం గవిమిత్ర యుగ్మమున్—
మాగృహ ధాత్రిపై మనుచు మాయని తీయనగాదె! యేరికిన్.

1. కొరుమిల్లి యగ్రహారము చంద్రగ్రహణ సమయమున చీదమార్యునిచే బ్రాహ్మణులకు దానమీయబడినది.
2. నారాయణభట్టు.

వ్యాసు [1]సరస్వతిన్ అమృతభాండమువంచి శరత్సమాగమం
బా సకలాంధ్ర సవ్యరుచిరమై తనియింప కవీంద్రమండలో
పాసిత రాజహంస గరుదంచిత భారతవాణి గౌతమీ
శ్రీ సరిదంచలమ్ములకు జేర్చిన పుణ్యులకున్ నమస్కృతుల్.

కోరి శరన్నిశారుచులకున్ నవజీవమువోసి కంతముల్
దారకహారకమ్ముల దళత్తళలీన నలంకరించి క
ల్హారసుగంధముల్ తనువు లంటగ, గ్రపపురంగు సన్న క్రొం
జీరలుగట్టి మాకు దయచేసిన సత్కవికిన్ కృతజ్ఞతల్.

నోరెరుగని ముని భారత
శారదరాత్రులకు ప్రౌఢ చంద్రముఖి శృం
గారమయు చాతురీ సువి
హారములం గరపినట్టి ఆద్యాంధ్రకవీ!

ఒకసైకత స్థలి నొదిగి యచ్చర కన్నె లారవైచిన పట్టుచీర లనగ
ఒక శుభ్రపులిన వేదిక నొల్కి జాల్వారు గోక్షీర సుమధుర కుల్యలనగ
ఒక కాశకుంజవీథిక చంద్రభాండమ్ము ప్రిదిలి చిందిన సుధాబిందు లనగ
ఒక నదీనీలవేణిక తిర్చికై సేయు బొంగు మల్లియ పూలచెండు లనగ
రాజరాజమహేంద్రు హర్మ్యమున నిలిచి, ఎన్ని శారదశోభ లీక్షించినావో
గూడుగట్టిన సౌందర్య గుంఫనములు, తెల్గుభారతమందు ముద్రించినావు!

నీవు పెట్టినభిక్ష వెన్నెలలు మాకు
నీవు:కట్టిన రక్ష యాంధ్రికి సురమణీ; *
ప్రతిరజతరాత్రి నీదు సంస్మృతులతోడ
అమృతకవితాలతాంగి ప్రత్యక్షమగుత!

1. వ్యాసుని శిరద్వ్యాసము సరస్వతి నదీప్రాంతమున. ఆకెరత్తుల సవ్యరుచులు కల్పించి నన్నయ తెలుగులసొత్తు గావించెననట.

* ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి.

అంతర్వాహిని

హితశ్రీ

* గతసంచిక తరువాయి *

15

వసంత కిటికీలోంచి చూస్తోంది. అల్లంతదూరంలో కనిపించాడు పోస్ట్‌మన్. 'అమ్మయ్య!' అనుకొని ఆమె అతనివైపే ఆతృతగా చూస్తూ నిలబడ్డది. తన వాకిలివైపే వస్తున్నాడు. ఇవాళ తప్పక తనకి ఉత్తరం వస్తుంది ఆమె ముఖంలో ఆశ చిగురించింది.

పోస్ట్‌మన్ వసంత ఇంటిమీదుగా పైకి వెళ్లిపోయాడు. వసంతముఖం మబ్బుపట్టిన చంద్రబింబంలా అయింది. సరిగా చూశాడో లేదో! ఇవాళకూడా ఉత్తరం లేకనే గడిచిపోతుందా! ఆమె నిట్టూర్పు విడిచింది.

ప్రతిరోజూ ఆమె ఎదురుచూస్తూనే వుంది—విశ్వం కోసం, కనీసం విశ్వం ఉత్తరంకోసం. ఆ రోజున అతనలా వెళ్ళిపోయిన రాత్రినుంచీ ఆమెకి కలలో అదే దృశ్యం మెదుల్తోంది. గంభీర భీకర ప్రకృతిలో దూర దూరంగా వెళ్ళిపోతున్న విశ్వం, గాలివానలో ఊగిపోతూ తడిసిపోతూ ఆ చిమ్మచీకటిలో మెరుపుల సహాయంతో ముందుకి సాగిపోతున్న విశ్వం. ఎలా వెళ్ళనిచ్చింది తను! తను చెయ్యదలుచుకున్నది చెయ్యగలిగే నైతికబలంతో అనుకున్న కోరికతో విజృంభించిన విశ్వం రూపమే ఆమెకి కల్లో మెదుల్తోంది. తను ఒక్కమాట అని వుంటే విశ్వం తనకింత దూరమై పోయేవాడు కాదు. ఆ సమయంలో తను దిగ్భ్రమ చెందినమాట నిజమే. కాని సరైన సమయంలో తనకి చైతన్యం రాకపోవటం దురదృష్టం. అదే పరిస్థితిలో విశ్వం కాక మరోవ్యక్తి అయివున్నట్లయితే తనపరిస్థితి ఎలావుండేది! ఆయన విశాలహృదయుడు. మహానైతిక శక్తిసంపన్నుడు. క్షణికంగా ఉద్రేకానికి లోనైనా పగ్గాలు పట్టుకుని నిలదొక్కుకోగల ధీశాలి. మనసిచ్చి మాట్లాడాలనిపించే అకళంకశక్తిగల సహృదయుడు.

ఆ మర్నాటినించి వసంత, విశ్వం మళ్ళీ వస్తాడని ఎదురుచూస్తూనే వుంది. రోజులు గడిచిపోతున్నా ఆమె విశ్వాసం సన్నగిల్లలేదు. కాని ఆమెలో పూర్వపు ఉత్సాహం లోపించింది. మళ్ళీ నాటక సంఘంవారి నాటకంలో పాత్ర స్వీకరించిందిగాని రిహార్సల్సులో పూర్వపు ఆసక్తి, ఉత్సాహమూ లేవు.

రంగారావు ఒక్కడే నాటకసంఘ సభ్యుల్లో తనకి స్నేహితుడని విశ్వం చెప్పటం ఆమెకి గుర్తుంది. అతన్ని అడిగింది విశ్వం విషయం. తనకి అతని విషయమేమీ తెలియదన్నాడు రంగారావు. ఆమె కోరికమీద విశ్వం తండ్రిని కనుక్కున్నాడు. కాని ఆయనకూడా విశ్వం ఎక్కడకు చెప్పలేకపోయినాడు. ఏదో ఉద్యోగం వచ్చిందని విశ్వం రాసిన ఉత్తరం తరవాత అతని దగ్గర్నుంచి మళ్ళీ ఇంకొక ఉత్తరమేమీ ఆయనకి రాలేదు. ఆ విషయమే చెప్పాడు. తనకీ విశ్వం విషయం ఆదుర్దాగానే ఉందనీ, ఒకవేళ మరో ఊళ్ళో ప్రయత్నాలేమైనా చేస్తున్నాడేమోననీ అన్నాడు.

రంగారావుకి వసంత పరిస్థితి కొంత అర్థమైంది. ఆమెతో విశ్వానికి ఉన్న పరిచయంకూడా అతనికి తెలుసు. అందువల్ల ఆమెపట్ల సానుభూతి పూర్వకంగా ప్రవర్తించసాగాడు. వసంత నాటకసంఘం వారి నాటకంలో పాత్ర స్వీకరించటానికికూడా రంగారావే కారణం. అతను ఒకరోజున వచ్చి వసంతని ప్రాధేయపూర్వకంగా అడిగాడు. ఎంతైనా అతను విశ్వం స్నేహితుడు. ఆ గౌరవంవల్లనే ఆమె ఒప్పుకుంది.

వసంతపట్ల ఎవరైనా అగౌరవంగా మాట్లాడితే అతనూరుకోడు. విశ్వం చీవాట్లు పెట్టినప్పటినించీ అతను తన బాధ్యత గుర్తెరిగి నాటకసంఘ కార్యకలాపాలు నిర్వహించసాగాడు. వసంతకి విశ్వం విషయాలు ఏమైనా చెప్పేది అతనొక్కడే. తీరిక దొరికినప్పుడు ఇద్దరు విశ్వాన్నిగురించి మాట్లాడుకుంటారు. విశ్వం మీద రంగారావుకి అభిమానం ఏర్పడటానికి ముఖ్య

కారణం అతను తన గతాన్ని ఏ మినహాయింపూ లేకుండా మెదుల్చుకోవటం.

రోజులు గడుస్తున్నాయి. వెంకటేశ్వర్రావు అప్పుడప్పుడు వసంతని సందర్శిస్తూనే ఉన్నాడు. ఆమె చేతి చివాట్లు తింటూనే ఉన్నాడు. రిహార్సలు అయేసరికి ఒక్కొక్కసారి చీకటిపడితే ఇంటిదాకా వస్తానని తయారవుతాడు. ఆమె విసిరికొడుతూనే ఉంటుంది. ఆ సమయాల్లో ఆమెకి విశ్వం జ్ఞాపకం వొస్తాడు. మొదటిసారి విశ్వంతో కలిసి ఇంటికివచ్చిన సన్నివేశం తన జీవితంలో మరపు రాదు. తెచ్చిపెట్టుకున్న సంస్కారం కాక స్వతహా మనిషిలో ఉన్న ఆ మాట మంచితనం తన హృదయంలో వెయ్యివీణలు మోగిస్తుంది.

“నేను కవిని కాను” అన్న విశ్వం మాటలు జ్ఞాపకం వొస్తే నవ్వొస్తుంటుంది. ‘కవిగారూ’ అని పిలవకూడదట. అతను కవి కాకపోతే మరెవరు?

“కాస్తో కూస్తో చిత్రకళ ఉంటుంది” ఆ విషయం తలపుకొస్తే తన వద్దకి చిత్రం వైపు చూడకుండా ఉండలేదామె.

ఆమె ఒకసారి రిహార్సల్‌లో ఉండగా ఆ మాటలు జ్ఞాపకం వొచ్చాయి. హృదయంలో ఏదో భారం పెల్లుబికింది. ఎంత ఆగమన్నా ఆగలేక పోయింది. సరాసరి ఇంటికి వచ్చి తనచిత్రం ముందు కూర్చుంది.

తన చిత్రం అసంపూర్తిగా వొదిలేసి వెళ్లిపోయాడు విశ్వం. కనీసం ఆ చిత్రం పూర్తిచెయ్యటానికైనా అతను తిరిగిరావాలి. వచ్చితీరతాడు. తన బొమ్మ తయారుచేసిస్తానని మాట ఇచ్చాడు. మాట తప్పే పెద్దమనిషి కాదు విశ్వం.

కన్నీళ్లు గిర్రున తిరుగుతాయి వసంతకి. విశ్వం పెద్దమనిషి, అంతకంటె పెద్దమనిషి ఎవరైనా ఉంటారేమో తన ఊహకి మాత్రం అతీతం. తన చిత్రం అసంపూర్ణంగా మిగిలిపోతే తన జీవితమూ అంతే. ఏమేం సాధించినా ఆ చిత్రం పూర్తికానిదే తన జీవితం సఫలంకాదు.

తమ ఇద్దరికీ ఆ చిత్రానికీ మధ్య అవినాభావ సంబంధం ఉంది. అందులో తన బాహ్యరూపమే కాక అంతస్సౌందర్యం ఉంది. అది విశ్వానికి తెలియకపోవచ్చు. హృదయం రాగరంజితమైన తరుణంలో వదనంలోని ప్రణయరాగదీప్తులు చిత్రించటానికే విశ్వం శ్రమపడ్డాడు. ఆ రాగరేఖల్ని దర్శించినవాడు విశ్వం. ఆ అనురాగానికి ఆలంబనం అతడేనని విశ్వానికి తెలియకపోవచ్చు. కాని అతని కళాసృష్టిలో, నేత్రద్వయం ఆ సత్యాన్ని ఎల్లప్పుడూ చాటుతూనే ఉంటుంది. తన సృష్టిలో తన హృదయం ప్రతిబింబిస్తుంది. చిత్రంలో విశ్వం హృదయం తను స్పష్టంగా చూడగలుగుతోంది.

ఆ చిత్రం తనది కాదు. రెండు మానవ హృదయాల్లోని రాగోదయ దృశ్యం.

16

అదృష్టవశాత్తూ విశ్వానికి ఒక వారపత్రికా కార్యాలయంలో ఉద్యోగమైంది. జీతం చాలా తక్కువే ఐనా విశ్వానికి ఆ ఉద్యోగం నచ్చింది. ఏ ఆఫీసులోనో గుమాస్తాగా చేరటంకంటే తను చదివింది కాస్తో కూస్తో పనికొచ్చే పత్రికా రచయిత పదవిలో ప్రవేశించటం అతనికి ఉత్సాహాన్నిచ్చింది. శ్రద్ధగా పనిచేయసాగాడు. అతని రచనలవల్ల పత్రికకి కూడా కొంచెం ప్రతిష్ఠ లభించసాగింది.

ఉద్యోగం చేస్తూనే ఉన్నా అతను చిత్రకళ అభ్యసించటం వొదలలేదు. ఆఫీసుకి వెళ్ళేముందు రోజూ ఏవో బొమ్మలు వేసుకుంటూ ఉండేవాడు. ఈ అన్ని వ్యాపకాల్లోనూ వసంతని అతను మర్చిపోలేదు. ఆమె జ్ఞాపకం వచ్చినప్పుడల్లా అతని మనసు పరిపరివిధాలపోయేది. ఆమెకి ఉత్తరం రాయాలని అనుకునేవాడు. కాని తీరా రాయటానికి కూర్చునేసరికి ఆ ప్రయత్నం విరమించటం మంచిదనిపించి మానేసేవాడు. ఉత్తరంలో తన విషయం తెలియచేస్తే ఆమెకి కొంత ఊరట కలుగుతుందని అతను ఆలోచించకపోలేదు. కాని అనవసరంగా ఆమె జ్ఞాపకాలని మళ్ళీ రేపి బాధకలిగించట మవుతుందేమోనని అనుకునేవాడు. తను ఇప్పట్లో గుంటూరు వెళ్లడు. ఆమెని కలుసుకోటం అంత త్వరలో సాధ్యం కాదు. ఉత్తరం రాసినప్పటినుంచీ ఆమె తన కోసం ఎదురు చూస్తూ ఆరాటం చెందితే తనకి కష్టంగా ఉంటుంది. అదికాక ఉత్తరంలో అన్నీ సంగతులూ రాయటం కష్టం. తన మనసులోనిదంతా ఆమెకి తెలియచెప్పటం అవసరం. ప్రత్యక్షంగా కలుసుకున్నప్పుడు తనామెని వివాహం చేసుకోటానికి సిద్ధంగా ఉన్నానని చెబితే ఆమె భావోద్రేకం చూడాలని గాఢంగా తనకి అనిపిస్తోంది.

ఉత్తరం రాయకపోవటానికి మరో ముఖ్య కారణం కూడా ఉంది. తను మాటమీద నిలబడటానికి సర్వవిధాలా ప్రయత్నిస్తాడు, నిజమే. కాని మొదట ఆమెని వివాహం చేసుకుంటానని ఉత్తరంలో రాసి ఏ కారణంవల్లనైనా అది నెరవేర్చలేకపోతే ఆమెని వంచించినట్లవుతుంది. తనా పని చెయ్యలేడు. ఈ సంగతులేవీ లేకుండా ఉత్తరం తన ఉనికిని తెలియచేస్తూ రాస్తే తనమీద ఆరాత్రి ఆమెకి కలిగిన అభిప్రాయం అలాగే ఉండిపోయి తన నిజాయితీమీద నిర్లక్ష్యం ఏర్పడవచ్చు.

ఇలా కారణాలు వెతుక్కుంటూ విశ్వం జాబు రాయటం ఉపేక్షించాడు. కొన్ని సమయాలలో తను తొందరపడి ఆమెకు మాటివ్వకూడదని నిశ్చయించుకుంటాడు. మరికొన్ని సమయాలలో వెంటనే ఆమెకి పరిస్థితులు తెలియచేసి వివాహం చేసుకుంటానని చెప్పాలనుకుంటాడు.

ఈ స్థితిలో ఒక వారంరోజులు విశ్వం జబ్బుపడ్డాడు. చూసేదిక్కు లేకపోయింది. ఒక్క ప్రేమపూరితమైన మాటకోసం తపించాడు. ఒంటరితనం భరించటం దుర్భరమైపోయింది. ఆ సమయంలో వసంత చిరునవ్వు లాలిత్యమూ చల్లటి హస్తస్పర్శతో పులకింపచేసినట్లు ఊహాస్వప్నంలో మధురానుభూతిని పొందాడు. ఆమె అమాయకత్వంలోని ఏదో ఆకర్షణ బలీయంగా విశ్వాన్ని కలవరపెడుతుంది.

జ్వరం తగ్గగానే విశ్వం తండ్రికి సుదీర్ఘమైన ఉత్తరం రాశాడు. తన పరిస్థితులన్నీ తెలియచేసి వసంతని తను పెళ్లిచేసుకోక తప్పదనీ, తనని క్షమించి అందుకు అంగీకరించవలసిందనీ ప్రాధేయపూర్వకంగా రాశాడు.

విశ్వం ఉత్తరానికి తిరుగుటపాలో జవాబు వచ్చింది. అందులో రంగనాథంగారు నిష్కర్షగా తమ తిరస్కృతిని తెలియచేశారు. ఉత్తరం చదవగానే విశ్వానికి ఒళ్లు మండింది. ఆ నిరంకుశత్వాన్ని సహించలేకపోయాడు. ఒక ముగ్ధబాలికని ఇనపపాదాల కింద తొక్కిపట్టిన సంఘాన్ని ఎదిరించి ఆదర్శంగా ప్రవర్తించాలని తను మనస్ఫూర్తిగా కోరుకుంటే పరిస్థితుల్ని అర్థంచేసుకుని సహకరించకుండా బెదిరించే పితృత్వాన్ని ధిక్కరించటానికి తనకి ముందు వెనుకలు చూడాలిసిన అవసరంలేదని తీర్మానించుకున్నాడు.

తను ఆర్థికంగా అథోగతిలో ఉన్నాడు. తన సంపాదన తనకే చాలదు. వసంతనేం పోషిస్తాడు? డబ్బులేనిదే వ్యవహారం జరగదు. ఒక ప్లీడరుతో సంప్రదించి ఆస్తిలో భాగంకోసం తండ్రికి రిజిస్టర్డ్ నోటీసు ఇప్పించాడు.

అది పోస్టుచేసినరోజు రాత్రి విశ్వానికి నిద్ర పట్టలేదు. తనేదో తప్పుచేశానని అనిపించసాగింది. సమర్థించుకున్నాడు. కాని నోటీసు ఇప్పించేటంతటి పరిస్థితి ఇప్పుడు లేదు. అప్పుడు తను చేసిన దోషం ఏమీ లేదు. తప్పంతా నాన్నమీదఉంది ఇప్పుడు తనమీదికి ఆకాశం విరుచుకుపడేట్టుంది. తను ఇలాంటి దావాల్ని గురించి పూర్వం విన్నప్పుడు చాలా తిరస్కార భావంతో విమర్శించేవాడు. ఇప్పుడు తను అదే పొరపాటు చేశాడు. విశ్వానికి ఒక్కటే సమర్థనీయంకంగా తోచింది. ఇది తనకోసం చేసిన పనికాదు. ఒక కోమలిని పాడు సంఘం బారినుంచి రక్షించటానికి చేశాడా పని. స్వార్థంకోసం చేసే తుంటరివ్యక్తి కాడు.

నోటీసు అందినట్లు సంతకం ఉన్నా జవాబు మాత్రం ఏమీ రాలేదు. భయం భయంగా రోజూ పోస్టుకోసం చూస్తున్నాడు విశ్వం. రోజులు గడిచిపోతున్నాయి. యథావిధిగా తన ఉద్యోగవిధులూ, చిత్రలేఖనమూ చూసుకుంటూనే ఉన్నాడు విశ్వం. కొన్ని చిత్రాలు ప్రదర్శనకికూడా పంపాడు. వాటికి ప్రశంసలు లభించాయి.

ఒకరోజు ఉదయం గదిలో కూర్చుని ఏదో రాసుకుంటుంటే తలుపు తట్టిన చప్పుడు విని లేచి తలుపు తీశాడు విశ్వం. హరీ, జానకీ వచ్చారు. కుశల ప్రశ్నలైపోయి తీరిగ్గా కూర్చున్నప్పుడు అడిగాడు విశ్వం.

"ఏమిటి విశేషం, ఏదో పనిమీదే వొచ్చినట్లున్నారు."

"వెండి సామాన్లూ, చీరలూ, నగలూ మొదలైనవి కొనాలి." అన్నాడు హరి తాపీగా.

"ఏమిటి గిరాకీ?"

"మా జానకీ—పెళ్ళికూతురాయెనే," అని రాగయుక్తంగా అభినయపూర్వకంగా చూశాడు. జానకి ఇదంతా తనకేమీ పట్టనట్టు తనేమీ విననట్టూ పేపరు చదువుకోసాగింది. కొద్ది క్షణాలాగి విశ్వం ఆకస్మాత్తుగా నిద్రనించి లేచినవాడిలా అన్నాడు.

"చెప్పావుకాదే! ఎప్పుడూ ముహూర్తం?"

"రోజుల్లోనే. శుభలేఖ ఇస్తాంలే."

"ఇవ్వకపోతే లాక్కుంటాను. సరే, సంబంధం ఏ ఊరేమిటి?"

"మా ఊరే"

"ఎవరూ?"

"ఆయన పేరు వెంకటేశ్వరరావు."

విశ్వం ముఖంలో నెత్తురుచుక్క లేదు. అతనికి నోట మాటరాలేదు. హీనస్వరంతో అడిగాడు

"ఏ వెంకటేశ్వరరావు?"

"బి. ఎల్. పాసయి కొత్తగా ప్రాక్టీసు పెట్టాట్ట. కొత్త నాటకాలపిచ్చి కూడా ఉందిట. నువ్వెరిగే ఉంటావనుకున్నాను. తెలుసా?"

విశ్వానికి ఏం జవాబు చెప్పాలో తెలియలేదు.

"తాంబూలాలు పుచ్చుకున్నారా?"

"ముహూర్తం కూడా నిశ్చయమైపోయి రెండు రోజుల్లో పెళ్ళిజరగబోతుంటే ఇంకా నువ్వు తాంబూలాల దగ్గిరే ఉన్నావూ?"

విశ్వం ముఖం పాలిపోయింది. నెమ్మదిగా మాటమాత్రం వినిపించేలా అడిగాడు.

"జానకికి ఇష్టమేనా?"

"నీ కా అనుమానం ఎందుకు కలిగింది?"

విశ్వం జవాబు చెప్పలేదు. చూడటానికి వెంకటేశ్వరరావుది సుందరవిగ్రహమే. మాటలో మర్యాద, నడకలో హుందాతనం ఉన్నాయి. ఎంతైనా వకీలు. కాని జానకి అతన్ని వివాహమాడి ఏంసుఖపడుతుందో! విశ్వానికి గుండె గతుక్కుమంది ఆ ఆలోచనరాగానే. మంచిమొగుణ్ణే వెతుకుతానంటే అని భరోసా ఇచ్చాడు జానకికి, తనచేతుల్లో ఏదో ఉన్నట్టు. ఎంత పొరపాటు చేశాడు! స్థిరపరచుకునేముందు తనతో మాటమాత్రం అంటే, ఓ ఉత్తరంముక్కయినా రాసిఉంటే ఇంత అనర్థం వాటిల్లేది కాదు. ఇప్పుడు సమయం మించిపోయింది. పరిస్థితి సరీ చెయ్యడానికి వీలేదు. కాని చిక్కులున్నాయి. వాళ్ళది పల్లెటూరు. మళ్ళీ ఇంకో సంబంధం కుదుర్చుకోటమంటే తేలికమాటా అంటారు. తను అంతదాకా వెళుతున్నాడు. జానకి ఒప్పుకోంటుందా ముందుకి? తను మహాచిక్కుపరిస్థితిలో పడిపోయాడు. తెలిసీ చెప్పకపోతే తరవాత విచారించవలసి వస్తుందేమో. చెబితే ఎలువంటి గడబిడ జరుగుతుందో! జానకి ముఖంవంక చూశాడు విశ్వం. ఆమెలో ప్రశాంతత తొణికిసలాడుతోంది. జానకి ఎప్పుడూ అలాగే చీకూచింతా లేనట్టుగా ఉంటుంది. భవిష్యత్తు ఎలా వుంటుందో!

మారి వాళ్ళ వాలగదిలోకి వెళ్ళారు. విశ్వం జానకీ ఎదురెదురుగా ఒకరు కూర్చున్నారు. ఆమెని చూస్తున్నకొద్దీ తనలో ఏదో విశ్వాసం కలుగుతోంది.

"నా పెళ్ళికి రమ్మంటావా జానకీ?"

"నా పెళ్ళికి నేను రావాలని ఉంటే రా, లేకపోతే లేదు," అలా తమాషాని జవాబు చెప్పడం ఆమె కలవాటే నని విశ్వానికి తెలుసు.

"రావటానికి వీలుండదేమో."

"ఏదైనా వంక దొరికిందా?"

"గుంటూరునించి నాన్నగారూ వాళ్ళూ వస్తారు కదూ?"

"వొస్తే? వాళ్ళొస్తే నువ్వు నువ్వే. బలవంతం చేయించుకోవాలని ఉన్నట్టుందే పాపం." విశ్వం నవ్వే స్థితిలో లేడు.

"వాళ్ళొస్తే నేను రావటానికి వీలుండదు."

"అదేమిటి? వింతగా మాట్లాడుతున్నావే!"

"కాదు జానకీ. నిజంగా చెబుతున్నాను. నేను వాళ్ళున్నచోటికి రాలేను. ఆ రోజులు పోయాయి."

"ఏమిటిబాబా నువ్వుమాట్లాడేది?" ఆశ్చర్యంగా అడిగింది జానకి.

"పార్టిషన్ దావా వేస్తానని నోటీసిచ్చాను."

అప్రతిభురాలైంది జానకి. విశ్వం ముఖంలోకి "నిజమా?" అన్నట్టు ఆశ్చర్యంగా చూసింది.

"అవును. జానకీ," అన్నాడు విశ్వం.

"అటువంటి దుర్బుద్ధి ఎందుకు పుట్టింది?"

విశ్వం పరిస్థితులు చెప్పాడు. వసంతనితను వివాహమాడక తప్పదనికూడా చెప్పాడు.

"ఏ లేశమాత్రం ఆలోచించవ?" అందామె.

"ఏం చెయ్యను?"

"ఏం చెయ్యలేకపోతే దావా వేస్తావన్నమాట. అదా నీ ప్రయోజకత్వం?"

ఇంతఘాటుగా జానకి ఏ విషయంలోనూ ఏ సందర్భంలోనూ తనతో అనలేదు.

విశ్వం సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు.

"నువ్వయితే ఏం చేసేదానివి?"

"నేనయితే అలా ఎన్నటికీ చేసేదాన్ని కాదు. కర్మంచాలక ఒకవేళ చేసినా వెంటనే బుద్ధి తెచ్చు

కని వెళ్ళి కాళ్లమీద పడేదాన్ని. ఘనకార్యం చేశావులే" అందామె.

జానకి ఇంత తీవ్రంగా విమర్శిస్తుందనుకోలేదు. అతనేమీ అనలేకపోయాడు.

"నువ్వు తొందర పనిచేశావు బావా" అంది జానకి.

"ఆలోచించే చేశాను" అన్నాడతను.

"ఏం లాభం.?"

"ఇప్పుడేం చెయ్యమంటావు నన్ను ?"

"మావయ్య తప్పుచేశాడనుకో. నువ్వుకూడా అలాంటి తప్పుచేస్తే నీ గొప్పతనమేముంది ? పొరపాటు చేశాడని తిరస్కరించకోకు బావా. ఆయన మనసు ఎందుకు క్షోభ పెడతావు! ఇందులో నీ వ్యక్తిత్వానికీ, అహానికీ ఏం దెబ్బ లేదులే. ఏం? ఏమంటావు?"

విశ్వం జానకివైపు కళ్లార్పకుండా చూశాడు. ఈ సలహా ఎవరైనా ఇవ్వగలరు. అసలు తనకే అలా చెయ్యాలని తట్టనేలేదు. కాని జానకి అలా ప్రోద్బలం ఇవ్వటంలో ఏదో మహత్తరశక్తి ఉంది. హృదయంలో ఏదో అస్పష్టమైన బాధకలిగిందతనికి. ఏదో ఆవేదన తనకి విశ్రాంతిలేకుండా చేస్తోంది. జానకీ తనకీమధ్యన అసహజమైన దేదో అడ్డుపడ్డది. దానికి తనే బాధ్యుడు. పరిస్థితులకి కూడా బాధ్యత తనదే!

"సరే జానకీ." అన్నాడు.

"నువ్వు మంచివాడివే. నాకు తెలుసు." ఆమె అలాఅనటంలో ఏదో అనునయం ఉంది. జానకి తన కంటే చాలా చిన్నది. అయినా ఆమెలో ఉన్న శక్తి ఏదో తనని శాసిస్తోంది.

ఆ సాయంత్రం బజారుకువెళ్లి వెండిచెంబులూ, పట్టుబట్టలూ, చీరెలూ, ధోవతులూ, నగలూ కావలసినవన్నీ తెచ్చుకున్నారు. ఇంటికి తిరిగివచ్చేముందు విశ్వం అన్నాడు.

"స్కూల్ భవనంలో చిత్రకళాప్రదర్శనం ఉంది. దగ్గిరే, చూసివెళదాంరండి."

"నేను ఈ వస్తువులన్నీ ఇంటిదగ్గిర పడేసివస్తాను. మీరక్కడ ఉండండి." అని సూరి బండిలో వస్తువులన్నీ వేసుకుని ఇంటికివెళ్లాడు.

జానకీ, విశ్వం ప్రదర్శనశాలవైపుకి నడిచారు.

* * *

చిత్రకళాప్రదర్శనశాలలో చిత్రాలన్నీ వరసగా చూస్తూ ఒకమూలకివచ్చి అలాగే నిలబడిపోయింది ఒక అమ్మాయి. అక్కడ రెండు పెద్దసైజు బొమ్మలున్నాయి.

ఒకటి "సౌందర్యం"

రెండోది "తోడేలు, మేకపిల్ల."

అవి వేసిన చిత్రకారుడు విశ్వం.

వాటిదగ్గిర నుంచుని చూస్తూఉన్న అమ్మాయి వసంత.

'తోడేలు, మేకపిల' చిత్రం చూడగానే ఆమె స్మృతిపథంలో విశ్వం మెదిలాడు. పేరు చూసింది అప్పుడు. ఆమె పెదవులమీద చిరునవ్వు తాండవించింది. కళ్లలో ఆనంద బాష్పాలు నిండాయి. అదేపనిగా ఆ బొమ్మ చూస్తోందామె. చూస్తున్నకొద్దీ తనకి నవ్వొస్తోంది. ఆ తోడేలులో క్రౌర్యం లేదు. ఆ మేకపిల్లలో భయం లేదు. పరిగెత్తుకుపోయే మేకపిలని పట్టుకుని పట్టుకోబోతుంది తోడేలు. ఆ చిత్రం అర్థమేమిటో పసికట్టింది వసంత. ఆ చిత్రం ప్రధానోద్దేశం జాలి కలగచెయ్యటం. అందరూ దాన్ని తెగ మెచ్చుకోటం ఆమె చూస్తోంది. కాని ఆ చిత్రం చూస్తే తనకి జాలివెయ్యదు. నవ్వొస్తూంది.

రెండోచిత్రం "సౌందర్యం." ఆరు ఋతువుల దృశ్యాలూ కలగాపులగంగా చిత్రించబడ్డాయి. ఎర్ర చిగుళ్ళు, ఎండుపూవులూ, నీలమేఘాలూ, గాలివానా, తెలిమబ్బులూ, పంటచేలూ మంచుతెరలూ, రాలే ఆకులూ అన్నీ ఒక క్రమంలో కాకుండా చిందరవందరగా చిత్రించబడ్డాయి. సర్వత్రా సౌందర్య దర్శనమే జీవిత పరమావధి అని చిత్రం సందేశం. వసంత సమ్మోహితురాలై ఆ దృశ్యం అలాగే కన్నార్పకుండా చూడసాగింది.

"అమ్మకానికి" అని ఆ రెండు చిత్రాలకీ కాగితాలు తగిలించి ఉన్నాయి. రెండూ కలిసి వెయ్యి రూపాయలు.

"ఈ రెండు చిత్రాలూ నాకు కావాలండీ!" అంది వసంత ప్రదర్శనశాల నిర్వాహకులతో.

"అలాగేనండి. కాని ప్రదర్శనానంతరమే అవి మీకు పంపగలము."

"ప్రదర్శన ఎప్పటివరకూ ఉంటుంది."

"ఇవాళ రేవో ఆఖరు. రేపు మీకు పంపుతాం."
వసంత ఆలోచించింది. ఆ బొమ్మలు తనతో తీసుకు పోవాలని ఆమెకి ఉంది. వాళ్లు పంపేటట్లయితే తన అడ్రసు ఇవ్వాలి. అడ్రస్ ఇస్తే విశ్వానికి తెలిసి పోతుంది. బతిమాలుతున్నట్టు అంది. "చూడండీ, ప్రదర్శన ఇంచుమించు ఎలాగో అయిపోయిందికదూ. చీకటిపడుతోంది. ఇంక ఎవ్వరూ వుండరుగాను. ఇది ప్యాక్ చేసి ఇచ్చేస్తే సంతోషిస్తాను. ఇది నాకు ఇప్పుడు తీసికెళ్ళటానికి మాత్రమే వీలవుతుంది. మీరు తరవాత గాని పంపటానికి ఏ లేదంటే కొనటానికి వారు ఇబ్బందిగా ఉంటుంది. ఏమంటారు.?"

నిర్వాహకులకి ఆ బేరం పొగొట్టటం ఇష్టం లేదు అసలు కొనేవాళ్ళే తక్కువ. అందులో అంత డబ్బు పెట్టికొనే కళాపోషకులు మరీ అరుదు. చిత్రకారుడు సంతోషిస్తాడని వాళ్ళు 'సరే' అన్నారు.

"ఈ డబ్బు ఆర్టిస్ట్ కి వెడుతుందికదండీ."

"అవును. మీ పేరేం రాయమన్నారు?"

"శోభ."

వసంత ఖరీదిచ్చింది, రసీదు తీసుకుంది.

"వారి అడ్రస్ చెబుతారా?" అందామె.

అడ్రస్ రాసిచ్చారు.

వసంత చిత్రాలు బండిలో పెట్టించుకుని వెళ్ళి పోయింది. విశ్వం ఈ విషయం తెలిసి ఏమనుకుంటాడో! ఎంతసంతోషిస్తాడో! అప్పుడాయన ముఖంలోని ఆనందం చూడాలనిపిస్తోంది తనకి!

బండీ వెళుతోంది స్టేషన్ కి.

యథాలాపంగా రోడ్డు చివరదాకా చూసిన వసంత ఉలిక్కి పడ్డది. మళ్ళీ చూసింది. విశ్వమే సందేహం లేదు. పక్కన ఎవరు? ఆమె తెల్లబోయింది. క్రమంగా వాళ్ళు దగ్గిరౌతున్నారు.

ఇద్దరూ ఏదో మాట్లాడుతూ నవ్వుతూ నడుస్తున్నారు.

విశ్వం పెళ్ళిచేసుకున్నాడా?
తను భూమిలోకి కుంగిపోతున్నట్టనిపించింది వసంతకి.

బండి వాళ్ళిద్దరినీ దాటిపోయింది.

విశ్వం తనని చూడలేదు. చూస్తే ఏంచేసేవాడో!
వసంత ఉత్సాహమంతా దిగజారిపోయింది.

బండీ క్రమక్రమంగా దూరమైంది.

విశ్వం, జానకీ ప్రదర్శనశాలకి వొచ్చారు.

అతను వచ్చీరాగానే నిర్వాహకులు జరిగిన విషయం చెప్పారు.

వెయ్యి రూపాయలు!

ఆమె ఎవరో శోభట!

ఆ బొమ్మలు అంతఖరీదు పెట్టి ఎవరూ కొంటారని తను అనుకోలేదు. విశ్వం తన చెవుల్ని తనే నమ్మలేకపోయాడు.

వెయ్యిరూపాయలు సంపాదించటంవల్ల విశ్వానికి మహోత్సాహం కలిగింది. ఇక వసంతని తను వివాహం చేసుకోటానికభ్యంతరం ఏమీ ఉండదు.

ఆ మర్నాడు విశ్వం కోనపలి ప్రయాణమై వెళ్లాడు. అక్కడ వాళ్ళకి [illegible] చెప్పుకున్నాడు. వెంకట్రామయ్యగారుకూడా అక్కడే ఉన్నారు.

"మనవాళ్ళు వొట్టి వెర్రివాళ్ళలోయ్" అన్నాడు ఆయన గిరీశంగారి ఫక్కీలో.

రంగనాథంగారు మనస్ఫూర్తిగా నవ్వారు. పెళ్లి బాజాలు మోగుతున్నాయి.

ఊళ్ళో జనం అంతా వెంకట్రామయ్యగారి ఇంటి ముందే ఉన్నారు. అక్కడ పార్టీ గొడవలు లేకుండా అందరూ వచ్చి కులాసాగా కబుర్లు చెప్పుకోటం చూసి విశ్వం వారివైపు చూసి భావగర్భితంగా నవ్వాడు. మారి హాయిగా నవ్వాడు.

విశ్వాన్ని అక్కడ చూడటం వెంకటేశ్వరరావుకి కొంచెం విషమంగానే ఉంది అయితే విశ్వం జరిగింది మర్చిపోయి వెంకటేశ్వరరావుని హృదయపూర్వకంగా అభినందించి స్వాగతం చెప్పటంవల్ల అతను విశ్వం ఉనికిని అంతగా పట్టించుకోలేదు.

ముహూర్తం జరిగిపోయింది. పండితుడొకరో శ్లోకం శ్రావ్యంగా పఠిస్తున్నాడు.

జానక్యాః కమలామలాంజలిపుటే యాః
పద్మరాగాయితాః
న్యస్తా రాఘవమస్తకేచ విలసత్కుంద
ప్రసూనాయితాః
స్రస్తాః శ్యామలకాయకాంతి కలితా యా ఇంద్ర
నీలాయితాః
ముక్తాస్తా శ్శుభదా భవంతు భవతాం శ్రీరామ
వైవాహికాః

ఏదో పవిత్రత ఆపాదించింది వివాహమంటపాన్ని. తన్మయత్వంతో విన్నాడు శ్లోకపఠనాన్ని విశ్వం. ఈరోజునుంచీ జానకి కొత్తజానకి. ఆమెకి పెళ్ళయింది. భర్తే సర్వస్వంగా ఆమె జీవిస్తుంది. తను ఆమెతో ఇదివరకు తీసుకున్నంతగా చనువుతీసుకోలేడు. పద్మని ప్రేమించినంతగా, ఇంకా ఎక్కువగా కూడా తను జానకిని ప్రేమించాడు. ఆమె అంటే ఏదో అనిర్వచనీయమైన అభిమానం తనికి. జానకి సుఖంకోసం తనేమైనా ఇవ్వగలడు. ఆమె కష్టంలో ఉంటే తనగుండె ఎవరో నులిమినట్టుంటుంది. సచ్ఛీలుడు, సాధువు ఆమె భర్త అవుతాడని తెలిసినకొద్దీ జాన అలాగే అనిపించింది. అతను అదృష్టవంతుడు. పద్మ అదృష్టవంతురాలు.

కాని జానకి జీవితం పూలబాట కాదేమో. ఆమె కష్టించి సాధించుకోవాలి జీవితం. ఆమెలో ఆశక్తి ఉంది.

జానకిలో ప్రశాంతత ఉంది. అందుకే ఆమె ఒక ప్రభంజనం కాగలదు, అవసరంవస్తే. వసంత! మూర్తీభవించిన అమాయకత్వం. ఆమెలో అందరికి అంత అమాయకత్వం కనిపిస్తుందో లేదో కాని తనకలా అనిపిస్తుంది.

సంభావనకి వచ్చినవారు వేదం చదువుతున్నారు. ఆ సంగీతం వింటూ అలాగే కూర్చున్నాడు విశ్వం.

అక్షింతలు జల్లుతున్నారు.

జానకితలపై శుభాక్షతలు చల్లుతుంటే ఏదో దివ్యానందం కలిగింది విశ్వానికి. మనసులోనే ఆశీర్వదించాడు. ఆమెకళ్ళతో చిరునవ్వు నవ్వింది.

"నువ్వు మంచివాడివి బావా" అని జానకి అన్నట్టనిపించి అతనికళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

తను నిజంగా మంచివాడైనా కాకపోయినా జానకి అలా అన్నప్పుడు తను పూర్తిగా మంచివాడై పోవాలనిపిస్తుంది. ప్రతిమనిషిలో కాస్తోకూస్తో మంచీ చెడు రెండు ఉంటాయి. మనిషిలోని మంచితనాన్ని కొందరు పెంపొందింపచేస్తే, మరి కొందరు చెడునే రెచ్చగొడతారు. జానకి అందరిలో మంచినే చూస్తుంది. తటాలున విశ్వానికి ఎంతో మనశ్శాంతి నిచ్చే భావం కలిగింది. ఒకవ్యక్తి జీవితాన్ని తీర్చిదిద్దే అవకాశం జానకికి లభించింది. అందుకు ఆమెకి శక్తి సామర్థ్యాలున్నాయి. సరిపడని విషయాలు తను చీదరించుకుని ఊరుకుంటాడు. కాని జానకి పద్ధతి వేరు. ఎవరినిగానీ ఆమె చీదరించుకోటం తనెప్పుడూ చూడలేదు, అశాంతీ అసహనమూ అసంతృప్తి తనని బాధించినట్లు ఆమెని బాధించవు కాబోలు.

17

ఆకాశంలోకి శూన్యంగా చూస్తూ నిలబడ్డది వసంత. ఆమె వదనంలో కళాకాంతులు తగ్గిపోయాయి. నిర్లక్ష్యంగా వొదిలిన జుట్టు గాలికి కదులుతోంది.

అకస్మాత్తుగా ఆమెలో ఏదో మార్పు కలిగింది. ఆమె కళ్ళలోకి ఏదో వెలుగువచ్చింది. ఆమె పెదవులపై చిరునవ్వు వెన్నెల విరిసింది. ఒకసారి ఒక భావానికి స్పందించిన హృదయం మళ్ళీ మళ్ళీ అదే భావానికి స్పందించినా అందులో కొత్తదనంఏమీ లేదు. ఆ అనుభవంలోని ఆనందం నిత్యనూతనం. మళ్ళీ మళ్ళీ అది కావాలని అర్రులు చాచటం మానవ స్వభావమే, కాని అది అశక్తివశం కావటం.

ఒకసారి చూసిన దృశ్యం మళ్ళీ చూడాలనిపించవచ్చు. కాని ఆ మొదటి అనుభవమే చిరస్మరణీయం.

ఈ మాత్రం విషయం తెలుసుకోలేక తనెంత మథనపడ్డది!

జ్ఞాపకాలలోని మాధుర్యం కంటె అదే అనుభవం మళ్ళీ మళ్ళీ అనుభవించటంలోని మాధుర్యం ఎక్కువ కాదు. విశ్వం, తనూ మాట్లాడుకున్న సన్నివేశాలు ఎన్నో, అవన్నీ మధుర క్షణాలు, మధుర ఘట్టాలు. ఒక జీవితకాలం అంతా వాటిని జ్ఞాపకంచేసుకుంటూ గడిపివేయవచ్చు మహదానందంగా.

తలుపు చప్పుడు విని తిరిగి చూసింది వసంత: తన కళ్ళను తనే నమ్మలేకపోయింది. విశ్వం.

"వసంతా!"

"మీరా!"

"నేను వసంతా" ఆప్యాయంగా అన్నాడు విశ్వం.

వసంత కన్నీరు తుడుచుకుంది. విశ్వం ఆ దృశ్యం చూసి చలించాడు.

"ఏడుస్తున్నావా వసంతా?"

"లేదు" అంది ఆమె గద్గదికంగా. ఆలోచనలో ఆమె గమనించలేదు. తను ఆలోచిస్తున్నంత

చేపు కన్నీరు కారింది కాబోలు. విశ్వంరాగానే అది విజృంభించింది.

"నన్ను క్షమించు వసంతా" అన్నాడు విశ్వం.

వసంతకి గొంతు పెగల్లేదు. ఆమె ఏమీ అనక పోయేసరికి ఆమెకోపం తగ్గలేదనుకున్నాడు విశ్వం.

"ఎన్నాళ్లనించో క్షమాపణ చెప్పుకుందామనుకుంటున్నాను."

అందుకేనా విశ్వం వచ్చింది!

"ఎందుకూ?" అంది ప్రయత్నించి ఆమె.

"ఆరాత్రి అలా తొందర పడ్డందుకు. ఇన్నాళ్లి నించీ ఆ క్షమాపణ వాయిదా వేసినందుకూ."

"ఇన్నాళ్లు ఎక్కడ ఉన్నారు?"

"విజయవాడలో కొన్ని చిక్కుల్లో పడ్డాను. ఇప్పుడు పరవాలేదనుకో."

"కులాసాగా ఉన్నారా?"

"ఓ నీతో మంచి సంగతి చెప్పదున్నావా?"

తనకి తెలుసు ఆ సంగతేమిటో! వసంత ముభావంగా ఊరుకుంది.

"నువ్వు ఊహించనంత! అవును."

బొమ్మల ఖరీదు అంత వుంటుందని తనెప్పుడూ అనుకో లేదు.

"చెప్పండి" అందామె ముక్తసరిగా.

ఆమె ఎందుకో నిరుత్సాహంగా ఉంది! తను ఇప్పుడా విషయం చెబితే ఆశించినంత మాధుర్యం అందులో ఉండదు. వసంత ఎందుకలా ఉందో!

"పోనీ, తరవాత చెబుతాలే."

"మీ ఇష్టం."

విశ్వం గదిచుట్టూ చూశాడు. తను పూర్తి చెయ్యని వస్త్రకిబొమ్మ ఇంకా అలాగే డ్రాయింగ్ స్టాండ్ మీద ఉంది. అతని హృదయంలో చెయ్యి పెట్టి కలచినట్టయింది.

"వసంతా, నన్ను బొమ్మ పూర్తిచెయ్యనిస్తావు కదూ?"

వసంత కళ్లలో నీళ్లు తిరిగాయి. అసంపూర్ణ రాగోదయ చిత్రం......చివరిదాకా అసంపూర్తిగా మిగిలిపోయే జీవితం.

ఆమె సమాధానంకోసం ఎదురుచూడకుండానే విశ్వం ఆ చిత్రం దగ్గిరికివెళ్ళి తదేకంగా చూసాగాడు.

ఆనాటిరాత్రి జరిగిన ఘట్టం స్మృతిపథంలో మెరిసింది. దప్పున కిటికీలోంచి బయటికిచూశాడు. తరవాత అలా చూసినందుకు అతను కొంచెం నవ్వుకున్నాడు.

ఇక వసంత తనదవుతుంది. తనకేం భయం? ఆమెకోసం తను అన్నీ త్యాగంచేయబోతున్నాడు. జీవితంలో తిరుగులేని మంచిపని చేసి ఘనంగా తలెత్తుకు తిరగబోతున్నాడు.

"అన్నట్టు, వసంతా, నేనిమధ్య ఓ వెయ్యి రూపాయలు సంపాదించాను తెలుసా?"

అంటూ విశ్వం అక్కడ వెనక్కి తిప్పివున్న చిత్రాలు ముందుకు తిప్పిచూసి విభ్రాంతిపోయాడు.

వసంతకి నవ్వొచ్చింది. కాని ఆపుకుంది.

"ఇవి నీకెక్కడివి?"

"కొన్నాను."

"కొన్నావా? ఎక్కడ?" ఆశ్చర్యంగా ఆమె వైపు చూశాడు విశ్వం.

"చిత్రకళాప్రదర్శనశాలలో."

తెల్లబోయాడు విశ్వం.

"అయితే నువ్వేనా? లేకపోతే నా బొమ్మలు వెయ్యిరూపాయలిచ్చి కొనేదెవరనే."

ఆమాటలకి చివుక్కుమంది వసంత మనసు. ఆ బొమ్మలు తను అలా ఎదురుగా ఎందుకు పెట్టింది!

"కాని నీ కంత డబ్బెక్కడిది?"

"సంపాదించాను."

"ఎలా?"

"సినిమాల్లో వేషం వేస్తున్నాను."

ఆమెవైపు ఆశ్చర్యంగా చూశాడు విశ్వం.

"సినిమాలోనా? ఎప్పటినుంచీ? నాకు తెలియదే!"

"ఇంకా మొదల్లేదు. మొన్న నే బుక్ అయాను. త్వరలో మద్రాసు వెళ్లాలి."

"అయితే నేను కొన్నాళ్లాగివస్తే చిక్కదానివి కాదన్నమాట."

ఆ మాటలకి అతనివైపు ప్రశ్నార్థకంగా చూసిందామె.

"అంటే."

"మద్రాస్ వెళ్ళిపోయేదానివిగా."

"ఊఁ" అంది వసంత ముభావంగా.

"విజయవాడ వచ్చినదానివి ప్రదర్శనశాలలో నా అడ్రెస్ తీసుకుని నా దగ్గిరకొచ్చి పోకూడదూ?"

"శాపాలనే బండిలో బయల్దేరాను. అయితే మీరు ఎవరితోనో కలిసివెళుతూ దారిలో కనిపించారు. పలకరిస్తే బావుండదని వొచ్చేశాను."

"నువ్వు నన్ను చూశావా?" అని ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు అతను. "నేను చూడలేదే!"

"మీరెవరో సరదాగా మాట్లాడుకుంటూ వస్తున్నారు. ఆమె ఎవరు?"

కుతూహలంగా అతనివైపు చూసిందామె.

"మా మేనమామకూతురు. జానకి. నిన్ననే పెళ్ళయింది."

"నిన్ననా?"

"అవును. పెళ్ళికొడుకు కెవరో తెలుసా? మన వెంకటేశ్వర్రావు."

అత్యంతాశ్చర్యంతో కళ్ళు పెద్దవిచేసి చూసింది వసంత!

"అలాగా!" అందామె. ఏదో బరువు తీరిపోయినట్టయింది ఆమెకి.

జానకి వివాహప్రసక్తిరాగానే తను వొచ్చిన పని జ్ఞాపకం వొచ్చిందతనికి. ఉత్సాహంగా పెదవికదిపాడు. కాని అంతలోనే అతనికి తటాలున ఓసందేహం కలిగింది. ఇన్నాళ్ళు తను మాట్లాడకుండా ఊరుకుని ఇప్పుడా సంగతి చెబితే ఆమె ఏమనుకుంటుందో. ఇప్పుడు వసంత సినిమానటి అవబోతోంది. తను అది తెలుసుకుని పెళ్ళిచేసుకోటానికి సిద్ధపడుతున్నాడనుకుంటుందేమో. అదికాక సినిమాలో ఆమె వేషాలు వెయ్యటం తనకిష్టం ఉండదు. ఆమె అందుకు ఇష్టపడుతుందా? తనుసరైన సమయంలో రాలేదు. ఆలస్యం జరిగిపోయింది. ఇప్పుడు తన మంచి పనిని వసంత అర్థం చేసుకునే స్థితిలో లేదు. పైపెచ్చు స్వార్థం అంటగట్టవచ్చు.

అతని ముఖంలో ఆరాటం స్ఫుటంగా కనిపించింది. కొంచెంసేపెవరూ మాట్లాడలేదు.

"నీకు సినిమాలో అవకాశం ఎలా దొరికిందీ?"

"దరఖాస్తుపెట్టాను. డైరెక్టర్ గారు విజయవాడలో మకాంచేసి ఇంటర్వ్యూకి అక్కడికి రమ్మంటే వెళ్ళాను. వెంటనే బుక్ చేసుకొని అడ్వాన్సు కూడా ఇచ్చారు."

సినిమాలో నటించటం విశ్వానికిష్టంలేదని వసంతకి తెలుసు. కాని తనేం చేస్తుంది. విశ్వం జాడ తెలియనప్పుడు ఆ పనిచేసింది.

విశ్వం ఒక్క మాటంటే తను మానేస్తుంది!
కాని... కాని... ఆయన?

వసంత ఏదో ఆలోచిస్తోంది.

"మద్రాసు ఎప్పుడు వెడతావు?"

"రేపే వెడదామనుకున్నాను."

వసంత ఆగింది. విశ్వం ఇంకేమీ అనలేదు. ఆమెలో ఏదో నిరాశాభావం కలిగింది. తను అందని మ్రానిపండుకి ఎగబాకుతోంది.

"ఒంటరిగా వెళ్ళటం భయంగా ఉందండీ. మీరు కూడా వొస్తే ధైర్యంగా ఉంటుంది."

వెనకరిహార్సల్స్ కి వెళ్ళేటప్పుడూ ఇలాగే తను వొస్తే ధైర్యంగా ఉంటుందని వసంత అనటం అతని స్మృతిపథంలో మెదిలింది.

"సరే." అన్నాడు బరువుగా.

18

మద్రాస్ మెయిల్ చీకట్లో చీల్చుకుంటూ పరిగెత్తోంది. రిజర్వ్ చేసిన మొదటి తరగతి సీట్లలో వసంత, విశ్వం కూర్చుని ఉన్నారు. రివ్వు రివ్వున గాలి వీస్తోంది. కిటికీలోంచి విశ్వం బయటికి చూస్తున్నాడు. గాఢాంధకారంగా ఉంది. "చీకట్లో ఒంటరితనం భయం వేస్తుంది ఎందుకో" అనుకున్నాడు విశ్వం. తనకి దేవుడు దయ్యం భయం లేదు. కాని ఆ చీకట్లో తననే తను చూసుకోలేడు, తనేదో ఐపోతున్నట్టు అనుభూతి కలుగుతుంది. సముద్రపు ఒడ్డున ఒంటరిగా నుంచుంటే ఆ ఆటుపోటులతో సముద్రం భీభత్సంగా ఉన్నప్పుడు ప్రకృతిలో పరమాణువులా తాను అల్పుడైపోతున్నట్టు అనిపిస్తుంది. ఆ సమయంలో ఒంటరితనం మరీదుర్భరం.

అయితే ఈ ఒంటరితన మనేది తనకో జబ్బులా ఉంది. పట్టణం నడిమధ్యన సటపటలు నకిలిజాల్లో జనసందోహంలో ఉన్నప్పుడూ తను ఒంటరిగాడైనట్లు అనిపిస్తుంది. ఒక్కొక్కసారి తనకేదియూ లేగా అనుకుంటాడు. తన మనసెప్పుడూ ఆలోచనలతో నిండి ఉంటుంది. ఆలోచించటం తనకో గొప్ప వ్యాధి. కాని ఎలా? మనిషి ఆలోచించకుండా ఎలా ఉండగలడు? జీవన్ పరీక్షరాని కొరకే దినుసుకి వ్యక్తి చెప్పింపుటకేంచి తనకి ప్రతివిషయమూ ఆలోచనీయాంశంగా కనిపిస్తోంది.

విశ్వం జేబులోంచి సిగరెట్ తీసి వెలిగించాడు.

"ఇదెప్పటినించి?" అంది వసంత.

"ఈమధ్య ఒంటరితనం బాగా అలవాటయి నప్పటినించీ."

పొగ గుప్పున వదిలాడు.

వసంత దగ్గింది.

"నీకు పడను కాబోలు."

"పరవాలేదు" అంటూనే వసంత మళ్ళీ దగ్గింది.

విశ్వం సిగరెట్ బయటికి విసిరేశాడు. అతను మళ్ళీ ఆలోచనలో పడ్డాడు.

కాని కొన్ని కొన్ని విషయాల్ని గురించి ఆలోచించేకొద్దీ బుర్ర వేడెక్కిపోతోంది. సమాధానం సరైనది రాదు. ఎవో ఊహాగానం చేసి ఒక ధియరీ తయారు చేస్తారు అందులో కొంతైనా వితండవాదం ఉంటుంది.

ఒక్కొక్కసారి హృదయంలో ఏదో అస్పష్టమైన బాధగా ఉంటుంది. కారణం తెలియదు. ఒక్కొక్క సారి మనసుని పరిశీలించుకుంటుంటే ఆ బాధ మరీ ఎక్కువగా ఉంటుంది. ఏవో పేర్లు పెట్టొచ్చు ఇటువంటి భావాలకి. కాని అదంత ముఖ్యం కాదు. ఒక పసిపాపని చూస్తే అనిర్వచనీయమైన ఆనందం కలుగుతుంది. ఆ పాప ఒక్కసారి నవ్వితే ఏదో లోకాల్లోనో విహరిస్తున్నట్టుంటుంది. ఎందుకు?

మొదట చిత్రకళ అభ్యాసం చేస్తున్నప్పుడు ఉత్సాహంగా ఉండేది. రానురాను ఏదో వెలితిగా ఉండేది తనకి. విమర్శకులు 'భేష్' అనే బొమ్మలు వేశాడు. వేస్తున్నంతసేపూ ఏదో అసంతృప్తి తనకి ఉంటూనే ఉంది. సృజనశక్తి ఉపయోగించటంలో ఆనందం ఉంది. కాని అలౌకికానందం లేదు.

కాని ఆ అలౌకికానందం తను ఎన్నోసార్లు అనుభవించాడు.

ఒక్క మాటలో.

ఒక్క చూపులో.

ఒక్క చిరునవ్వులో.

మనసులో దిగులుగా ఉన్నప్పుడు హృదయం ఆక్రోశించటం స్వానుభవమే. మనస్సు రంజిల్లినప్పుడల్లా హృదయం రంజిల్లదు.

విశ్వం వసంతవైపు చూశాడు. ఆమె కళ్ళలో ఏవో ఆలోచనలు కనిపిస్తున్నాయి.

"సినిమాలో బాగా పేరొస్తే ఏం చేస్తావు వసంత?"

ఆమెకేమీ సమాధానం తోచలేదు. తెలివిగా తప్పించుకుంది.

"బొమ్మలెయ్యటంలో మీకు బాగా పేరొస్తే ఏం చేస్తారు?"

ఏం చేస్తాడు తను? ఏమీ సమాధానం తోచదేం? నిన్న వేసిన బొమ్మ ఇవాళ పాతబడుతుంది. మళ్ళీ కొత్తది వేస్తేనే ఆనందం. ఎంత గొప్పదైనా చూసిందే చూస్తుంటే విసుగు పుడుతుంది. జీవిత పర్యంతం అలా నిత్యనూతనత్వం అన్వేషిస్తూనే ఉండాలి. కాని అన్వేషించి చేసేదేమిటి? ఆ సృజనశక్తి వినియోగంలో ఆనందం ఉంది కాని అంతేనా? నలుగురూ మెచ్చుకుంటారు. కీర్తి ప్రతిష్ఠలు వొస్తాయి వొస్తే? ఇంకా రావాలని ఉంటుంది. దానికోసం తాపత్రయం. అందర్నీ మించాలని కోరిక. అసంతృప్తి. ఈర్ష్య. పొగడ్తలు. ఆగిపోతే విచారం. 'నిన్న' గొప్పగా ఎత్తేసినవాళ్ళే 'ఇవాళ' కిందికి లాగేస్తుంది. ఈ రోజు వెలిగే వ్యక్తి రేపు చీకటిలోకి పోవొచ్చు. ఏమిటి గొప్పతనమూ, కీర్తి ప్రతిష్ఠలూ? తాత్కాలికంగా మనసుని రంజింప చేస్తాయి. అంతే! ఇంకా ఇంకా కావాలని మనసు ఆక్రోశిస్తుంది.

తన జీవితం గడిచిన సంవత్సరంలో చెందిన మార్పులు జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు విశ్వం.

చెయ్యాలనుకున్న మంచిపని చెయ్యనే లేదు. కాని కొన్ని దివ్యమైన అనుభూతుల్ని పొందాడు.

కొందరు, వ్యక్తుల్ని సరిగా అర్థం చేసుకున్నాడు— కనీసం వారి దృక్పథం అర్థం చేసుకున్నాడు.

ఆలోచనతో అతని మనసు వేడెక్కింది.

"తల దిమ్ముగా ఉంది" అన్నాడు.

"అలా చల్లగాలిలో తలపెట్టుకుంటే ఉండదా మరి. ఆ అద్దం వేసెయ్యండి" అంది వసంతి.

"తిరిగి వచ్చేటప్పుడు నాకిలా పలకరించే వాళ్లుండరు కాబోలు" అన్నాడు. అతని స్వరంలో ఏదో వేదన ఉంది. వసంతి అతనివైపు కొంచెం జాలిగా చూసింది.

"మీకు శ్రమ ఇస్తున్నాను."

"నాకు చాలా హాయిగా ఉంది" అన్నాడు విశ్వం. వసంతి ఊరుకుంది.

ఒక్కొక్కరు తనకి దూరమైపోతున్నారు.

పద్మ, జానకి, వసంతి.

వసంతిని తను ఉద్ధరించాలనుకున్నాడు!

ఏమిటి తను ఉద్ధరించేది! అకస్మాత్తుగా అతనికి జానకిమాటలు జ్ఞాపకొచ్చాయి.

"నువ్వూ నేనూ ఒకర్ని ఉద్ధరించేదేమిటి లే బావా!"

ఎంత సత్యముంది జానకిమాటల్లో. ఓడినాడు తను. ఇప్పుడు తెలుసుకుంటున్నాడు. ఆమె వయసులో ఆలోచనలో తనకంటె పెద్దది కాదు. అయినా జీవితాన్ని కాచి వడపోసినట్లు మాట్లాడింది!

వసంతి తనదారి తను చూసుకుంటోంది.

తనకూడా ఉంటే ఆమెకి ధైర్యంగా ఉంటుంది.

ఇహ ఆ మాటకూడా ముందు అనదు.

విశ్వం హృదయంలో ఏదో వేదనగా ఉంది. వసంతికి తను కావాలో అక్కర్లేదో, కాని తను నోరు తెరిచి ఒక్కమాట అంటే తనకోసం అన్నీ వొదులుకుంటుందామె. కాని ఇంకా తనలోనేదో అడ్డుపడుతోంది.

"నువ్వు లేనిదే నాకు జీవితం లేదు వసంతా." అని తను అనగలిగితే...! కాని... కాని......ఎలా? తనని ఉద్ధరించమని ఎలా అడగగలడు వసంతిని? వసంతిని మద్రాసులో వొదిలిపెట్టి తను వొచ్చెయ్యాలి అర్ధరాత్రి నిమిషాలు లెక్కపెట్టుకుంటూ. వెర్రి మొర్రిగా ఆలోచిస్తూ తలదిమ్మెక్కి అవస్థపడుతూ ప్రయాణం చెయ్యాలి. హృదయం ప్రఫుల్లంచేసే చిరునవ్వుకూడా తనకి కరువౌతుంది. తిరిగి ఇంత దూరము తను ఒంటరిగా రావాలి.

తనకి అధైర్యం కలుగుతోంది. తను ఒంటరివాడై పోతున్నాడు. వసంతి తనకి దక్కకుండా పోతోంది. ఈ ఊహరాగానే నిస్పృహతో నిట్టూర్చాడు విశ్వం.

"నేను తిరిగి ఇంతదూరమూ ఒంటరిగా రావాలి కాబోలు."

వసంతి వేదనతో అతని ముఖంలోకి చూసింది. అకస్మాత్తుగా అతనిలో ఎన్నడూ కలగనంత అధైర్యం కలిగింది.

"నేను రాలేను వసంతా."

చిన్న పిల్లవాడిలా వాపోయాడు విశ్వం. వసంతి కళ్లలో గిర్రున నీళ్లు తిరిగాయి. ఆమె హృదయంలో దుఃఖం పొంగి పొర్లింది. అతనివైపు జాలిగా చూసింది. అంత మనిషీ ఒక చిన్న పిల్లవాడైపోయి ఏదో మారాం చేస్తున్నట్లు అనుభూతి పొందింది వసంతి. ఆమెసర్వం మర్చిపోయింది.

"వొద్దు వొంటరిగా రావొద్దు. నేను కూడా మీతో వచ్చేస్తాను" అంటూ వసంతి అతనికి దగ్గరగా జరిగింది. విశ్వం ఆమెని కౌగిలిలోకి తీసుకుని హృదయానికి అదుముకున్నాడు.

చిమ్మ చీకట్లోంచి దారిచేసుకుంటూ మద్రాస్ మెయిల్ పరుగెత్తుతోంది.

సమాప్తం

జాతక హితోపదేశము

శ్రీ రాళ్ళపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

ఆరోగ్యము తృప్తికరముగా నున్న దినములలో వైద్యులను కాని, జీవితము ఆనందకరముగా నడచుచున్నప్పుడు జ్యోతిష్కులను కాని, సంప్రదించ గోరు వారు సాధారణముగా అరుదు. ఆహార విహారములలో, సాంఘిక, నైతిక ప్రవర్తనములలో, తాము లవలంబించి యున్న నియమములే తమ ఆరోగ్యమును, జీవితమును నిరుపద్రవముగా సాగించుచున్నవని వారికెంతో గట్టి నమ్మకము. ఇది చాలవరకు సత్యమే. కాని కాలమొక్కటే రీతిగ నుండదు.

"కస్యైకాంతం సుఖముపనతం, దుఃఖ మేకాంతతో వా,
నీచైర్గచ్ఛత్యుపరి చ దశా, చక్రనేమి క్రమేణ."

అను విధమున కాలము మారుచుండుటచే, దశలు తారుమారగును. ఆరోగ్య విషయములో కాని, జీవిత సందర్భములలో కాని, పరిస్థితులు కొయ్యబారినట్లు, ఒకేరీతిగా సర్వదా ఉండజాలవు. సృష్టి ధర్మములలో ఇది యొక్కటి. ఒక్క వయస్సులో హితకరములగు ఆహార విహారములు కాని, నైతిక ప్రవర్తనలు గాని మరియొక వయస్సునకు తగియుండవు. పరిస్థితులు మారుటచే, ఒకప్పుడు హితకరములగు ఆహారాదులు అభ్యాసములు, వేరొక వయస్సున అహితము లగుచున్నవి. ఇది సామాన్యానుభవము. సాధారణముగా దేహస్థితిలో ఏ లోపము రానున్నదో దశలలో ఏ విషమస్థితి ఏర్పడగలదో, మునుముందుగా తెలుసుకొని, తగిన మార్పుల నలవరచుకొని ప్రవర్తించు జాగరూకత ఏ కొందరు అనాగత విధాతలకో కాని, పలువురకు అందుకోలేని ఫలము. శరీరములో రోగము సంక్రమించి ముదురు పాకమునకు వచ్చిన తరువాతనే గత్యంతరము కానక, వైద్యుల నాశ్రయించుటయు, జీవితము విషమ పంథలో నడచుచు, క్లేశ మాకరించు కొని దుర్భరమైన తరువాతనే దిక్కుతోచక, జ్యోతిష్కులతో జాతకదశా పరిణామమును గూర్చి సంప్రతించుటయు, సామాన్యముగా జరుగుచున్న ధోరణి. యద్భవిష్య సంప్రదాయపు విశ్లిష్టులకంటే, ఈ ప్రత్యుత్పన్నమతుల పద్ధతి ఎంతో మేలు—ప్రాపంచికముగా చూచినచో.

ఒక చిన్న ఉదాహరణము జ్యోతిష విద్యార్థులకై కాక, ఇప్పటి నగరాగరక యువతీ యువకులు సయితము గమనింపదగిన అంశములు పెక్కులు దానిలో నున్నవని భావించి, పాఠక మహాశయులకు నివేదించ బూనితిని.

ఒకానొక యువకుని జీవితములో అతిక్లిష్ట సమస్య యేర్పడినది. సామాన్య కుటుంబమునకు చెందినవాడతడు. రెండవ యేటనే మాతృదేవతను కోలుపోవు దురదృష్టము పట్టినది. సవతితల్లి ఆశ్రయములో పెరుగుచు, పదునారు వత్సరములు వచ్చీరాకమునుపే, పక్షవాతముతో తండ్రిని పోగొట్టుకొన్నాడు. కష్టముల కోర్చి, కళాశాల చేరి తరువాతి అధునిక విద్యను సంపాదించుకొని, రాజకీయ కార్యస్థానములలో నొక చోట చిన్న ఉద్యోగ మొకటి సంపాదించుకొనగలిగినంతనే తగిన ఇంటి కన్య నొకదానిని పరిణయమై, రెండు సంవత్సరములుగా సొంత కాపురమును సాగించుచున్న కష్టజీవి అతడు. అన్ని విషయములలో పురోగమించి అభివృద్ధిని సాధించుటకొరకై అర్థశాస్త్ర నిష్ణాతులచే నానావిధ ప్రణాళికలను సిద్ధము చేయించి, అచంచల విశ్వాసముతో, మహా స్థిర దృఢ సంకల్పముతో, ఆ ప్రణాళికలను కార్యరూపమునకు తెచ్చుటకు రాజ్యాంగవేత్తలు భగీరథ ప్రయత్నములు చేయుచుండగా, ఇతర విషయముల మాట ఏమో కాని, సామాన్య కుటుంబములు మాత్రము గంగపాలై, వారి ఆర్థిక క్లేశము అనుభవించుటకు సాధ్యము కావంత దినదినాభివృద్ధి నందుచుండుటే ఈ కాలపు విశేష లక్షణము కదా? ఉద్యోగమువలన సంపాదించిన పాడి కాగితములు (రూపాయనోటు) పొట్టకు, బట్టకు చాలక సంసారయాత్ర అతికష్టముతో మన యువకుడు సాగించుచుండుట. ధనార్జనమునకు మార్గాంతరములు

కాని, అతకాళము కాని చూపట్టవు. ఉద్యోగములో అభివృద్ధికి మార్గములు దృష్టిపథములో కానరావు. అది సంపాదించుటకు వలసిన మహదాశయము సామాన్యులకు లభించుట దుర్ఘటము. పోతే, ఉన్న పదవి అయినా, స్థిరముగా ఉండునో, ఊడిపోవునో అను సంశయమున్నది. ఆ యువకునికి ఇటి పరిస్థితులలో, ఉల్లాసము కాని, మనశ్శాంతి కాని ఎట్లా రాగలదు?

దారిద్ర్యము చెడ్డది. ఎంత విద్య ఉండినా, ఎన్ని గుణములుండినా, ఇంటిలో తాండవమాడుచున్న దారిద్ర్యదేవత ఎదుట చిల్లిగవ్వకు కొరగావు. లక్ష్మీకటాక్షము లేనిచో, పాపము, సరస్వతి ఏమి చేయగలదు? పద్యములు వ్రాయించగలదు; పాటలు పాడించగలదు. పొట్టనింపుట ఆమె పనికాదు. ఆ అధికారము అత్తగారిది.

దరిద్రుని అవస్థను మహాకవి భర్తృహరి ఎంత సానుభూతితో వర్ణించినాడో, చూడుడు:—

"మాతా నిందతి, నాభినందతి పితా,
భ్రాతా న సంభాషతే,
భృత్యః కుప్యతి, నానుగచ్ఛతి సుతః
కాంతా చ నాలింగతే."

కాని, దైవానుగ్రహవశమున: భర్తృహరి చెప్పిన బాధలలో చాలవరకు కథానాయకునికి లేవనుట కొంతలో కొంత క్షేమము. నిందించుటకు తల్లి లేదు; అభినందించకుండుటకు తండ్రి లేడు; సోదరులు లేరు కనుక, వారు మాటలాడరను వ్యసనమునకు అవకాశము లేదు; భృత్యుని ఏర్పరచుకొను స్థితిలేని కారణమున, వాని బాధలేదు; ఇప్పటికింకా సంతానపు తొందరలు ఆరంభము కాలేదు. పోతే, ఇక, సౌఖ్యములలో ముంగరవలె, మిగిలినది భార్య ఒక్కతే! ఆ భార్య సంతోషముతో చేరరాదను చున్నాడు భర్తృహరి! సహజమే! పేదసంసారమును వాల్గమూలలా సవరించలేక, నిర్వహించలేక, క్లేశము ననుభవించుచున్న భార్యకు మాత్రము ఉల్లాసము, ఉత్సాహము, ఎట్లు వచ్చును?

జాతకుడు అశాంతిపాలయినాడు. సదుపాయములు తోచినవి కావు. తన భవిష్యజ్జీవనము ఎట్లు సాగునో, జాతకము ద్వారా తెలుసుకొందమని సంకల్పించినాడు. జాతక పరిశీలనము చేయించి, "కొంత పలమో అనుకుట మంచిదని తోచినది. తన యొక్క, తన అర్ధాంగియొక్క, జాతక సాముగ్రిని సంపాదించెను. అతని సాయన జాతకచక్ర మీ క్రిందనున్నది.

రా 17-49	I 8-44 వ 28-8 (వ)	చ 22-41	
	(సాయనము) — కథానాయకుని జాతకము —		దాంపత్య 2-6 శు 12 20 శు 15.22
కే 29-22 (వ) X 6-24 పుర్యు 1-11			బు 20-11 (వ)
		భార్య 8-44	ర 0-18 59 శు 2-40 ఇ 7-26 కే 17 49

లగ్నము ఉడుసంక్రాంతియుగల మేషము. 'అహం' భావము ప్రధానగుణము సైనిక స్వభావము. సహనశక్తి తక్కువ. తనకు విసుకువచ్చినా, తన మార్గమునకు ఇతరులు అడ్డమినా, యుద్ధమునకు సిద్ధమగుట సామాన్య ధర్మము. ఇతరుల మనోధర్మములను పటించుకొనుట చేతకానిపని. ధారాళ స్వభావమున్నది కాని, నయదాక్షిణ్యములు మట్టుపరకము. ఆత్మాభిమానము, ఆత్మవిశ్వాసము, గొప్పవి.

లగ్నముయొక్క సైజస్వభావ మిది. ప్రతాపశాలి వరుణుడు తన భావమందే ఉచ్చయమగుచున్నాడు. తీవ్రములైన భావములు, ఉద్రిక్త చిత్తవృత్తి, సంకల్ప దార్ఢ్యము, వశీకరణ స్వభావము, వరుణుడు సమకూర్చును. పంచమ భావమందలి బుధునితో ఈ వరుణునికి ప్రత్యక్ష మిత్రదృష్టియున్నది. ఊహలు గొప్పవి; ఆదర్శములు అంతకంటె గొప్పవి. ఆలోచనాశక్తి హెచ్చు, తెలివితేటలు పదునైనవి. కాని, లగ్నాధిపతి కుజుడు కర్కాటక రాశిలో నీచుడై నాల్గింట నిలిచినాడు. కుజుని ప్రభావమును ప్రకటించుటకు అర్హమగు స్థానము దశమకేంద్రము కాని, చతుర్థము కాదు. శౌర్యసాహసములతో ప్రతాపమును రణరంగములో ప్రదర్శించగల యోగ్యతను ఆ ఉద్యోగము మాన్పించి ఇంటిలో ఒక మూలలో కూర్చుండు మన్నచో, అతనికి ఎంత మనఃక్షోభకరముగ నుండునో,

మనము ఊహించుకోగలము. ఈ జాతకములో కుజుని స్థితి అట్టిది. కావుననే,

“నిసుఖః, పీడిత మానస కృశుశ్చ” అని, వరాహమిహిరుడు నాల్గింటి కుజుని ఫలము నిరూపించుట. సుఖము లేదు; మనోవ్యథ, ఉత్సాహశక్తి ఎట్లుండ గలదు? ఈ కుజుని సమీపముందే సప్తమాధిపతి శుక్రుడున్నాడు. కలసినంత సుఖము, ఆనందము, ఇచ్చుటకు బద్ధకంకణురాలై కళత్రము చేయవలె సిద్ధముగ నున్నది. కాని, ఆరింటి రవినుండి ఈ శుక్రునికి నికరముగా అర్ధకేంద్రవేధ! ఇతని రాజసముతో ఆమె నిర్వహించుట కష్టము. ఈ వేధచే, సుఖము లేదని తోచి మనస్సు అశాంతి పాలగును.

ధనభావములో బలశాలియైన చంద్రుడున్నాడు. ఆర్థిక సౌకర్యమునకు తగిన యోగమే ఇది. కొంత ఎగుడు దిగుడులు ఉండగలవు. కాని, మధ్య వయస్సునుండియే సుఖమబ్బుననుట వృషభనంగుని ఆశీర్వాదము. ఇట్లుండగా ఈ చంద్రునికి సింహమునుండి కేంద్ర దృష్టికలదు. ఆర్థిక క్లేశమునే సూచించు పరిస్థితి ఇది. కర్కాటక మందలి కుజునికి అవకాశానుసారముగా దక్కని ఆర్జనపటుత్వమున్నది. కాని, ఫలము పైన దృష్టియే కాని, పదిలము పైన దృష్టి తక్కువ. ఆరింటి రవి శుక్రులకు ఇంద్రసంయోగము కలదు కదా? ఆ ఇంద్రునితో, వరుణుని సార్ధకేంద్ర విషమ దృష్టి! ఆశకు, ఊహకు, తగిన ఫలిత మిచ్చుట కష్టము. అనేక సమయములలో వృథ కీర్తికల అహంభావము, స్వాభిమానము, క్రమత రాహిత్యము, కారణములు కావచ్చును.

రాజ్యాధిపతి శని స్వక్షేత్రబలముతో లాభభావమందే యున్నాడు. ఎక్కువ కష్టము లేకయే, సేవావృత్తిని (ఉద్యోగమును) చూపించినా డితడు. ఈ శని క్రమాభివృద్ధి నిచ్చువాడే కాని, కుజుని ఆశకు తగినట్లు ప్రారంభములోనే ఉన్నత స్థాయిని తెచ్చి పెట్టువాడు కాడు. చలితకళిక కేంద్రము ఏ వయస్సున తన్నాక్రమించెనో, అప్పుడే ఉద్యోగములో చేర్చినాడీ శని, స్వధర్మమును విడువువాడు కాడు. స్వధర్మమును పాలించుచు ఓపికతో పని చేయువారికి క్రమాభివృద్ధిని నిశ్చయముగా శని సంపాదించి యీయగలడు. కాని, గొంతెమ్మ కోరికలు కోరుట అతనికి రుచించదు. శని ఏ కార్యము చేసినా స్థిరముగా నుండునట్లుగనే చేయగలడు. క్రమపడి పైవారి మెప్పును సంపాదించి, మెల్లగా అభివృద్ధికి రావలె ననుటే ఆ దశమాధిపతి దీక్ష. దీనికి కావలసిన సహనము ఆత్రగాడగు లగ్నాధిపతికి లేదు. మనః క్లేశమునకు హేతువిది.

కథానాయకుని జాతకస్వభావ మిట్టిది. ఇట్లుండగా, ఇంతలో రానున్న దశలయినా (దేవమాన దశలు) ఉపయోగకరమైనవి చూపట్టుచున్నవి. ఇప్పుడు చలితకుజుడు శనితో సమసప్తక వేధపాలైనాడు. శని ఇచ్చిన ఉద్యోగము లగ్నాధిపతి కుజునికి తృప్తిలేదు. గురువు, ఆగామి చలించి ఇంద్రుని మీదికి వచ్చియున్నాడు. ఆశ పెరుగుటకే అవకాశము వచ్చినది. అందుకోరానంత దూరములో బంగారుకొండలు దృగ్గోచరములగుచున్నవి. అచటికి చేరుకోగలిగినచో, ఎట్టి కనకసౌధములు కట్టుకోవచ్చునో! వరుణుడు పంచవర్ష ప్రణాళికలను సిద్ధము చేయుచున్నాడు. ఉద్యోగాధిపతి శని ఇట్టివానికి అవకాశమీయడు. కనుక, అతృప్తి పెరుగుటకే దశ తోడ్పడుచున్నది. కోరికలను కొనసాగించుటకు అనువైన దశలు ఇంతలో రావు. జాతకునికి ఇంకా పూర్వవయస్సే. మధ్య వయస్సు రావలయును కదా, చంద్రుని సాహాయ్యము వచ్చుటకు! ప్రస్తుతమున్న కుజ శని వేధ తొలగుటకు రెండు సంవత్సరములు పట్టును. ఇది కడచుదాక, ఉన్నంతలో తృప్తిపడి ఓపికతో కాలమును వెళ్ళబుచ్చ వలసియేయున్నది. ఈ కాలములో అభివృద్ధి లభించుట కష్టము. 1961 లో చలితకుజునినుండి లగ్నమునకు మిత్రదృష్టి వచ్చును. చలితరవికి చలిత శనితో అనుకూల దృష్టి ఏర్పడగలదు. వృత్తిలో అప్పుడు స్థైర్యము రాగలదు. పురుషకారానుసారముగా కొంత అభివృద్ధిసహా కలుగవచ్చును. 1963 లో చలితరవి జన్మశనికి మిత్రుడై తులాప్రవేశము చేయగలడు. మెల్లగా జీవితము జరుగుటకు ఆరంభమై క్రమాభివృద్ధి వచ్చును. విషమకాలమున చేయు ప్రయత్నములు కేవలము దాటితీయుననుట మరువరాదు. కష్టకాలమున ఓపికతో నిగ్రహము చేయువాడే శని మెప్పునకు పాత్రుడు కాగలడు. ఇచట రాజ్యభావాధిపతియు, లాభప్రదుడును, శనియే.

ఇది ఇట్లుండ ఈ యువకునికి ‘పిచ్చి ఎత్తించు’ వేరొక క్లిష్ట సమస్య యున్నది. దానినిగురించి సహా జాతకపు సలహానర్థించినాడతడు. ఆ వివరములు హృద

యుంగరముగా వర్ణించిన అతని మాటలతోనే వరు లను గ్రహించుట మేలు.

"నా వివాహమైనది మొదలు నాకు నా భార్యకు అభిప్రాయములు కలవక తిరుగు మనస్పర్థలు సంభవించి, నాకు తీవ్రమగు అశాంతిని కల్గించుచున్నవి. ఈ రెండేండ్ల అనుభవములలోనే నాకును ఆమెకును ఈ దీర్ఘబంధము నిలుచుట కష్టమని విశ్వసించుచుంటిని. స్వభావమునుబట్టి ఆమె చాలా చురుకైనది. మాట నేరుపు. ఆమె స్వభావము నాకు దినదినమునకు అసహ్యకరముగా పరిణమించుచున్నది. శీలవతి అయినంతమాత్రమున ఫలమేమి? ఆమె నాకు పరిపూర్ణ సుగుణవతి కాదు. వైమనస్యములు ప్రథమమునుండియే ఉన్నవని చెప్పజాలను. కాని అవి పెరిగిపోయి మా మామూలు జీవితము నరక సాక్షిగా జరుగుచుంటకూడా కలదు. ఈ వైమనస్యములు అప్పుడప్పుడు అతి స్వల్పవిషయములపై తలఎత్తి, పట్టుదలవలన రెచ్చి, కొంతకాలము మనస్సును కలచివేయును. ఉదాహరణమునకు :— భోజనముచేయునపుడు ఒకకూరగాని కొంచెము అధికముగా వడ్డించినందుకు నేను కోపమును అపుకొనలేక తిట్టుదును. అట్టిచో, సాధారణముగా ఆడుది నోరెత్తదు. కాని, మా విషయము అట్లు కాదు. నేను కేకలు వేసినందుకు ఆమె మరీ రెచ్చిపోవును. దానిపైన తగాదా; కొంతకాలము ఎడమాటు. ఆమె అట్లు రెచ్చినపుడు జవాబు చెప్పుటయే నా పట్టుదలనుకూడా అధికము చేయును. అట్టిచో, మా ఇరువురకు పొత్తు కుదురుట అసంభవమనిపించును. సంభాషణము విడాకులవరకు సాగిపోవును. ఇక సాంసారిక జీవితమునందు లోపము లేమియు లేవు. స్త్రీ సహజమైన ఉద్రేకము ఆ విషయములో ఆమెకు కొంత అధికము. ఈ వైమనస్యములు కలిగినపుడు ఆమె మాపు పట్టుదలను, ఆమె తనజీవితమును తానే పాడుచేసుకొనునేమో అనిపించును. భవిష్యత్తులో మా మనస్సులు కలిసి మా దాంపత్యము సౌఖ్యదాయకమగునా, లేక మాకు త్వరలో విడాకులు సంభవించు సూచనలు కలవా? ఇవి ఏమీ సంభవించక, జీవితమంతయు అశాంతిని కడపవలసినదేనా? తగిన సలహా యిచ్చి దరిజేర్పగలరని ప్రార్థన."

కథానాయకుని దృష్టితో చూచితిమేని, ఇది నా సరముగా క్లిష్టసమస్యయే అగును. కావడిబరువు మోయువానికేగదా తెలియును.

"చెప్పులోని రాయి, చెవిలోని జోరీగ,
కంటిలోని నలుసు, కాలిముల్లు,
ఇంటిలోని పోరు, ఇంతింతకాదురా,
విశ్వదాభిరామ, వినర వేమ."

అని చెప్పిన వేమన ఎంత ప్రపంచానుభవశాలియో!

జాతకుని శ్రీమతి జాతకము నొక్కింత పాఠక మహాశయులు పరిశీలింతురుగాక. ఆమె సాయన జాతక చక్రమిది:—

ధ ౦ 18.9	శ 1-35	వ 13.7 (వ) 1 17 24	కే 9-18 ద 25-0
పుష్య 9.19 X 7.13	(సాయనము) — కథానాయకుని శ్రీమతి జాతకము —		దాంప 8 3-2
కు 17-44			
ప 27.31 రా 9.18		ర 8-5-16	కు 1-46 బు 16-5 ఇ 19-15

వృషభలగ్నములో జనించిన వ్యక్తి ఈమె. శీల సహనశక్తి, ప్రశాంతచిత్తవృత్తి, యథాలాభసంతుష్టి, ప్రాపంచిక వివేకదృష్టి, ప్రధానధర్మములు. భుక్తి, వినతి, దాంపత్యము తృప్తిగానున్నచో, ఇతరలోకములను సరకుచేయని స్వభావము. లగ్నములో వరుణుడుదయించుచున్నాడు. స్వాభిమానము, స్వాతంత్ర్యప్రీతి, పట్టుదల, చూపట్టగలదు. ధర్మకర్మాధిపతి యగుటచే రాజయోగకారకుడైన శని లాభభావములో నుండుట! ఇతనికి సప్తమాధిపతి కుజుడు కేంద్రము. ఈమె పనులలో ధైర్యము అల్పమే. పంచమభావమందున్న బుధునితో ధర్మస్థానమందలి బృహస్పతికి చక్కని త్రికోణదృష్టి సౌకర్యమున్నది. నిర్మలమగుశీలము, యోగ్యమయిన ప్రాపంచిక వివేకము, సంసారనిర్వహణ కౌశలము, ఈ యోగపు ఫలము. ఈ శుభగ్రహద్వయము యొక్క కోణదృష్టి లగ్నముపైనున్నది. వ్యక్తి ఉత్తమురాలు, సమర్థురాలు అనుటకు సందేహము పనిలేదు.

ఈమె జాతకములో లోపము లవదగినది మూడు. చంద్రకుజులకు సమసప్తకదృష్టియున్నది. నిర్వహణశక్తి గొప్పదికాని, దోషము కొంత తీవ్రముగానుండును తనలో తప్పులేదని తోచినప్పుడు నిర్ణయమును ఓర్వలేరు. కుజుడు సప్తమాధిపతియగుటచే, భర్త వలన మనఃక్లేశము పాలగుననుట. రవి శనులకు సమసప్తక వేధ యుండగా, వీరియువురి నుండియూ చంద్రుడు కేంద్ర వేధపాలయినాడు. చిత్తవృత్తి కొంత పెడసు. ఇది కల ననుసరించి వారితో 'పొంది పొసగి, మనుట' ఆమెకు రానివిద్య. అష్టమమందున్న సప్తమాధిపతి కుజునితో పదింటనున్న లగ్నాధిపతి శుక్రునికి మంచి మిత్రదృష్టియున్నది.

"లగ్నే కాంతపయోః స్నేహ
దృష్ట్యా సౌఖ్యం వినిర్దిశేత్."

అని హిల్లాజమతము. భార్యాభర్తలకు దాంపత్యజీవితములో అన్యోన్యముగా ఆనందమును కూర్చు యోగమిది. భర్తపట్లప్రీతి, దక్షనిర్వాహపాటవము, యోగ్యమగు కోరికలు, సహోదీని ఫలము. కాని, రవి శనుల వేధవలన సులభముగా భావతృప్తి చెందు స్వభావము కాదు. ఆమె దేవాలిత్త్య మట్టిది.

ఈదంపతుల జాతకములను పోల్చి చూతుము. రవి చంద్రులకు ఔదాసీన్యము. వీరి దాంపత్యములో పరస్పరముగా భక్తికి స్థానము లేదు. కుజశుక్రులకు మైత్రి చూపట్టదు. రక్తిమట్టుకు లగ్నములా ద్విద్వాదశరాలు. పరస్పరానువర్తనము కష్టము. భర్త లగ్నములో భార్య శని; భార్యదశమ కేంద్రములో భర్త శని! భార్య పనులు భర్తకు కాని, భర్త స్వభావము భార్యకు కాని, రుచింపబడదు. అతని రవి గురువులమీద ఆమె శుక్రుడు నిలచుట. ఆమె వరుణుడు అతని శుక్రుని అర్ధకోణదృష్టితో ప్రబలముగా చూచుచున్నాడు. ఈ అన్యోన్యాకర్షణము కారణముగా వీరు దంపతులైనారు. భార్య లగ్నములో నున్న భర్త చంద్రునికి సయితము దీనిలో కొంత కైవాటము కలదు. అతని హృదయము ఆమెకు లభించినదిగదా?

పరస్పర జాతకగ్రహసంబంధము లట్లుండగా, భావోద్రేకము కలిగించు వయస్సులో వీరికి వచ్చిన దశాయోగములు అతిప్రబలములై, అన్యోన్యముగా ప్రబలాకర్షణమునకు వీరిని గురి కావించినవి. భర్తచలిత బృహస్పతి మాయలమారి ఇంద్రునితోచేరి భార్య చలితలగ్నమును సప్త మవమ (కేంద్ర) దృష్టితో చూచుచుండగా, సమయముమించి పోరాదని అనుకొన్న రీతిగా,

"పాయకపాకశాసనికి భారత
ఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు."

ప్రచండ యోధునకు వరుణుడు తన అర్ధకేంద్రదృష్టి వాగువాలోడి ఆ లగ్నమునే పాదరిపట్టినాడు.

"అతడు వాలము త్రిప్ప,
నితడు కూలము త్రిప్ప."

అనునట్లు, భార్యసయితము కొరకయుండక తన ఉదుతభక్తి చూపినది. ఆమె చలిత బుధుడు (ధనపంచమాధిపతి) అతని లగ్నాధిపతి కుజునిపై కేంద్ర కటాక్షవీక్షణము విసరినది. ఆమె దశమకేంద్రము అతని చలిత శుక్రుని మంగళాశతలతో పసుపు కుంకుములు పెట్టి ఆహ్వానించి, అపూర్వమర్యాదముగా ఆతిథ్యమిచ్చి గౌరవించినది. ఆమె చలితవరుణుడు అతని చలిత బుధుని కోణదృష్టితో ఆకర్షించినాడు! ఇన్ని దశలిట్లు సిద్ధము కాగా, వివాహపు ముడిపడుటలో వింత యేమి?

భర్త చలిత జాతకములో ఇంద్రధనువు లోకచోట చేరి అతని చలిత లగ్నమునకు నిండు త్రికోణములో నుండినకాలమది. అతని భావములు ఇంద్రజాల ప్రపంచములో మేఘమాలలలోని కెంపారుతలమీద సవిలాసముగా విహరించుచుండినవి. దృష్టిపడినచోట కనిపించినదంతా బంగారమే. చలిత శుక్రుడు సింహములో నుండి జన్మలగ్నమునకు నికరముగా కోణస్థితికి వచ్చియుండినాడు. అర్ధాంగి వచ్చుట అవశ్యకమైనది. చలిత రవి దాంపత్య సహాయముల కొఱకు అర్ధకోణ మైత్రి, నూటికి నూరుగా, అతని నుర్విస్ఫూర్యించినది. లక్ష్యమున కందినది తప్ప, విమర్శాంతరము గోచరించు కాలము కాదది.

"దధి మధురం, మధు మధురం,
ద్రాక్షామధురా, సుధాపి మధురైవ,
తస్యతదేవ హి మధురం,
యస్య మనోయత్ర సంలగ్నం"

అను సుభాషితము అన్వయించు దశ అది. వివాహము దానిఫలము.

కాని, ముందురానున్న ముసల్లిపండుగ కథానాయకుని కెరుగదు. వివాహమైన సంవత్సరము లోపలనే ఆమె దరిత్రపటో అతని కాణుడికి 'ఎదురుకోలు మహోత్సవము' జరుగునని ఆ అమాయక బాల్యవివాహ ముగ్ధహృదయురాలికి తెలియును? ఇంతే కాదు. త్వరలోనే అతనిదరిని కుజుడు చేరును అతనిజీవితమునకు ముఖాముఖి ఎదురునిలిచి కనియు, ఆమె దరిని బుధుడు అతని శుక్రునికి కేంద్రమున రాగలడనియు, అతనికి చెప్పినవారు లేరు. చెప్పియుండినా, ఆ ఇంద్రమాయలో అతని చెవికెక్కి యుండదు. అందుచేతనే నవనిధులు కంటికి కానవచ్చుచుండగా, దృగ్గోచరము కాని దశలను నమ్మి 'సిరి రా మోకాలొడ్డు' మందమతు లెవరుందురు?

పోనిండు ఏదకేమా అయినది. ఈ విమర్శ గతజలసేతుబంధనము. ఇప్పటి కర్తవ్యమేమి? రవిగణముల వేగ సాధారణముగా విడాకులు జరిగించుచున్నటేడ. నాగరికపు వేళలలో, అప్రమత్తముగనైనా, అట్టి మాటలు పుట్టుచున్నవి కదా? ప్రకృతి కాలపు శాసనకర్తల పురాణవ, తరువాతి మెట్టు చాలా సులభమైనది. దానిని సులభతరముగా చేయు సదుపాయములు చూపి సహాయపడుటకు వ్యాఖ్యానాది మహాశయులు ఉండనే యున్నారు. సంకల్పించి పురావ్యాకరము చెంపినచో, కుజశనుల వేగ ముగియులోపల (1960) విడాకులు సంపాదించుట అంతకష్టముకాదు.

కాని, మార్గాంతరము లేదా?

సరే కాని, దైవికముగా లోపమెందున్నది? భార్యాభర్తలిరువురును యోగ్యులే, గుణవంతులే, అన్యోన్యానురూపులే! ముఖ్యమైన దాంపత్య జీవితములో వారి కలహనముగనైనా లోపము లేదు. స్వభావములలో కొంత సామ్యమే కలదుకూడ. వ్యక్తి స్వాతంత్ర్య ప్రీతి, స్వాభిమానము, కోపప్రకృతి, హఠవాదము, మాటపట్టింపు మున్నగు ధర్మములు ఉభయులలో సమానముగనే యున్నవి. ఇరువురికిని లగ్నములో కరణమహాశయుడు ప్రత్యక్షము కదా? ఒకరి స్వభావమును మరియొకరు తప్పుపట్టుట యేమి న్యాయము?

"కార్యేషు దాసీ, కరణేషు మంత్రీ,
రూపేచ రంభా, క్షమయా ధరిత్రీ,
స్నేహేచ మాతా, శయనేచ వేశ్యా,
షడ్ధర్మయుక్తా, కులధర్మపత్నీ".

అని ఏ పాతకాలపు పెద్దలో భార్యా ధర్మములను శాసించియుండుట వాస్తవమే. తన ఇష్టానుసారముగా పనుల నెరవేర్చుచు, చీటికిమాటికి చేయు విమర్శనములు సహించుచు, పెట్టిన చీవాట్లకు కిమ్మనక ఓర్పుకొనుచు, తన పతిమణి యుండవలెనే అని కథానాయకుని తలంపు. ఇరువదియవ శతాబ్దములోని స్వాతంత్ర్య దినములలో తాముంచుట అతడు తన ఆక్రోశములో మరచినాడు.

పోగా, "కోపయేన్న నిజాంగనాం" అని సయితము ఆ పెద్దలే చెప్పిరి. భార్యకు కోపము వచ్చునట్లుగా భర్త ప్రవర్తింపరాదని వారి ఆజ్ఞ. అల్ప స్వల్పవిషయముల కొరకై తనను అలుసుకొని కోపము చేల అని ఆత్మ విమర్శనము జాతకుడేల చేసుకొనడు? కొంత అధికముగా కూర వడ్డించినచో ఏప్రుట్టి మునిగెనో? దానికై అప్పుడో లేనంత కోపము వచ్చి తిట్టుట భర్తధర్మమని ఏపరాశర స్మృతి విధించినదో? మేషలగ్నపు జాతకుడు లఘుభోక్త. వృషభలగ్నపు భార్యకు దృష్టికి అది తృప్తి యుండదు. కనుక, అభిమానముతో, ఆశతో, ఆమె కొంత అధికముగా వడ్డన చేయును. అంతేకాని, అజీర్ణముతో భర్త బాధపడవలయునని అటు చేసెనా గలదా? తనకు కలసినంత భుజించి, చిరునవ్వుతో నెమ్మదిగా మాటలాడినచో, భార్య ఎంతో సంతోష పడియుండును కదా? గోటితో పోవుదానికి గొడ్డలి నుపయోగించ నేల? నా స్థిరముగా మేషలగ్నమునకంటే వృషభలగ్నమునకే సహనశక్తి హెచ్చు. కాని. మితి మీరినచో, కోపమువచ్చినా, ఇంతింతలలో శాంతించు నదికాదు వృషభము. పాదుకేగినచో తలపాలముదాక నిలువబడుటకు కదా?

తన స్వభావమును అరముచేసుకొని భార్య ప్రవర్తించనని జాతకుని ఆక్రోశము. భార్యసయితము ఇట్టి ఆరోపణ తనపై చేయవచ్చును కదా! అతని స్వాభిమానపూరిత హృదయమునకు ఇది తోచదు. సత్యమును విచారించితిమేని, పరస్పరస్వభావములను అనుమానించుకొనపోవుటచే వచ్చిన చిక్కు కానిది. ఒకరినొకరు అనువర్తించవలయునను మహత్తర దాంపత్య ధర్మరహస్యము ఇద్దరికిని స్ఫురించని దోషమే.

"సంతుష్టో భార్యయా భర్తా,
భర్త్రా భార్యా తథైవచ,
యస్మిన్నేవ కులే నిత్యం,
కల్యాణం తత్ర వై ధ్రువం." మనువు

అన్యోన్య సంతోషకరముగా ప్రవర్తించుట ధర్మమని వారిరువురు గుర్తించిరేని, జీవితము రమ్యముగా, శాంతియుతముగా, జరుపుకొనగలరనుటకు సందేహము లేదు.

దుష్టశకల ప్రబలముగానున్న కాలములో చేసుకొన్న వివాహపు ఫలమును ఈ తరుణదంపతులు ఇట్లనుభ

వించుచున్నారు. ప్రౌఢావివాహములలో ఇట్టి చిక్కులు సంభవించుటకు అవకాశము లున్నవి. దాంపత్య జీవితవ్యామోహము ప్రకోపింపజేయు వయస్సులో, దుష్టదశలు వచ్చినపుడు, ప్రయత్నించిన వివాహములు రమ్యముగా, శాంతియుతముగా, పరిణమించుట అరుదు. అందము, చక్కని అంతస్తు గలవని కానవచ్చినంతోడనే, పూత మెరుగులకు భ్రమిసి, వెనుక ముందులు గమనించక, వ్యామోహ ప్రవాహములో తల మున్కలు వచ్చు ఉద్రిక్తభావములుగల యువతీ యువకుల సామాన్య లక్షణము. ఆకర్షించిన వ్యక్తి మన ప్రకృతి యెట్టిదో, ఆ స్వభావములో తనకు సామంజస్యము కుదురగలదా, మనోధర్మముల తేడకలవా, జాతకానుకూల్య మున్నదా, మున్నగు విషయములను కూర్చి ఆలోచించుటకు అవకాశము లేకయే, మూడుముళ్లు పడగలవు. తరువాతికథ దైవాధీనము. పరస్పర త్యాగమును అలవరచుకోలేని స్త్రీ పురుషులు వివాహమునకే అనర్హులను సూత్రము ఇప్పటి నాగరిక యువతీ యువకులలో అనేకులకు తెలియదు. కావుననే, ఇట్టి దృష్టాంతము లందందు చూపట్టు చున్నవి.

ఇది యట్లుండె. కథానాయకుడు మొదట తన జాతక వాగ్దానమును గమనించుట కర్తవ్యము. గృహస్థానము (చతుర్థభావము)లో కళత్ర భావాధిపతి శుక్రుడు వెలుగుచున్నాడు కదా! చతుర్థము శుక్రునికి వార్షస్థానము. భార్య ఉత్సాహముతో గృహకృత్యముల నిర్వహించగలది. కాని, పంచమాధిపతియగు రవితో ఆ శుక్రునికి విషమదృష్టి. ఆమె ప్రవర్తనము, పనులలో, తనకు రుచించవు. లగ్నాధిపతి నీచుడై శాల్గింట నుండుట మనస్సును చిరచిరలాడించు యోగము. సర్వదా, ఏదో అసంతృప్తి. కారణమేదైన నేమి? భార్య స్వభావము మంచిదైనదని ఇపుడు అసంతృప్తి వచ్చినది. అట్లుకాక, ఆమె స్వతంత్రప్రకృతికలదై యుండినచో, కొరగాని 'మోటు పాంబ్రాణి' అని అతృప్తి వచ్చును. మాటకు మాట జవాబు చెప్పినచో, గయ్యాళి అని అతృప్తి. నోరు మూసుకొనియుండు వ్యక్తి అయినచో, 'మూగదయ్య' మని అతృప్తి. అతృప్తి మనోధర్మమైనపుడు, ఏ భార్య ఐన నేమి? వేరు కన్యక భార్యగా వచ్చియుండినచో మాత్రము మనస్సు కుదుటపడునా? భ్రమ! ఆమె జాతక ధర్మముల ననుసరించి, అనారోగ్యమో, శీలలోపమో, స్తబ్ద స్వభావమో, సంతానదోషమో, విరసప్రసక్తియో, మరి ఏదో, చూపట్టి మనస్సును అశాంతి పాలు కావించగలదు స్వరూపములో వ్యత్యాసమే కాని, స్వభావములో భేదము లేదు. ఇది అర్థము చేసుకొనగలిగ నేని, జాతకుడు తన సంసారమును ఉన్నంతలో చక్కబెట్టుకొనగలడు. శాంతికి, అశాంతికి, మానవుని అంతరంగమే ప్రధాన కారణము. బైటి కారణములు గౌణములు ఇంటిని గెలువలేక, రచ్చను చెప్పపట్టుట ఇది.

భర్తస్వభావములో దోషము లెంచుటకాని, భార్యలోపములను సమర్థించుటకాని, నా ఉద్దేశము కాదని ముమ్మాటికి మనవి. సత్యము చెప్పినచో, భార్యదశలకంటె భర్తకు వచ్చియుండు దశలే క్రూరములయినవి. వాని మూలమున అతని హృదయము విరసమై యుండుటవలన కలిగిన పరిణామమిది. బుధచంద్రులకు కేంద్ర కోణాలవ్యక్తి కావున అతని బుద్ధికి ఏదో తోచి, మనస్సును కలవరపరచును. అంత ఏల! భార్య హితమునకని చేసినపనియైన, అరుచి కరముగా చూపట్టగలదు.

“కూరిమిగల దినములలో,
నేరము లెన్నడును కలుగ నేరవు; మరియా
కూరిమి విరసం బైనను
నేరములే తోచుచుండు నిక్కము, సుమతీ.”

అను బద్దెనీతి వినుదుము కదా!

ఆపదలు కాపురము చేయవు. చీకటివెలుగులే, వెన్నెల వచ్చును. దశలు మారుచుండును. భార్య చలిత రవి జాతకుని శనుని సమసప్తక వేధను దాటి 1958 లోనే ముందునకు వెళ్లును. దానితో సగము పీడ పోయినట్లే! ఆమె చలితబుధునికి అతని శుక్రుని వేధ సహా ఈ ఏడే ముగియగలదు. పుణ్యమాఅని, చలిత వివాహసహాయమునకు వక్రదృష్టి దాటిపోయినది. కాని, శని సమసప్తకమును దాటవలసి యున్నది. చలిత కుజునికి శని వేధ దాటుటకు ఇంకా రెండేండ్లు పట్టును. ఈ దశాకాలమును ఓపికతో గడిపినచో, తరువాత తొందరలుండవు. ఈలోగా సత్సంతాన ప్రాప్తికి అవకాశమున్నది. తన్మూలమున, తరువాతి జీవితము రమ్యముగా జరుగగలదు.

కాళిదాస ప్రశస్తి

శ్రీ ఉందేల మాలకొండారెడ్డి

అమర వాఙ్మయ రాజహర్మ్యమ్మునందుఁ
గావ్యమణి దీపదీధితుల్ కడలు కొలిపి,
విశ్వమోహన శోభఁ గల్పించినట్టి
సరస హృద్యాన! కాళిదాసా! నమోస్తు!

కుప్పించి, నందినీగోవుపై దుమికిన మృగరాజు వికచ దంష్ట్రికల మెఱపు,
బాహు ప్రతిష్టంభ పరివృద్ధకోపాగ్ని నాపుకోలేని దిలీపు ప్రతిమ,
పూవిల్తు నిల్వన బూదిగావించిన అభ్రకేశునికంటి అగ్నికీల,
అలరతి దేవి దుఃఖాశ్రుపూరమ్ములోఁ బాగరాజు వలరాజు బూదిప్రోవు,

కట్టెదుటఁ గానుపించెడుకరణి, శబల వర్ణకాంతులఁ జిత్రముల్ వ్రాసినావు
గంటమే, రంగుకుంచియగా నొనర్చి, కమ్రకవితానమున్నేమ! కాళిదాస!

నీ స్వర్ణ లేఖినీ నృత్యశాలనటింప అమరశారదకు ఒయ్యారమబ్బె,
నీవు సృష్టించిన నీరదగర్జకుఁ బ్రణయ సందేశ గౌరవము గలిగె,
నీ కళాశాఖపై నిలిచి "శకుంతల"పలుక, కనాభ్రూత ప్రసవమయ్యె,
నీవు శాసించిన నిర్జరసుందరి నరునితో నిలిచి కాపురము చేసి,

కూతునకుఁ దండ్రికడబాటు కూర్చు నీవు, చిన్నితీగకుఁ గన్నులు చెమ్మగిల్లెఁ,
ప్రకృతి నాడించు ఐంద్రజాలికుడ! నీవు గంటమూగింప వింతలు కలుగకున్న?

నీ "ఉపమా"రుచి నిచ్చలు మెచ్చుచు భుజియించి త్రేన్పని భోక్తయేడి?
నీ "మేఘ" గంభీర నిర్ఘోషమున కులికి, ధవుఁ గౌగిలింపని తరుణియేది?
నీ కావ్యకన్యల నిత్యకోమల ముఖాబ్జములు చుంబింపని భ్రమరమేది?
నీ రమ్యకృతినంది నీధేనువునకు వత్సమ్ముగానట్టి రసజ్ఞుడేడి?

వాణివాయించు మాణిక్యవీణలోని తీవవై నీవు మూర్ఛనల్ పోవునపుడు
పులకరింపని చిఱుగడ్డిపోచయేది? సద్యశోమూర్తి! రసరాజ్యచక్రవర్తి!

తుంగశృంగమనోజ్ఞ తుహినాద్రిఁ బృథివికి మానదండమ్ముగా మలచినావు
కిన్నరమిథునముల్ క్రీడించు గుహలకు నీలిమబ్బుల తెరల్ నిలిపినావు
వాగర్థశిల్పివై వాగర్థములలీలఁ దొలిఋతూలు మగలనే కలిపినావు
అలకాపురములోని యక్షకాంతకుఁ బ్రేమవార్తలు గాలిలోఁ బంపినావు

ఏమిసేయవు తలచిన ? ఇంతవాఁడ, "వందని ఫలమ్ము కొఱకయి అనసేయు
చిట్టి మఱుగుజ్జనే"నని చెప్పినావు, విశ్వకవిరాజ ! ఎంతటి వినయమయ్య !

ప్రోడువాఱిన హృదయాలు మోసులెత్త అమృతమొలికించి, భారతీయాత్మతోడఁ
గలిసిపోయిన నీ దివ్యకావ్యవాణి, అమరభాషకె అమరత్వమబ్బఁ జేసె!

లలితమృదూపమాన మధురమ్ములు విశ్వరసజ్ఞ మానసం
బులు గిలిగింత వెట్టెడు అపూర్వకృతుల్ రచియించి, కీర్తిశ
య్యల సుఖనిద్రఁ దేలెదు మహాకవి! మేల్కొనుమా ! కళాప్రియుల్
తెలుఁగులు నేఁడొసంగెడు స్మృతిప్రసవాంజలి స్వీకరింపుమా !

గిరీశం పాత్రచిత్రణం

శ్రీ యస్. టి. నరసింహాచారి

బాగా పరిచయమున్నవాళ్ళను కూడా మనము పూర్తిగా అర్థము చేసుకున్నామని చెప్పలేము. మనకు తెలిసినవాళ్ళైనని ఎక్కువగా ఆలోచించము. అంత మాత్రముచేత మన ఆత్మీయతకు, స్నేహసంబంధాలకు విఘాతమైన లోటు రాదు. గిరీశం అందరికీ కొద్దో గొప్పో తెలిసినవాడే. ఆంధ్రదేశంలో అక్షరజ్ఞానమున్నవాళ్ళంతా కన్యాశుల్కం చదివే వుంటారు. నాటకరంగం మీద, ఈమధ్య సినిమాద్వారా, నిరక్షరాస్యులకు కూడా గిరీశంతో కొంత సంబంధం ఏర్పడింది. ఇదివరలో భారత భాగవతాలకు వచ్చినంత ఆదరణ ఈ కాలంలో కన్యాశుల్కానికి వచ్చిందంటే అతిశయోక్తి కాదు. తైలసంస్కారము లేని జుట్టుతో పొడుగులాల్చీ వేసుకొని కొంచెం నిర్లక్ష్యంగా నడిచిపోతూంటే గిరీశం పోజులో వున్నాడని చమత్కరించటము చాలాసార్లు విన్నాము. అబద్ధాలు, మోసాలు, మధురవాణి, బుచ్చమ్మల వెంట అంటకట్టి ఎంతవరకు పోలీసులతోను, శ్రీమతులవలన ఇబ్బంది వుండదు! నాటకము చదివి మనస్సులో గిరీశాన్ని గురించిన భావం (idea) ఏర్పడి వుండవచ్చు. కాని రూపురేఖలు, పోజులు ఏ నాటక రంగంమీద చూచి నిజమైన వ్యక్తికి సంబంధించినవిగా భావించుకుంటున్నారో! గిరీశం తీరు తెన్నులు ఆంధ్రుల నిత్యజీవితములో చేరిపోయాయి. అయితే మన జీవితములో ఆ డాబు, దర్పం, తేలికతనం వున్నాయని ఇతరులు అంటే గిరీశం వుత్సాహం (Spirit) కూడా వుందని జవాబు చెప్పవచ్చు. గురజాడవారి గిరీశం నాటకంలో ఒక పాత్ర కాదు. ఆంధ్రుల మనస్సులో ఒక సహజమైన వ్యక్తి. గిరీశం పాత్ర కల్పనకు దోహదం చేసిన వ్యక్తి నిజంగా ఎవరైనా వుండి వుంటారా అని చాలాకాలం అనుకున్నాను. ఉన్నట్టు గురజాడవారి స్మారక సంచికలో చదివాను. ఒకరిద్దరు వ్యక్తులమాట అటుంచి గిరీశం ఆంధ్రుల మంచిచెడ్డలకు ఒక సంకేతం (Symbol), పాత కొత్త వ్యవస్థల మధ్యకాలంలో సాంఘిక పరిస్థితుల ప్రతిబింబం 'కన్యాశుల్కం' అని కాదనటం లేదు. అంతకు మించిన సత్యం కూడా నాటకములో వుందేమో అనిపిస్తోంది.

గిరీశం మంచిచెడ్డలు మనము అంతగా పట్టించుకోలేదు. సాంఘిక నైతికదృష్టితో చూస్తే ఇంత అభిమానము చూపేవాళ్ళము కాదు. గిరీశం గుణగణాలు, చేసినపనులు నాటకంలోనుండి వేరు చేసి ఎవరైనా చెపితే "ఇటువంటివాడని అనుకోలేదు" అని ఆశ్చర్యపడుతాము. నిజానికి గిరీశం అంత చెడ్డవాడు కాదేమో. సంఘ సంస్కారంకోసమే గురజాడవారు ఈ పాత్రను కల్పించలేదేమో. అందుకనే మనకు ఎంత పరిచితంగా కనపడినా గిరీశాన్ని పూర్తిగా అర్థము చేసుకోలేదంటున్నాను. సజీవమైన వ్యక్తులు మనస్సుకు హత్తుకుపోతారు. దానితోపాటు విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వమైతే ఆకర్షణ ఇంకా ఎక్కువ. ముక్కుకు సూటిగా పోయే సరళమైన ప్రకృతిని తేలికగా అర్థము చేసుకుంటాము. కాని జటిలమైన స్వభావాన్ని తరిచి చూడాలి. గిరీశాన్ని గురించి అన్ని విషయాలు తెలుసుకోకుండానే మనము ఆ వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రేమిస్తున్నాము. బుద్ధికి మించిన అవగాహన (Intuition)తో పరిగ్రహించటం, త్యజించటం జరుగుతోంది.

కన్యాశుల్కం సాంఘిక నాటకం. ఆడపిల్లలను అమ్ముకోవటమే కాకుండా వైధవ్యం, వ్యభిచారం, వ్యాజ్యాలు, మోసాలు, దుస్సంస్కారాలు, అధికారుల ప్రవర్తన మొదలైన అనేక అనుషంగిక విషయాలు నాటకవస్తువుకు సమగ్రత కల్పిస్తున్నాయి. సంఘసంస్కారము గురజాడవారి లక్ష్యం అనటములో సందేహంలేదు. అన్ని సాంఘిక సమస్యలతోనూ గిరీశానికి ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో సంబంధముంది. అయితే ఈ వ్యక్తిద్వారా సంఘములోని దోషాలు వ్యక్తము చేయుటమే గురజాడవారి ఆశయ మనలేము. గిరీశం అబద్ధాలు చెప్పాడు. మోసం చేశాడు. గొప్పగా చదువుకున్న వ్యక్తిలా అమాయ

కులను నమ్మించి ద్రోహం చేశాడు. అర్థం పర్థం తెలియని ఆడపిల్లను లేవదీసుకుపోయాడు. పినతండ్రి ఆస్తి కోసం వల విసిరాడు. కథ అడ్డంగా తిరిగినందువల్ల రంగం మీదనుంచి తప్పుకున్నాడు. ఇటువంటి వ్యక్తులు సంఘానికి చీడపురుగులని గర్హించటానికి గురజాడవారు గిరీశాన్ని సృష్టించివుంటే, ఆయన తన ప్రయత్నంలో సఫలుడు కాలేదనే అనాలి. గిరీశం గురజాడవారికే ఎదురు తిరిగాడు. నా వ్యక్తిత్వం ఇంతను మించిందని చూపించాడు. గిరీశాన్ని కల్పించి విజయనగరంలో బొంకుల దిబ్బమీద నిలబెట్టాక గురజాడవారు తన ఇష్టము వచ్చినట్లు నడిపించలేక వాని గమనాన్ని వదిలిపెట్టారు. (పాశ్చాత్యులు ఈ నాటకాన్ని చదివితే గొప్పగా ప్రశంసిస్తారు. ఈ విషయములో షేక్స్పియరుతో సమానమైనవారు లేరంటారు) గిరీశం తన ప్రతాపం చూపించాడు. తను చెడ్డవాడని నలుగురూ అనుకుంటానికి ఆస్కారమే ఇవ్వలేదు. లేకపోతే గురజాడవారు తమకు తెలియకుండానే గిరీశంలో ఒక ఆకర్షణ కల్పించారని అనాలి. గిరీశం మాటలద్వారా నవ్విస్తూనే వ్యక్తిలోని లోపాలను చూసి ఒక సాంఘిక ప్రయోజనాన్ని సాధిద్దామని గురజాడవారు అనుకుంటే అట్లా జరగలేదు. నవ్వినా ఆ పాత్రయందు విముఖత కలిగేటట్లు రచయిత ప్రయత్నించాలి. కాని నవ్వటమే కాకుండా మనం గిరీశంమీద అభిమానాన్ని ప్రకటిస్తున్నాము. అంటే గిరీశం వ్యక్తిత్వములో మనల్ని ఆకర్షించే శక్తి ఏదో వుంది. అందువలనే గిరీశం చేసే పనుల అంతరార్థం నైతికవిలువలు మరచిపోతున్నాము.

గురజాడవారు మిగతా పాత్రలనుకూడా తీర్చిదిద్దారు. వాళ్ళ వ్యక్తిత్వముకూడా మనల్ని తక్కువగా ఆకర్షించదు. కాని వారి మాటలు, చేష్టలు సాంఘిక పరిస్థితులు చిత్రించటములో నాటకమందు ఆశించిన సంఘ సంస్కారానికి దారితీసేవిగా వుంటాయి. గిరీశంకూడా నాటకంలో సమష్టి ప్రయోజనానికి సాధనమే అయినా అది వదిలి వ్యక్తిగతంగా మరొక కొలతబద్దతో విలువ కడుతున్నాము. మంచి చెడ్డలు అటువంటి కేవలము Shallow అయిన (గాంభీర్యం లేని) వ్యక్తి. అటువంటి పాత్రకు బ్రహ్మరథం పడుతున్నాము. గిరీశంవలన ఏదైనా సాంఘిక ప్రయోజనం సిద్ధించాలంటే గిరీశాన్ని చూచి నవ్వాలి. కాని గిరీశంలో నవ్వుతున్నాము. అంటే చూచి ఆనందిస్తున్నాము. నవ్వు మాట హాస్యానికి వ్యంగ్యానికి ఇది లేదా. నిర్మలమైన మనస్సుతో నవ్వు ఆనందించినప్పుడే హాస్యమవుతుంది. దెబ్బకొట్టి, దాన్ని చూచి నవ్వితే మనస్సు తేలికపడదు. వ్యంగ్యంవలన వచ్చిన నవ్వు చివరకు ఏదో ప్రయోజనాన్ని ఆశిస్తుంది. కొట్టిన దెబ్బ పెద్దదైతే నవ్వుకు బదులు ఏడుపు వచ్చి కరుణగా మారుతుంది. గిరీశం మాటలలో నవ్విస్తాడు. ఇతర పాత్రలను కవ్వించి ఏడిపించి నవ్విస్తాడు. గిరీశాన్ని చూచి నవ్వే పరిస్థితులలో తనే నవ్వి మీరంతా నవ్వటానికి ఇట్లా చేస్తున్నానని, అనేటట్లు ప్రవర్తిస్తాడు. ఈ హాస్యంలో ఎక్కడా సాంఘిక ప్రయోజనానికి ప్రాధాన్యం కనపడదు. అందుకనే వ్యంగ్యానికి ఆస్కారం లేదు.

నైతిక దృష్టితో చూస్తే గిరీశం ప్రవర్తనలో ప్రశంసించతగినదేమీ లేదు. మాటలో పురికి వెంకమ్మను రక్షించటం, అగ్నిహోత్రావధానులు ఇంట్లో గిరీశం ఆడిన నాటకంలో ఒక భాగమే. నాటకంలో అందరూ చివరకు గిరీశం చేసిన మోసం గ్రహిస్తూనే వుంటారు. మాటలు, చేష్టలు, వుద్దేశాలు గ్రహించి పాత్రస్వభావాన్ని నిర్ణయిస్తాము కాని బుద్ధితో ఆలోచించి చేసిన నిర్ణయాన్ని నమ్మి నాటకము చదువుతున్నప్పుడు మనస్సులో ఏర్పడిన భావాన్ని (impression) కాదనలేము. సాహిత్యంలో పాఠకుని అనుభూతి ముఖ్యమైంది. రచయిత అనుకున్నదానికి భిన్నమైన అనుభూతి కలిగిన సందర్భాలు ఎన్నో వున్నాయి. పరిశీలనగా చూచినప్పుడు గిరీశం చేసిన పనులు మనము ఆమోదించకపోవచ్చు కాని నాటకము చదువుతున్నప్పుడు మనలో కలిగిన భావసంచలనమే, ఏర్పడిన భావమే ఆ పాత్రను గురించి మన సరియైన అభిప్రాయము. పాత్రతో పాఠకుని సంబంధము ఆలోచించుకొని ఏర్పరుచుకొన్న అభిప్రాయాలనుబట్టి వుండదు. మన భావాలు, మన సంస్కారము, అంతర్దృష్టి సహజంగా గ్రహించినదై వుంటుంది. అందుచేతే పాత్రను గురించిన పూర్వాపరాలు విమర్శించుకోకుండానే రాగానుబంధం ఏర్పడుతోంది. గిరీశాన్ని ప్రేమిస్తున్నాము. జాగ్రత్తగా ఆలోచించి గిరీశంలో చెప్పుకోతగ్గమంచి ఏమీ లేదనికూడా అంగీకరిస్తున్నాము. పరస్పర విరుద్ధమైన ఈ అభిప్రాయాలను ఏవిధంగా సమన్వయపరచటం? మన భావాలు, మన అనుభూతి, మన ఆలోచనలు హేతు

వాదానికి కట్టుబడినవి. తప్పని రెండింటిలో దేనిని త్రోసివేయలేము. కేవలము హాస్యధోరణితో గిరీశం మన అభిమానాన్ని పొందటము లేదు. నవ్వించ కలిగినంత మాత్రాన మనము దుష్టస్వభావాన్ని భూషించి ప్రేమించలేము. రచయిత ప్రతిభ, కళాకౌశలం చేతలలో కూడా ఆకర్షణ కలిగించటములోనే వుంది. అంతమాత్రము చేత చెడును మంచిగా ప్రచారము చెయ్యటము లేదు. దాన్ని కప్పిపుచ్చి తప్పుదారి పట్టించటము లేదు. స్థూలదృష్టికి కనపడే గిరీశాన్ని గురించి ఆలోచించితే సరైన నిర్ణయానికి రాలేము. పూర్తి వ్యక్తిత్వాన్ని అర్థము చేసుకుంటానికి ప్రయత్నించాలి. పాత్ర గుణగణాల స్థూలమైన వర్గీకరణ దారితప్పిస్తుంది. మహాకవుల సృష్టి సామాన్య రచయితల పాత్ర కల్పనకు భిన్నంగా వుంటుంది. సులభంగా గ్రహించలేము. మాటలలో స్పష్టముగా ఇదమిత్థమని చెప్పలేము. నిజంగా సజీవమైన పాత్రను సజీవమైన వ్యక్తిలాగా ఆలోచనల హద్దులున్నట్లు చూడలేము. జటిలమైన ప్రకృతిగల పాత్రలు సామాన్యులకి అన్ని అంశాలలోనూ పూర్తిగా అవగాహనకు రావు.

పాత్రను వస్తువునుండి, ఇతరపాత్రలనుండి వేరుచేసి చూడకూడదు. గిరీశానికి కన్యాశుల్కంలో అన్ని సమస్యలతోనూ, పాత్రల దరితోనూ సంబంధముంది. కాని ప్రత్యక్షంగా ఏ సమస్యకూ మూల కారణంగా ఈ పాత్ర కల్పన జరగలేదు. కన్యాశుల్కం సుబ్బమ్మది. వేశ్యలను గురించి మధురవాణి వుంది. వైధవ్యానికి ప్రతినిధి బుచ్చమ్మ. హెడ్డు, ఇన్స్పెక్టరు అధికారుల ప్రవర్తన చాటుతారు. సౌజన్యరావు, భీమారావు నాయుడు, డిప్యూటీ కలెక్టరు న్యాయ పరిస్థితులు ప్రకటిస్తారు. వ్యాజ్యాలకు సాక్ష్యాలకు అగ్నిహోత్రావధానులు, రామప్పపంతులు వున్నారు. వైధవ్యకారణ వ్యభిచారము మీనాక్షిది. గిరీశం అన్నింటిలోనూ వుండి దేనిలోనూ లేడు. మిడిమిడి ఇంగ్లీషు చదువుల ఫలితం గిరీశం అనవచ్చు. కాని గిరీశాన్ని గురించి ఆలోచించవలసినది ఇంకా ఎంతో వుంది. అన్నీ కలిపి చూస్తే ఈ విషయ ప్రాధాన్యం మరుగునపడిపోతుంది. ఇతర పాత్రలతో గిరీశం పరిచయం వాళ్ల స్వభావాన్ని, నాటక సాంఘిక ప్రయోజనాన్ని స్పష్టము చేస్తుంది. అంటే ఒకవిధంగా గిరీశం సాంఘిక ప్రయోజనానికి అతీతుడు. ఇతర పాత్రలను వెలుగులోకి తీసుకురావటానికి, నాటక ఆశయాన్ని స్పష్టము చేయటానికి వుద్దేశించబడిన పాత్ర. ఈ దృష్ట్యా నాటకంలో గిరీశానికి ఒక ప్రత్యేక సార్థకత ఏర్పడుతుంది. పాత్రలోని చెడు కొంత కప్పబడుతుంది.

మనకు కనపడేది ఒకవిధంగాను, అనుభూతి మరొక విధంగాను వుందంటే ఆ పాత్రలో బయటకు కనపడేదానికి మించినదేదో వుందని అనుకోవాల్సి వస్తుంది. రచయిత ప్రతిభ, మానవ ప్రకృతి రెండింటి మీద సూక్ష్మపరిశీలనా దృష్టి లేకపోతే పాత్రలోని విశిష్టత అర్థం కాదు. గిరీశంలోని ప్రత్యేకత గిరీశం వుత్సాహం (spirit). తనదారిలో ఎన్ని అడ్డంకులు వచ్చినా ఆ వుత్సాహం పోలేదు. కనే అష్టంగా తిరిగినా గిరీశం గిరీశమే. ఇంకొకళ్ళలో ఆ వుత్సాహాతిశయం (sportive spirit) నిర్లిప్తత అసంభవం. చేసిన పనులన్నీ గిరీశానికి ఒక ఆట. ఆటలో ఓడినా దిగులు లేదు. ఆటకు మంచి చెడ్డలు లేవు. గిరీశానికి జీవితం నిజం కాదు. దాగుడుమూతల ఆట (make-belief) గిరీశం చేసిన చెడుపనులన్నీ కప్పిపుచ్చటానికి ప్రయత్నించటము లేదు. పాత్రకల్పన విలన్ దృష్టితో కాదని మాత్రం చెపుతున్నాను. ఆంధ్రుల వుత్సాహం గిరీశంలో మూర్తీభవించింది. అందుకనే గిరీశమంటే ఆంధ్రులకు అంత ప్రేమ. ఆ వుత్సాహం మనిషిని తోసి ఒగులుతుంది. ఏ పని చేసినా నవ్వుతూ చెయ్యటం, కష్టసుఖాలు, మంచి చెడ్డలు ఆలోచించకుండా ప్రతి దానిని ఒక ఆటగా భావించటము మనిషిలోని వుత్సాహానికి నిదర్శనం. ఉత్సాహములో చేసిన పనుల మంచిచెడ్డలు సాంఘిక దృష్టిలో నిర్ణయించి విలువ కడతాము. అప్పుడు చెడును గర్హించినా మనిషిలోని వుత్సాహాన్ని ప్రశంసించుతాము.

మాటలలో చమత్కారము (wit) గిరీశంలో ఆకర్షణ అనుకుంటాము. అంతకంటే ఎక్కువగా ప్రతి సన్నివేశంలోను చక్కని హాస్యముంది. ఎటువంటి గడ్డు పరిస్థితి అయినా చాకచక్యంగా గిరీశం తప్పించుకు పోతూవుంటే నవ్వి ఆనందించకుండా వుండలేము. గిరీశం చీపురు దెబ్బలు రామప్పపంతులు తింటాడు! 'వెఱ్ఱిస్సా! మంచంకిందకురా, వెజ్జినల గొడతాను' అని పూటకూళ్ళమ్మను రమ్మని తను రెండోపక్క నుండి పారిపోతాడు. వెతుకుతూ వెతుకుతూ తనవునికి చెప్ప

తంగుడు రామప్పపంతులు నెత్తిమీద చిటికె వేసి మరీ వెడతాడు. గిరీశం నిలకడి, మాటమార్చి తనను సమర్థించుకొన్న సన్నివేశాలుకూడా తక్కువ లేవు. ఆ సాహసాన్ని మెచ్చుకోకుండా వుండలేము. గిరీశం చెడ్డ పెద లెక్చరు కొట్టగలడు కాని అవి సిటీల్లోనే కాని పల్లెటూళ్లలో ఎంతమాత్రం పనికిరావు. అందుకనే కన్యాశుల్కం పనికిరాదని లెక్చరిచ్చి వృథా ఆయాసం పడటం కంటే అగ్నిహోత్రావధానులు చెప్పిందే బాగుందని ఒక సర్వోత్కృష్టాస్త్రాన్ని ప్రయోగించేటప్పటికి ఆయన వశ్యుడైపోయాడు. అభిప్రాయాలు మార్చుకొని సమర్థించుకోలేనంత తెలివితక్కువవాడు కాడు గిరీశం. ఇనె ఫెంటు మారీజీలు అయితే నే కాని యంగ్ విడోస్ వుండరు. ఎల్లవుంటే నే కాని విడోమారేజి రిఫారముకు అవకాశం వుండదు. ఫలుకుగా ముసలాళ్లను పెళ్లాడి, బాగా కన్యాశుల్కం తీసుకొని, వెళ్ళి త్వరలో వచ్చిపోయాక గిరీశంలాంటి యువకుని పెళ్ళిచేసుకొని ఆనందంతో సుఖపడవచ్చు. అగ్నిహోత్రావధానులవంటి వ్యక్తిని మంచిచేసుకోగలిగాడు గిరీశం. ఇవ్వాళ్ళకు అగ్నిహోత్రావధానులకు తగినవాడు దొరికాడని కరటకశాస్త్రి ప్రశంసాపత్రాన్ని అందుకున్నాడు. సౌజన్యరావుగారిముందు మధురవాణి గిరీశం బ్రతుకు బట్టబయలు చేస్తే గిరీశం అనె Young foolishman, అనే Beautiful వాచ్ Devilకథ కుర్రవాళి పశ్చాత్తాపము గిరీశం అద్భుత ప్రజ్ఞకు నిదర్శనం.

గిరీశంలో వుత్సాహము, శక్తి వున్నాయి. చమత్కారానికి, హాస్యానికి, ఇతరులను ఏడిపించి పరిహసించటానికి ఇదే మూలకారణం. అవకాశం దొరికితే నవ్వటానికి, నవ్వించటానికి తయారుగా వుంటాడు. మనస్సు, బుద్ధి ఎప్పుడు పదునుగానే వుంటాయి. మనిషికిగాని వాటికి బద్ధకమంటూ లేదు. వుత్సాహముంటే జీవితములో ప్రతివిషయాన్ని తేలికగా తీసుకుంటాము. నవ్వుతూ చేస్తాము. జీవితాన్ని ఒక ఆటగా సరదాగా గడిపే గిరీశంలాంటి వ్యక్తి సామాన్యమానవుని తరహాగా మంచి చెడ్డలు ఆలోచించడు. జీవితాన్ని ఈదృష్టితో చూడటము వలనే పెద్ద గిరీశాన్ని కూడా ప్రేమిస్తున్నాము. చెడుగా ప్రవర్తిస్తున్న జీవితాన్ని తేలికగా తీసుకోవటము. అనుభవించటము, ఆనందించటము—అందులోను విలక్షణ్యం స్థైర్యం సాహసం మజల్ని ముగ్గుల్ని చేస్తాయి. వెంకటేశంతో పారిపోవటానికి ప్లాను వేసుకొని Jolly గా పాడుతూ తిరుగుతాడు. విజయనగరంలో తనవునికికి సంబంధించిన గడ్డు పరిస్థితులు ఆటీవాన్ని ఏమాత్రం కదల్చలేకపోతాయి. పాత్రలందరితోను ఒకేవిధంగా కులాసాగా కాలక్షేపం చేస్తాడు. కులాసా ధోరణిలో యుక్తి, కల్పన చమత్కారం ఎంతకీ తగ్గకుండా కొత్తరూపాలు ధరిస్తుంటే గిరీశం అబద్ధాలు, పిరికి పందలా పారిపోవటము అన్నీ కేళలు చమత్కారంలా కనపడతాయి. పూటకూళ్ళమ్మనుగురించి అద్భుతంగా కథ అల్లుతాడు. బుచ్చమ్మను వశపరచుకునే ప్రయత్నంలో గిరీశం బుద్ధివైభవం కల్పన నటన గిరీశం అసమానప్రతిభను చాటుతుంది. బుచ్చమ్మలాంటి వుగ్గురాలైమండును చూడగానే టెంపరవరీగా బుద్ధిమంతుని వేషం వచ్చేస్తుంది. టుమారీ యె విడో, ఆర్ వాట్ టు మారీ వటీజ్ ది కోర్సు" లాటి వాక్యాలు చేరిజా వేస్తే మంచిదనే తేలింది. నవ్వుతూ మాటాడినా గిరీశం తెలివి తక్కువవాడు కాడు. తన స్వార్థాన్ని మరిచిపోడు. సందుచూసుకొని విధవల అవస్థ వర్ణించి పరాశరస్మృతిలో విధవలు పెండ్లాడవలసినదని వున్నట్లు ప్రమాణం చెప్పాడు. బుచ్చమ్మను నమ్మించటానికి వేసినప్లాను, ఇచ్చిన ఉపన్యాసం గిరీశం బుర్రలోంచే వుట్టుకురావాలి; మరొకరికి సాధ్యంగాదు. బుచ్చమ్మ ఎంత అమాయకురాలైనా సంప్రదాయాలు సహజంగా కొన్ని కట్టేస్తాయి. సానుభూతి సంపాదించటానికి గిరీశంపాట్లు చెప్పలేము. బుచ్చమ్మలాంటివాళ్ళకు నచ్చచెప్పాలనే ప్రయత్నం ఎంత వ్యర్థమో గిరీశానికి తెలుసు. ఇట్లాంటి తెలివి తేటల్లో గిరీశాన్ని ముందు చెప్పాలి. లోకకల్యాణాని కోసం అవతరించిన గిరీశానికి పెళ్ళిమీద అసలు మనసు లేదు. కాని లోకం ఎంత విలువో అంతకంటె ఎక్కువ విలువైన రత్నంలాంటి మనిషి కాబట్టి బుచ్చమ్మకోసం లోకసేవ చేయాలనే ఆదర్శం వదులుకుంటానికి సిద్ధపడ్డాడు. బుచ్చమ్మకోసం బాగపత్యమైన ఉద్యోగాన్నికూడా చేస్తాడు. గిరీశంగారి సంసారం dream children ఒక తిర్యాని కల. అంతటితో పోనివ్వలేదు. బుచ్చమ్మలేకుండా గిరీశం అంపదంపా లన్నీ వృథా. బ్రతుకు వ్యర్థం. జోడుగుళ్ల పిస్తోలు రొమ్ముకు పెట్టి గుండె తూసిపోయేటట్లు కొట్టుకుంటాడు. స్వంతం పోయాక రంభవస్తేనా 'నేను అంటే వాచ్' పొమ్మంటాడు. ఆ నేక సంవత్సరాలు తపస్సుచేసి బుచ్చ

మ్మను స్వర్గంలోనైనా పొందుతాడు. బుచ్చమ్మ కనక వెంట పారిపోయి రాకపోతే ప్రాణత్యాగం చేస్తాడు. పెళ్ళికి వెళుతూ రాత్రి ఉడాయిస్తే, చెల్లెలు పెళ్ళి కూడా ఆగిపోయి బుచ్చమ్మ కోరికకూడా సిద్ధిస్తుంది. పిచ్చిపిల్ల గిరీశం చేతుల్లోంచి ఎక్కడకుపోతుంది. గిరీశం ప్లాను, కల్పన అనుకున్నట్లు పని జరుపుతాయి.

చివరకు గిరీశం ఆడిన నాటకంకూడా తిక్కరక్తి కట్టక, కలవొల్లియేకువతో, సానుభూతి చూపుతూ దత్తత చేసుకోమంటాడు లుబ్ధావధానులను. సౌజన్యరావుగారు నీ తరపున పని చేయటానికి పంపారని దానికి తెలాసు. శుభం పలకరా పెళ్ళికొడుకా అంటే ఏదో అన్నాడుట. హత్య నేరానికి జైలుకు పోవాలని ముందే ఆశీర్వచనం. సత్యాన్ని ఉపాసించే గిరీశం అబద్ధం సాక్ష్యాలు ఒప్పుకోడు. ఆ హృదయసౌశీల్యం, బుచ్చమ్మమీద అవ్యాజమైన ప్రేమ చూచి సౌజన్యరావుగారే మెచ్చుకుంటారు. గిరీశం మామూలు మనిషి కాదు, నెపోలియన్ అఫ్ ఆంటీనాచ్. మారువేషంలో వున్న మధురవాణితో సంభాషణ గిరీశం ప్రజ్ఞకు గీటురాయి, మంచిగా, వినయంగా మాట్లాడుతూ గాఢంగా మధురవాణికి అపీలుచేస్తాడు. పేరులో ఏముందని మధురవాణిని తెనుగులో చెప్పుకొస్తుంటాడు. మాటవరసకు తనే చెప్పేవాడంటాడు. కర్మ అనేది ఎంత మంచివాడిని అయినా రెక్కపట్టుకొని తప్పుదారిలోకి లాగుతుందంటాడు. మధురవాణి వేషం తీసి వేశాక కూడా పశ్చాత్తాప దగ్ధుడైన గిరీశం ఒక చిన్న కరుణార్ద్రమైన సన్నివేశాన్ని సృష్టిస్తాడు. ఆ ఎత్తు పని చేయక కథ అడ్డంగా తిరిగిందని నిష్క్రమించవలసి వచ్చింది.

గిరీశం చెడు అలవాట్లు, దుర్గుణాలు సహజమైనవి అయినా, పరిస్థితులమూలంగా వచ్చినవి అయినా, అన్నింటిలోనూ హాస్యం, చమత్కారం చూస్తాడు. తను ఆనందించి మనలను ఆనందింపచేస్తాడు. బార్బరన్ మనుష్యులలో ఏమీ తోచరికంటే, లైఫ్‌లోకూడా క్రమేణ అందం, ఆనందం చూస్తాడు. పూనుపోదని అనుకుంటాము. కాని ఎన్నో అవకాశాలున్నాయి. బుచ్చమ్మలాంటి బ్యూటిఫుల్ యంగ్ విడోస్ వుంటే రిఫారంమునకు ఎంతో ఛాన్సువుంది. ధూమపానాన్ని వదిలలేక, కాల్చి పారవేసే పొగాకును దొంగతనం చేసినా నైతికంగా ఏమీ ఇబ్బంది లేదంటాడు. బృహన్నారదీయం వాల్యూమ్స్ ఆశ్వాసంలో 'పొగ తాగని వాడు దున్నపోతై పుట్టున్' అన్నది ప్రమాణంగా గురుశిష్య సంవాద రూపేణ చుట్టల నుంచి చెడ్డలన్నీ అలంకారమంగా వర్ణించి గిరీశ ప్రణీతమైన 'టొబాకో' పనిషత్తును వాళ్ళోటి ధూమపానప్రియులకు ప్రశంసించకుండా వుండలేరు. హాస్యం, అతి తెలివితేటలు గిరీశం పాలబడ్డవారికి బాధగా వుండివుండవచ్చు, మనలాగా ఆనందించలేకపోవచ్చు. అయినా వాళ్ళు నవ్వుతారు. నవ్వక ఏడవాలి. కుంటనక్క గాడిదగా మారిన రామప్పపంతులు నవ్వుతూ ఏడుస్తాడు. గిరీశం నాటకానికి విదూషకుడు మాత్రం కాదు. ఇతరపాత్రలు గిరీశంతో పాటు నవ్వలేరు. వాళ్ళలో నవ్వే శక్తి లేదు. విదూషకుని హాస్యంలో ఆడంబరం ఎక్కువ. అది పాత్రపోషణకు వెలితి. గిరీశంలోని వుత్సాహము, సజీవమైన ప్రకృతి, చమత్కారం లేవు గిరీశంతోపాటు నవ్వుతున్నామంటే మనలో ఆ వుత్సాహము, శక్తి వున్నాయన్న మాట.

గిరీశంలోని వికృతి అవగాహన చేసుకుంటానికి మానవ ప్రకృతిని పరిశీలించాలి. మనిషి చేసిన చెడును మంచిగా చెప్పలేము, కాని పరిస్థితులు, భిన్న వ్యక్తులతో పరిచయము, జీవితదృష్టి పరీక్షిస్తే పాత్ర విషయంలో మన అభిప్రాయానికి ఒక కొత్త పంథా చూపుతాయి. గిరీశంలో చెడును చూచి నవ్వుతున్నాము. ఎందుకంటే నిజానికి గిరీశం ద్వంద్వ వ్యక్తిత్వములో అది ఒకవైపు, రెండోవైపు గిరీశం వుత్సాహము చూస్తున్నాము. లేకపోతే అటువంటి మరోవ్యక్తిని అసహ్యించుకుంటాము. దూరంగా తొలగిపోతాము. పరిపూర్ణహాస్యం కరుణ జుగుప్సల మధ్యమార్గాన పోతుంది. గిరీశం ఏ పరిస్థితులలోనైనా చమత్కారంగా తప్పించుకుంటాడు. అది బుద్ధివైభవం. బుచ్చమ్మ సమక్షంలో వెంకటేశానికి విధవలగురించిన వుపన్యాసం యిస్తూ, బుచ్చమ్మతో మాట్లాడుతూ, వెంకటేశాన్ని జావ చెప్పుమీదకు తోలి అగ్నిహోత్రావధానులు వస్తే ఎటువంటి అనుమానం రాకుండా మాటలుమార్చి, నచ్చేమాటలు చెప్పి, దొరల గొప్పతనాన్ని చాటి చాకచక్యంగా జాగ్రత్త పడతాడు.

పారిపోయినా, లేచిపోయినా గిరీశంధోరణి, సమర్థన మనిషి పిరికితనం వైపు పాఠకునిదృష్టి పోనివ్వడు.

తప్పించుకోవటము లోని సమర్థతను గిరీశం విశేష ప్రతిభగా భావిస్తాము పూటకూళ్ళమ్మతో' దెబ్బలాటలో కిందకు దిగజారినా నవ్వేస్తాడు. చమత్కారం పనిచేయక వెక్కిరింపుగా మొహంపెట్టి, మాటలతో కానిపని ఆంగిక హావభావాలలో పూర్తి చేస్తాడు. హాస్యం మెండుగా వుంచని, గిరీశం ఓడి పడ్డాడని అనుకోలేము. ఓడిపోయినా అంగీకరించని తత్వం గిరీశానిది. గ్రంథం ఎంత చాకచక్యంగా నడిపించినా చివరికి ఓడిపోతూ వచ్చాడు. విజయనగరంలో నెగ్గలేక పోతాడు. బుచ్చమ్మను పొందలేక పోయాడు. లుబ్ధావధానులతో కూడా పాచిక పారలేదు. కాని ఓడిపోయానని అంగీకరించడు. స్థానాలు మార్చి ప్రయత్నాలు చేస్తూనే వుంటాడు. రంగంమీద నుంచి నిష్క్రమిస్తూ కూడా పరాజయాన్ని అంగీకరించడు. ఇతరులు వెక్కిరించారని బాధలేదు. అంతకు రెట్టింపు వెక్కిరిస్తాడు. నాటకంలో అందరూ గిరీశం మాటిమాటకు, ఘాటైన విమర్శకు నిరుత్తరులవుతారు. చాటుగా గిరీశాన్ని తిట్టినా ప్రత్యక్షంలో ఆ వాగ్ధోరణికి లొంగుతారు. సౌజన్యరావుగారు కూడా ఏమీ చేయలేకపోతారు. కాలుజారితే లేచి దులుపుకుపోతాడు. అంతకుమించిన ఉత్సాహము, శక్తితో పని ప్రారంభిస్తాడు. కడవరకూ తన ప్రయత్నాలు వదలడు. ఆ జీవితములో స్థలాలు, వ్యక్తులు మారవచ్చు కాని ఆ మనిషిలో మార్పు లేదు. కథ అడ్డంగా తిరిగిందని వెళ్ళి పోయినా పూనాకు చేరే ఘటం కాదు. మరి మొదలు పెట్టాలంటే ఇంకో గురజాడవారు కావాలి ఇంకో గిరీశం లేడు. మరో గురజాడరారు. గిరీశంపాపం పండినట్టు అనిపిస్తుంది. అంతే మునిగాక మళ్ళీ లేవలేడని అనుకోలేము. గిరీశం రంగంమీదనుండి నిష్క్రమించే నటన పరిస్థితులు వచ్చాయి. సౌజన్యరావు గారితో చివరిపాచిక విసురుతాడు. కానిమధురవాణి రాకతో ఆట కడుతుంది. కాని గురజాడవారు గిరీశాన్ని అన్యాయం చేయలేదు. అంతగా అభిమానం చూరగొన్న పాత్రను అవమానం పాలుచేసి. చివరి దాకా నవ్వించి ఏడుపులోకి దించలేదు. నాటకానికి అంతం అంటూవుంది. పాత్రలు ఒక ఒడ్డుకు చేరుతారు. నాటక ప్రయోజనానికి సాఫల్యం కల్పిస్తూ, కథాగౌరవానికి భంగంరాకుండా అంతా ఒక దారిన పడ్డారు. కాని గిరీశం మారలేదు. మారితే గిరీశమే కాదు. గురజాడవారు గిరీశాన్ని మళ్ళీ మొదటి స్థితికి తెచ్చివదిలారు. కథ అడ్డంగా తిరిగి సంకటస్థితిలో పడ్డంత మాత్రాన గిరీశం పని అయిపోయిందని అనుకోలేము 'డామిట్! కథ అడ్డంగా తిరిగింది' అనే చివరి ముక్కలు గిరీశం స్వభావానికి మచ్చుతునకలు. మళ్ళీ మరో ప్రయత్నము తప్పదు. సౌజన్యరావుగారి సదుపదేశానికి ఫలితంగా బాగుపడతానని జవాబురాదు. తన ఎత్తు పారలేదంటాడు. లుబ్ధావధానుల డబ్బు, బుచ్చమ్మ చేతిలోంచి జారిపోయాననే ఆక్రోశం మాత్రమే వ్యక్తం చేస్తాడు.

తరువాత మళ్ళీ 'కొండుభట్టీయం'లో గిరీశాన్ని చూస్తాము. కాని సజీవమైన ఉత్సాహం కనబడదు. నామసామ్యం స్థూలమైన కొన్ని బాహ్య విషయాలు వదిలి అది వేరే పాత్ర జీవితాన్ని తేలికగా తీసుకునే గిరీశంలో కొంత గంభీరత వచ్చేసింది. సంస్కార దృష్టి, సంఘాన్ని మార్చాలనే ఆవేశం, దుర్బలత్వాన్ని కనికరించటం లోతైన వ్యక్తిత్వాన్ని చూపాయి. హిందూ, బ్రాహ్మ వివాహపద్ధతులలోని సాంకర్యాన్ని కాలదన్ని, వ్యక్తులను పరిస్థితులను అర్థంచేసుకొని ప్రవర్తించటము, ఆ పాత్ర కొండుభట్టీయంలోని గిరీశం కాదని స్పష్టంచేస్తాయి. వేదాంతంలో సహా అన్నిటినీ వెక్కిరించి పరిహాసించేసి, పెద్ద పిన్న తారతమ్యం మరిచి హాస్యరసకంగా మాట్లాడే తుంటరి అని రాజారాం గారి ప్రశంసలు పొందినా ఈ హాస్యధోరణి స్థూల దృష్టికి సమానంగా కనిపిస్తుంది. ఈ వెక్కిరింపులో మొనటిపస లేక కేవలం చమత్కారం అనిపిస్తుంది. అనుకోలుగా వైద్యుల నాట్యభాష్యం ఎంత నవ్వించినా కన్యాశుల్కంలోని తెలివి వాగ్వైదగ్ధ్యాన్ని ప్రకటించదు. జీవితంలో మొదట ఉత్సాహంలేని గిరీశం కొండుభట్టీయంలో సజీవమైన సృష్టిగాక అనుకరణగా భావిస్తాము.

గిరీశం వ్యక్తిత్వం విలక్షణమైంది. ఆ తెలివి తేటలు ప్రశంసిస్తాము. కాని అవి కొంత ప్రతిపత్తులకు ఆహ్లాదమైనవి కావు. చెడును తప్పగానే చూస్తాము. కాని దుష్టస్వభావమని ఖండించలేము. చెడ్డగుణాలకు ఏమీ లోటులేదు. దొంగతనం, జిహ్వాచాపల్యం, డాబుసర్వం. గొప్పలు, పిరికితనం, మోసం, అమాయకులను అన్యాయం చెయ్యటం, ముఖంముందు ప్రశంస, వీపు తప్పగానే తిరస్కారం, వ్యభిచారం, వేషాలు, అబద్ధాలు, పోకిరిపోకడలు, కోతలు, అల్పబుద్ధులు— సర్వలక్షణసంపన్నుడనే చెప్పచ్చు. నాటకంలో

గిరీశంచేసిన ప్రయత్నాలన్నీ కొంచెం యించుమించు ఈ తరాన్నే వున్నాయి. విజయనగరంనుండి పలాయనం, బుచ్చమ్మను వలలో వేసుకోవటం, లుబ్ధావధానులు డబ్బుకోసం దగ్గర చేరటం అన్నీ గిరీశందుర్గుణాలే చెప్తాయి. మానసిక దౌర్బల్యాలవలన ఎంత అనుభవమున్నా బుచ్చమ్మమొహం ఎదుటకు వచ్చేటప్పటికి ట్రెంబింగ్ పట్టుకుంది, మంచిముంగు కొంచెం వెంకొడ వలసివచ్చింది. బుచ్చమ్మ మధురవాణికాదు మరి. ఈ దౌర్బల్యాలు అందరిలోనూ కొద్దో గొప్పో వుండేవే. కాని అన్నీ వుండటం గిరీశంఘనత. వాటిని కప్పిపుచ్చే సుగుణాలు వుండడం గిరీశంలోని గొప్ప. ఈ మంచి చెడ్డలు ఒకదానికొకటి పరిపూరకాలౌతాయి. యౌవనం, వుత్సాహం, సాహసం, చమత్కారం, తెలివితేటలు, వాకచక్యం, మనిషిని కనిపెట్టగల శక్తి ప్రశంసించి వశపరచుకోవటం, వుపాయాలు, దూరదృష్టి, మనిషికి తగినమాట, నిశ్చింత, ఎత్తులు, మాట దాటించటం, వాక్చాతుర్యం, సిగ్గులు, భావావేశం, లెక్చరు, తప్పించుకు నేర్పు—ఎన్నో విశేషాలు వింతలు కలిసి అద్భుతమైన గిరీశాన్ని సృష్టించగలిగాయి. డిప్టీలకరు మెచ్చాడని కరటకశాస్త్రిని, మాటలో వీరాంతవాడు పెద్దవాడు ఏమన్నా చేయపడటం భాగ్యమేనని అగ్నిహోత్రావధానులను టోపీగా వేస్తాడు. నానా మాటలు అంటున్నాడు వెళ్ళిపోతానని బెదిరిస్తాడు. కన్యాశుల్కంనాటవిని 'డామిట్' అని నీతులు పలిస్తాడు. ఆవేశంగా మాట్లాడి హాసలోడతాడు. శిష్యుడిచేత దొంగనాటకాలు ఆడించి ప్రమాదాలు తప్పించుకోవటములో ఏదైనా వచ్చినప్పుడు బ్రహ్మాండమైన తప్సావేశంలో పాలిటిక్సును తెలివి తేటలన్నీ చూపిస్తాడు.

గిరీశం మనలను వినోదంగా నవ్వించి మెప్పు పొందుతున్నాడో కూడా ఆలోచించాలి నవ్వించటములోను, కవ్వించటములోను గిరీశానికి జోహారు చేయక తప్పదు. ఇతరపాత్రలను ఏడిపించి మనలను నవ్విస్తాడు. పూటకూళ్ళమ్మ, రామప్పపంతులు, లుబ్ధావధానులు వుదాహరణ. ఇతర పాత్రలను మోసగించి మనలను నవ్విస్తాడు. అగ్నిహోత్రావధానులు, సౌజన్యరావు, మధురవాణి గిరీశం మాయలో పడతారు. అమాయకుల ముందు తన ప్రభావాన్ని చాటి మనలను నవ్విస్తాడు. వెంకటేశం, బుచ్చమ్మ అతన్ని నమ్మి చేతులు జోడిస్తారు. అసలు గిరీశాన్ని చూచే నవ్వుతాము! వేషం బోజాలలోని ప్రత్యేకత అటువంటిది. హావభావాలు, చేష్టలు చూచి నవ్వటం ఎల్లనూ తప్పదు, వ్యక్తిస్వభావము, ప్రకృతికూడా నవ్విస్తుంది. గిరీశం ఏ పని వేశంలో వున్నా అసలు విషయాన్ని మరిచి నవ్వేస్తాము. శరీరం సుఖాన్ని కోరుతుంది. ఎక్కడవున్నా కళ్ళు అందాన్ని వెదుకుతాయి. మంచి వస్తువులను చూసి జిహ్వచాపల్యాన్ని ప్రకటిస్తుంది. నవ్వుతూ అన్ని పనులూ చేస్తాడు. మాటలలో మనల్ని బోల్తాకొట్టిస్తాడు. ఆ బుర్రలోని యుక్తులకు, కల్పనలకు అంతంకనపడదు. స్వేచ్ఛ, ఆనందం, డాబు, అతిశయోక్తులు—అన్నీ హాస్య ధోరణిలోనే వస్తాయి. గిరీశం పదహారణాల నిజం చెపుతున్నా నవ్వుతాము. యథార్థంకాదు నవ్వులాట అంటాము. చేసేది తప్పు, చెప్పే విషయం మాటల ధోరణిలో మార్పు అంతా కేవలం ఆకతాయితనం అని నమ్మిస్తాడు. స్వగతాల్లో తన దోషాలంతట చూపి నవ్వి నవ్విస్తాడు. అంత వుత్సాహములోను హాస్యాన్ని మానడు. కాని ఎవరినీ ద్వేషిస్తున్నాడని అనలేము. గిరీశం రంగం మీద పాత్రకాదు, స్వభావతః నటుడు. అందుకే గిరీశంచేసే పనులు, చెప్పే మాటలు యథాతథంగా తీసుకొని నిరసించక, నటనగా నవ్వేసి పూరుకుంటున్నాము.

ఎంత తెలివితేటలుంటే జీవితంలో గిరీశంలాగా నెట్టుకు రాగలుగుతాము. ఎటువంటి పరిస్థితుల లోనూ చలించని స్థైర్యం కావాలి. విజయనగరంలో సంభవించిన విపత్ పరిస్థితులు తేలికగా ఎదుర్కొంటాడు. తన దారిలో వచ్చే అడ్డంకులు దాటటానికి, తప్పించుకు పోవటానికి, మాటలలో చమత్కారం గిరీశానికి సహజమైన సాధనం. ఈ రూపేణ అగ్నిహోత్రావధానుతో కూడా నెగ్గుకు రాగలిగాడు. అబద్ధాలు, మోసాలు ఆత్మరక్షణకు ఆయుధం. అన్ని పరిస్థితులలోను ఇవే గిరీశానికి అడ్డు పడ్డాయి. వీలు, అవకాశం జీవిత ఆదర్శం. చాన్సు దొరికితే పోనివ్వడు ఆత్మరక్షణకు వెంకటేశంతో వచ్చి బుచ్చమ్మ కోసం ప్రయత్నిస్తాడు. అవసరమైతే ఒకక్షణంలో అభిప్రాయాలు, ఆదర్శాలు మార్చుకుంటాడు. అగ్నిహోత్రావధానులు సౌజన్యరావుగార్ల అభిప్రాయాలకు తలవూపుతాడు. మాటలలో ఏముంది క్రియ జరగాలనే తత్వం. మాట మార్చుకోవటమే కాకుండా

తనవాదంలో వీరిసమైన విశ్వాసము లేనట్లుగా సమర్థించుకు పోతాడు. ఎవరైనా అభ్యంతరము చెపితే తర్కంలో జవాబు చెప్పలేడు. అగ్నిహోత్రావధానులను తకిపరచుకోవటానికి కన్యాశుల్కాన్ని ఒప్పుకొని వెంకటేశానికి వచ్చు చెపుతాడు. తనకు విలువగా వుండటము తప్ప అబద్ధం—నిజం అనే ప్రశ్నే లేదు. వెంకటేశాన్ని సమర్థించటానికి, బుచ్చమ్మను ఒప్పించటానికి ఎన్నో కోతలు కోస్తాడు. సమయానుకూలంగా కల్పించి చెప్పటములో ప్రతిసారీ ఒక కొత్త విషయాన్ని తీసుకువస్తాడు. ఆవూహలు తిరిగేవి కావు. కన్యాశుల్కములోని హాస్యమంతా గిరీశం వ్యక్తిపోల కల్పితాలమీద ఆధారపడి వుంది. అంతిమంగా గడ్డుపరిస్థితి వస్తే తప్పించుకుంటానికి ఏదో ఉపాయం వుంచే వుంది. ఆ ఉపాయలతో వీ అందరినీ నమ్మిస్తాడు. సౌజన్యరావుగారితో తన దౌర్బల్యాలన్నీ బాల్య చాపల్యాలని పశ్చాత్తాపం ప్రకటిస్తాడు. లేకపోతే చివరకు 'దాసోహం.' కానీ అందులోనూ గిరీశం గిరీశమే. మధురవాణి మారువేషంలో సౌజన్యారావుగారి దగ్గరకు వచ్చి మాటల సందర్భంలో ఒక్కొక్కరు మంచివారి దగ్గరకూడా అబద్ధమే చెపుతూవుంటారని గిరీశాన్ని సంకేతంగా అంటే అట్టి మనిషిమీద కనికరం చూపాలని సంభవంగా దయాభిక్ష యాచిస్తాడు.

గిరీశం మాటలలో హాస్యపోషణకు కావలసిన హంగులన్నీ వున్నాయి. నవ్వించటానికి గిరీశం ప్రయోగించిన ట్రిక్కులు చాలా వున్నాయి—గిరీశంగారి గాంభీర్యగుణాలు, స్వనామాంకిత ప్రవచనాలు, కోతలు, గొప్పవారిపేర్లు ప్రమాణాలుగా చూపటం. మన్యమన్య సమర్థించుకుంటానికి సంస్కృతి, ఆంధ్ర, ఆంగ్ల ప్రమాణవాక్యాలు, అబద్ధాలు, అతిప్రశంస, నీతులు, వుపదేశాలు, అనుభవాలను పురస్కరించుకొని మానవప్రకృతిని గురించిన విపరీత వ్యాఖ్యానాలు, వాక్చాతుర్యం, మాట దాటించటం, మాట మార్చటం, లౌక్యం, సమయానుకూలంగా మాట్లాడి ప్రమాదాలు తప్పించుకునే Politician వాగ్జాలం, కుతర్కాలు, వ్యంగ్యం, వెటకారింపు, పెద్ద కబుర్లు, లాభనష్టాల బేరీజు, కొత్త అర్థాలు—వ్యాఖ్యానాలు. వాటితో మాట్లాడటమే ఒక ఎడ్యుకేషను అని అతిప్రశంస, పూనాలో ఒక్క బిరుపున మూడు గంటలు మాట్లాడి ప్రొఫెసరును డంగు చేసానని అతిశ టలు కోస్తాడు. అబద్ధమాడి, జందెంమీద ఒట్టుతో సని జరుపుకొని ఆ అనుభవాన్ని పురస్కరించుకొని ఒకరిమార్కు - "థియాసాఫిస్టులు చెప్పినట్లు మన ఓట్లు కష్టమన్న అన్నింటికి ఏదో ఒక ప్రయోజనం ఆలోచించే మనవాళ్లు ఏర్పరిచారు. ఆత్మానుభవం అయితేనేగాని తత్వం బోధపడదు." గిరీశం లౌక్యం వింటే దేవుడుకూడా హడలిపోవలసిందే. గిరీశానికి పాపపుణ్యాలంటూ లేవు. మనస్సు ఇండిపెండెంటుగా చేస్తే గిరీశంగారి యిష్టం, దేవుడికి ఏమీ ప్రమేయం లేదు. డిపెండెంటుగా చేస్తే ఆ బాధ్యతంతా దేవుడిదే. గిరీశం వెంకటేశానికి 'పాతయముడివా కొత్తయముడివా' అని అడిగిన పెద్ద మనిషికంటే ఒక ఆకు ఎక్కువగా చదువుకున్నాడు. హాస్యానికి మూలం వైరుధ్యాలు. ప్రపంచ ధర్మానికీ, గిరీశం ధోరణికీ వున్న విరోధం వల్ల నవ్వు వస్తోంది. మాటలు పరిస్థితులకు అనుగుణంగా సామాన్య మానవులు మాట్లాడేటట్లుగా లేవు. గిరీశం ప్రకృతికి సామాన్య మానవ ప్రకృతికి ఎక్కడా సామ్యం లేదు. అసంభవ మనిపించేటంతటి అస్వాభావికత. మరొకరైతే నిస్సందేహముగా అస్వాభావికమనే ప్రవర్తన.

పార్వతీశంలా మొదట నవ్వేసినా 'పాపం అమాయకుడని' జాలిపడేరకం గాదు. గిరీశాన్ని చూచి నవ్వే సాహసం మనలో లేదు. ఆ గడుగాయి చేతిలో ఆంధ్రులు పూరిగా ఓడిపోయారు. స్వయంగా గురజాడవారే నీ మాటాన్న సామ్యని వదిలేస్తే ఇంక ఇతరులు చేసేది ఏమీ లేదు.

బ్రతుకు బరువు

శ్రీ కాసారం కుప్పస్వామి

పది సంవత్సరాల క్రితం ఉద్యోగాన్నుంచి విరమించుకునే సమయంలో కుట్టించుకున్న కోటు తొందర తొందరగా తొడుక్కుంటూ జేబులు తడుముకున్నారు రామయ్య పంతులు. ఒక జేబులోనుంచి చేయి అవతలకువెళ్ళి వెకిలిగా వెక్కిరించింది. మరొక జేబులోని చిరిగిన పీలిక పలకరించి వచ్చింది. జేబులన్నిటినీ గజిబిజిగా వెతుక్కుంటున్న రామయ్య పంతుల్ని చూసి ఊడిపడినట్లు, చిరిగిన బొత్తాములు, వ్రేలిపోయికూడా పాతబంధాన్ని పట్టుక్కుని త్రెంచుకోలేని గుండీలు పరిదీనంగా ముఖవళికలు పెట్టేవి. జేబులు తడుముకుంటూనే 'దివా! ఓ దివాకా!' అని యిల్లు దద్దరిల్లేటట్లు కేకలు వేశాడు పంతులు.

టిక్కు టిక్కుమంటున్న గుండెలను పదిలపరుచుకుంటున్నట్లు, చొక్కా గుండీలను త్రిప్పుకుంటూ ఎనిమిదేండ్ల బాలుడొకడు వెక్కి వెక్కి వచ్చి గోడకానుకొని నిల్చున్నాడు.

"ఏరా! జేబులోని పాటం ఏదిరా?' గద్దించాడు పంతులు.

గుండెలు టపటపగా పై ప్రాణం పైనే పోయినట్టు భయంతో గజగజలాడిపోయాడు దివాకర్. నోటినుంచి మాటరావటం లేదు.

'ఎన్నిరా అడిగేది? గుడ్లప్పజెప్పి చూస్తావేం? కోపంతో పంతులు పెదవులు వణికిపోతున్నాయి. గద్దిస్తూ బాలుని సమీపించాడు.

'తీశాను నాన్నా తీశాను. మాటలు వాటంతటవి వచ్చాయి. తిరుగుతున్న గ్రామఫోనుపై ఉన్నట్టుండి సూదివాని పైకి వచ్చినట్లున్నాయా మాటలు.

'ఏం చేశావు?' గర్జించారు పంతులు.

"మరి... మరి... పక్కింటి అవ్వ జ్వరంతో వుందే... తీసుకెళ్ళి కాఫీ కాచిచ్చాను నాన్నా! అన్నం లేదంది అవ్వ అందుకని... భయంతో తడబడుతూ చెప్పుకపోతున్నాడు దివాకర్.

ఫెడీ ఫెడీమని చెంపలు వాచిపోయాయి. "ఎందుకని కాఫీ కాచిచ్చావా ధనవా? ఇంట్లో పెదల నడపక్కుండా చేస్తావా ఆపని?" చెంపలు కందిపోయాయి. పిచ్చివానిలా దివాకర్‌ని బాదేస్తున్నాడు పంతులు. గగ్గోలుగా ఏడుస్తూ అటూ యిటూ పరుగెత్తాడు దివాకర్. 'అమ్మా!' అని పాలి కేకలు వేస్తూ తలుపుదగ్గరకు వెళ్ళి తలుపు తగిలి బోరగిలపడ్డాడు.

'నా నాయనా' అంటూ పరుగెత్తివచ్చి దివాకర్‌ను ఒడిలోనికి తీసుకొని గుండెలకు హత్తుకొంది ఆదిలక్ష్మమ్మ. కోప శోకాలు ఆమె హృదయాన్ని మూర్ఛితంగా "ఏమిటండీ మీరు? బాగా కొట్టారు గాని" అంది.

'వాణ్ణి కొట్టకమేమా? చంపేయాలి. జేబులోని చక్కెర పొట్లంతీసి ప్రక్కింటవ్వకిస్తాడా? ఇప్పుడిన్‌స్పెక్టరుగారికి ఏం పెట్టి కాఫీ కాచిచ్చేది? ఈ దొంగ బుద్ధులు ఎవరు నేర్పారు వీడికి? భృకుటీ తటముల దుర ప్రస్ఫురిస్తూ చేయి పైకెత్తాడు పంతులు.

ఆదిలక్ష్మమ్మ ప్రక్కకు త్రిప్పుకొని 'అవునా దివా?' అని గదించింది. దివాకర్ యింకా భయభీతుడై ఔనన్నట్లు తలవూపాడు. 'ఎందుకు తీశావు? అలా తీయవచ్చా?' కసురుకుంటూ దివాకర్‌ను చంక నుండి క్రిందకు దించేసింది ఆదిలక్ష్మమ్మ.

క్షమాపణ కంఠస్వరంలో ధ్వనింపగా 'అమ్మా! తప్పు చేశాను. ఇంట్లో నే కదా కదా అని తీశాను! ఇంక నెప్పుడూ చేయను. ఇంక చేస్తే నన్ను చంపేయండి...వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ గబ గబా గుంజుకొని బెదురుతున్నాడు దివాకర్.

తల్లికి కళ్ళల్లో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగినవి. ఆదిలక్ష్మమ్మ ఉద్వేగంగా దివాకర్‌ను ఎత్తి గుండెలకు హత్తుకొన్నది.

రామయ్య పంతులు దివాకర్‌ను అందుకుంటూ గద్గదకంఠంతో 'అలా చేయవచ్చా మరి?' అన్నాడు.

'అక్క బువ్వతిని వాల్గుర్జా లైందట. ఆకలిగా వుందంటే కాఫీ కాచిచ్చాను నాన్నా!' ఏడ్పు నదుముకుంటూ దివాకర్ అంటున్నాడు.

'మంచిదే నాయనా! దొంగతనం చేశావచ్చా?'

'ఇది దొంగతనమా?' ఆశ్చర్యముగా అడిగాడు దివాకర్.

'కాదా మరి? అడక్కుండా చాటుగా తీయడము దొంగతనం కాదా?'

'దొంగతనమని తెలియదు నాన్నా. ఇక తీస్తే శిక్షించండి నాన్నా!'

దుంకలోనుంచి దిగజారుతున్నాడు దివాకర్. పంతులు దివాకర్‌ను వక్షస్థలానికి గట్టిగా అదుముకున్నాడు. అతని కళ్లలోనుంచి అశ్రుబిందువులు జారినవి. పంతులుగారి అర్ధనిమీలిత నేత్రాలు చూసి ఆది లక్ష్మమ్మ కన్నులరమోడ్చి నమస్కరించుకొంది. దివాకర్‌ను మెల్లగా తన చేతులలోనికి తీసుకొంది.

వీధారుమంతి పిల్లలు 'నాన్నా! నాన్నా! ఇనస్పెక్టరు వచ్చేరారు నాన్నా. రా నాన్నా వెళ్దాము' అంటూ ఏకకంఠంగా అరుస్తూ వచ్చారు.

'వచ్చేరారా! వస్తున్నాను. మీరు పదండి' అని కోటు సర్దుకుంటూ 'లక్ష్మీ రెండణాలుంటే యివ్వవే. పాలయినా యివ్వకుంటే ఏం బాగుంటుంది బాబు ఎగ్జంప్షన్ అయినా యిస్తాడా?' శ్రద్ధేయపడ్డాడు రామయ్య పంతులు.

'లేదండి.' ఆ శోకస్వరంలో జాలికూడా పాలు తీసుకున్నది.

దీప్తంగా నిట్టూర్చి ముందుకు నడిచాడు రామయ్య పంతులు.

'నమస్కారమండీ పంతులుగారూ!' సుపరిచిత కంఠం పలుకరించటంతో చుటూ కలయజూశాడు. విలువగల సూటుబూటుల ధరించి ఠీవిగా నిలుచున్న నల్ల కళ్లద్దాల మనిషి కనిపించాడు. ఎవరైందీ తెలియక తికమక పడుతున్నాడు—'ఆ యినస్పెక్టరు మారిపోయి యీ క్రొత్తాయన వచ్చాడా?... నాకు నమస్కారమంటాడేం?'...

ఏమిటండోయ్? గుర్తించలేకున్నారు. నేను రంగనాథాన్ని గదూ! అప్పుడే మరిచిపోయారా?' అంటూ కళ్ళద్దాలు చేతికితీసుకున్నాడా నూతనవ్యక్తి.

'ఓఁ! నీవా రంగనాథం? ఎన్నాళ్ళకు? ఎన్నాళ్ళకు...? ఇప్పుడెక్కడున్నావు? ఇక్కడికి వెళుతున్నావు? మాకు క్రొత్త యినస్పెక్టరేమైనా వచ్చాడేమోనని బెదిరిపోయామనుకోవయ్యా!...

'ఓహో! అదా సంగతి? ఈదినం మీ యినస్పెక్టరుగారు రారయ్యా! బస్సులో తారసిల్లాగాయన. మాటామాటామీద ఆయనగారు యినస్పెక్టరని యీ వూర్లో మీరు పనిచేస్తున్నారని తెలుసుకున్నాను. నేను యిటు కడప వెళ్ళేవాడిని ప్రయాణం ఆపుచేసుకుని మిమ్మల్ని చూచిపోదామని దిగవయ్యా. ఏం? అలా వున్నావేం? యిన్ని దినాలయ్యాక నీదర్శనం? మనం ట్రయినింగ్ స్కూల్లో గడిపిన జీవితాలు మరిచిపోయారేమిటి...?" రంగనాథం హాస్యధోరణిలో మాట్లాడుకుంటూ పోతున్నాడు.

ఆఁ ఆఁ! ఎలా మరవగలం రంగనాథం...? అంతా క్షేమమేనా? మనిషే మారిపోయావే!' పంతులుగారి మాటలు తడబాటులో ఆశ్చర్యాన్ని వ్యక్తంచేస్తున్నవి. ఆశ్చర్యానికి కారణ విరోధితం అస్పష్టంగా వుంది 'స్కూల్లో పిల్లలు చూస్తుంటారు. అక్కడికెళ్ళి వద్దాంపదండి రంగనాథం...'

ఫకఫకా నవ్వేడు రంగనాథం. 'స్కూలేమిటయ్యా? నీవు చెప్పేశావు. నేను పోగానే నన్ను ఇనస్పెక్టరనుకున్నారు పిల్లలు. నా కొక్క వలసిన మీయింటి అడ్రసు కనుక్కొని యినస్పెక్టరు హోదాలో నే స్కూలుకీదినం లీవు చెప్పేశాను. నీ పెద్దకుమారుడు కాబోలు, స్కూలు మూసేస్తున్నాడు. పదవయ్యా యింటికి" దడదడా మెయిలులా చెప్పుకపోతున్నాడు రంగనాథం.

కుడ్లప్పగించి నోరు తెరిచేసుకుని ఆశ్చర్యంగా రంగనాథాన్ని చూస్తున్నాడు రామయ్యపంతులు. ఇంతలో బీగాలగుత్తి ఆడించుకుంటూ ఒకడు పరుగెత్తుకుంటు వచ్చి 'వీరి చే నాన్నా! మేం యినస్పెక్టరండి' అన్నాడు.

'సరే బాగుంది. వీరి సూట్‌కేసు తీసుకుని యింటికి నడు' అన్నాడు రామయ్యపంతులు.

'ఏం రామయ్యా! ఎలావుంది బ్రతుకు? ట్రయినింగ్‌లో అందరినీ సవాలు చేస్తుంటివే. మేమంతా పిపీ వార్లమని? నీవేమో మహాసామ్రాజ్యుడవైనట్లు!...

ఆనాడు మా యింటికి వచ్చావుగదూ! ఎన్ని ఏండ్లయిం దయ్యా!...' గతంలో సంచరిస్తూ రంగనాథం, ఆనాడు విందుచేయగా రామయ్య తప్పులుపట్టిన ఒక ఘట్టాన్ని జ్ఞాపకం చేశాడు.

పంతులుగారు ఇక్కడ వినడం లేదు. మధ్యమధ్య అసందర్భంగా పూరించుతూ ఒకటి రెండు మాటలు మాట్లాడుతున్నాడేగాని, అతని మనస్సు ఎక్కడో సంచరిస్తున్నది. జరుగబోయేదాన్ని ఆలోచిస్తున్నది.

ఇల్లు సమీపించింది. ఇంటిలో సూటుకేసు పెట్టించి ఒక నులకమంచం వేసి రంగనాథాన్ని కూర్చో మన్నాడు. రంగనాథం ఏమి జేమీటో మాట్లాడుతూ కోటు తగిలించేందుకు కొక్కెము, కూర్చునేందుకు కుర్చీ యిత్యాదులకోసం అడిగి తెలుసుకుంటున్నాడు. పెద్దపిల్లవాడు చెంబుతో నీళ్ళిచ్చి కాళ్ళు కడుక్కో మన్నాడు.

'కడుక్కున్నంత పుణ్యం. కాఫీనీళ్ళు ముందు పట్టుకరావోయి!' నవ్వుతూనే రంగనాథం అనేస్తున్నాడు.

"కడుక్కోండి రంగనాథంగారూ! తర్వాత చేసి చూస్తాను. మీరిక్కడ కూర్చోండి." అంటూ వంటయింటిలోనికి నడిచాడు రామయ్యపంతులు.

'ఎవరండీ ఆయన! రావడంతోటే కాఫీ అని కలవరిస్తున్నారు.' ఆదిలక్ష్మమ్మ చిరునవ్వుతో అడిగింది.

'ఆయనా? నా చిన్ననాటి స్నేహితుడు-రంగనాథం. ఇద్దరం కలిసి ట్రయినింగ్ చదివాము. ఇంట్లో కాఫీపొడి లేదుకదూ! పాలుకూడా లేవాయె. ప్రక్కింటి మంగమ్మనడిగి నా తెవ్వడుపాలు తీసుకు రావే." తొందర తొందరగా రామయ్యపంతులు మాట్లాడుతున్నాడు.

"ఏమిటండీ! ఆయన యీపూట ఇక్కడే మకాం వేస్తారా ఏమిటి?" కొంపమునిగిపోతున్నట్లు ప్రశ్నించింది ఆదిలక్ష్మమ్మ.

'అవునే. ఈ పూటకు బియ్యమున్నాయా లేవా?' తటపటాయిస్తూ అడిగాడు పంతులు.

లేవని ఆదిలక్ష్మమ్మకు బాగా తెలుసు. కానీ ఆ మాట వెంటనే చెప్పివేయలేదు. పతి మాస్తాండగా ఓ మారు పంచాలుదించి 'లేవు గదండీ ఇంట్లో అన్నీ అలానే వున్నాయి. అయితే ఆయన తప్పకుండా వుంటాడంటారా?' అమాయకంగా అడిగింది.

'ఉంటాడే లక్ష్మీ. పరిచేయాలనటే!' దీనత్వం కుండలు కరుగదిస్తున్న స్వరంలో అన్నాడు. జవాబుకు నిరీక్షించకుండానే 'నేనూ అలా బజారుకు వెళ్ళివస్తా'నంటూ పెరటి దారిన వీధిలోనికి గబగబా నడిచాడు పంతులు.

2

కాలచక్రం నిర్విరామంగా పరిభ్రమిస్తూనే వుంటుంది. ఇరుసుకు కందెన వేటక పరమేశ్వరు బండి దైనా నడుపుతున్నారు. కానీ యీ కాలచక్రానికి కందెన వేసేదెవరో? నడిపే దెవరో? దానికి ఆలంబా వాలుపూ వుందో లేదో? ఎందుకలా నడుస్తూ పోతున్నాదో?...ఈ వివరాల భోగట్టా యింతవరకెవ్వరూ తెలుసుకోలేదు. కానీ ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక అభిప్రాయాన్ని పాటిస్తూ వస్తున్నారు. ముదిరి పండిపోయిన వేదాంతులు ఇదంతా దేవుని కొక లీల అంటూ గొడ్డుపై చక్రం దొర్లించుకపోయే పిల్లవానికి పోల్చేసి, ఆ నక్షత్ర సత్యాన్ని తామే గుర్తింప గలుగుతున్నట్లు ఆ గగన పథాలలో అనేకమయ దృష్టులు సారిస్తారు. అసంతా వారికే ఎరుక.

అయినా...ఈ కాలచక్రమెక్కడే తిరిగి పోతుందో దాని ప్రమేయం మానవునికేమాత్రమూ లేకపోయింది. తనతో కోటానకోట జీవిత వలయాల లాక్కుంటూ, కొల్లపేస్తూ పోతున్నది. కాలచక్రం ఒక పెద్ద ముళ్ళచక్రం గాబోలు! దానికి మానవజీవిత వలయాలు గడియారంలోలాగా తగులుకున్న చిన్న చిన్న చక్రాలేమో! ఆ పెద్ద చక్రం ఒక చుట్టు చుట్టే సరికి చిన్నవి ఎన్నో చుట్లు చుట్టేసి మసిబట్టి త్రిప్పవముల్లై రాలిపోతున్నవి కామోసు! అంతే అయి వుంటుంది. ఒక్క దినంలో ఎన్ని ప్రాణాలు చావడం లేదు? ఎన్ని ప్రాణులు పుట్టడం లేదు? ఈ కాలచక్ర పరిభ్రమ పరిధిలో ఎన్నో ఉత్తుంగోత్తుంగ పర్వతాలు, అట్టడుగు మట్టుకు నే అగాధమయిన లోయలు, ఆకాంతల నద్దుకునే అపార జలనిధులు, అంతూ పొంతూ లేకుండా వ్యాపించి అగ్నికణసందోహంలాగా మండి పోయే ఎండుటేసుక ఎడారులు...ఎన్నో అడు వస్తున్నవి. వీటికి తట్టుకోలేక దాటలేక ఎన్నో జీవితవలయములు ఆగిపోతున్నవి. కానీ కాలచక్ర వేగం

అవగింజంత తరుగదు. ఆ తిరుగుబాటులను, ఆ గమన వేగదూరాలను కొలిచే కొలతబద్దలు ఎక్కడా లేవు. ఈ త్రిమూర్తుల మనుకుంటున్న మానవజీవితగమనం యే మిల్లీమీటరులోనో పర్యాప్తమౌతుంది—ఆ కాల దూరాన్ని కొలవాలనుకున్నప్పుడు!

పంతులుగారు ఆలోచిస్తున్నారు. 'డెబ్బది సంవత్సరాలు బ్రతికాను. నా బ్రతుకంతా యేమిటి? సత్యంతో చేసిన పోరాటమేగదా!' అంటాడు మహాత్ముడు. 'నా జీవితమంతా యేమిటి? దారిద్ర్యదేవతాసంఘర్షణే కదా!' అనుకున్నారు రామయ్యపంతులు.

దూరంలో సుడిగాలి రేగింది. శుష్కపత్రాలు, దుమ్ము, ధూళి ఒకసారి ఆకాశాన్ని అందుకోవాలని ఒక్కుమ్మడిగా ప్రయత్నం చేస్తున్నవి. తిని పారవేసిన ఫలపుష్పరాశుల పీచుపోగం ఆ గాలిలో సుడిపడగిన విషయం. కాళ్వృత్తిసదృశంగా ఏర్పడిన ఆ యిసుక స్తంభం అల్లిబిల్లి తిరుగుతూ పంతులు సమీపానికి వచ్చి అదృశ్యమయింది. సుడిగాలేమిటి? అత్యుష్ణతవల్ల ఒక్కొక్కచోట భూమి వేడెక్కి వాయురహితమై పోతుంది. ఆ ఖాళీప్రదేశాన్ని ఆక్రమించుకు నేందుకు చుట్టూరా వున్న గాలి సహస్రాధికయోజనవేగంతో ప్రసరించి ఆ ప్రదేశంలో సుళ్లుదిరిగిపోతుంది. అదే సుడిగాలి. అలా అయితే మానవజీవితాలు ఒకప్పుడు సుడిగాలులౌతాయి. ఆశాజ్యోతులు ఆరిపోగా నిరాధారమైన మానసపథంలో అంధకారప్రభంజనాలు అతివేగంగా ప్రసరిస్తాయి. ఆ తీవ్రవేగంలో సుడిగాలి తీవ్రంగా సుళ్ళు తిరిగిపోతుంది. సుఖదుఃఖానుభవాలు, అనుభూతులు శుష్కపత్రాల్లా విహరిస్తాయి. ఏమీ చేయలేని మానవుడు సుడిగాలిలా ఆకాశాన్నందుకోవాలని తిన్నతాను గతస్మృతులలో కోల్పోతాడు. సుడిగాలిలోని పచ్చనిఆకులను నగ్నశరీరంతో పట్టి చించితే నెత్తురు కారుతుందట. హృదయాంతరాంతర విషాదాంత ఘట్టాలను కెలికి వెలికితెచ్చి చించిచూస్తే నెత్తురు కారడమేగదు. హృదయం బ్రద్దలై లావాలు ప్రవహిస్తాయి. వాటివేడిమిని, తిన్నహిత ప్రభంజనశక్తిని ఎవరంచనా వేశారు?

"ఇరవై సంవత్సరాలు అస్పష్టంగా గడిచాయి. ఇరువదిరెండులో కాలేజీ ట్రయినింగ్ వెళ్లాను. అది ఒకకలగా గడిచింది. ఏమోచేస్తూ ఏమోచేయాలని ఏవేవో ఆలోచనలు మానవాన్ని పీల్చి పిప్పిచేసేవి. నీటిలో తారాడే చేపను పాచికమల్లే మిత్రులు తారసిల్లారు. అది నాజీవితానికి స్వర్ణయుగమేమో! ఆ సమయంలో కూడా మానసపథంలోనించి హృదయసామ్రాజ్యంపై అనేక దండయాత్రలు జరిగినవి. కానీ పదిమందిలో కలిసి తిరగడం, పట్టినదల్లా బంగారం కావడం నిరాటంకంగా సాగింది ఆ ట్రయినింగ్ స్కూల్లో. రాజ్యంలేని రాజునయ్యాను. రాణీస్థానం ఖాళీగానే వుండిపోయింది. ఎందరో ఆశించారా స్థానాన్ని. అప్పటికేకదూ యీ రంగనాథం స్నేహము. నన్ను స్పర్ధకారిగా చూచేవారు. వాయుష్టకు నేను పిల్లజమీందారు ననుకునేవాడను. నాచుట్టూ పదిమంది కలిసి తిరిగేవారు. గ్రీకుహీరో'లా పోజుపెట్టి నిలిచేవాడను. సమాజం చక్కబాట్లనుగురించి ఏదేదో వాగేవాడను. ఏదో అందుకోవాలని అనుకుంటున్నానని ఆరాటాలుండేవి. ఈ దేశం రాజారాం మోహనరాయల ద్వితీయావతారమా? అని కొందరు, నాస్తికుడని కొందరు, పిల్లవెధవాయని కొందరు నన్ను గురించి అనుకునేవారట. పిల్లవెధవన్న వారిని నుగ్గునూచం చేయాలన్నంతకోపం వచ్చేది. కొందరికి చేశాను కూడా. ప్రధానోపాధ్యాయుల కెదురుగా ఉపన్యాస మిచ్చానని, ఆ ఉపన్యాసం వ్యంగ్యాత్మకంగా సాగిందని నన్నాక్షేపించారు సభ్యులు. అప్పుడు రంగనాథం కూడా ప్రతిపక్షి. ఆవేశంలో అందరినీ తిట్టిపోశాను. ముక్కలు విరుగుతాయన్నాను. తర్వాతే కదూ యీ రంగనాథం పిరికిలాగా నా ప్రక్క చేరింది! అదంతా అమ్మానాన్నల చలువ. ఒక్క చిక్కు వుండేదిగాదు. డబ్బు నీళ్లలా ఖర్చు చేసేవాడిని. ఆ కాలం వెళ్ళింది. ఇలాగనుకొని తల్లిదండ్రులను తలచుకొని కన్నులర మోడ్చారు రామయ్యపంతులు.

"ఎంత పులకాటపడ్డారు నా పెండ్లి గురించి? వారిముందరే నా పెండ్లి జరగాలట. వృద్ధాప్యంలో చివరికోరికట. అప్పుడే ఏమిటి లెమ్మన్నాను. ససేమిరా అంది అమ్మ. అటుకాదురా అన్నాడు నాన్న. జరిగిపోయింది పెండ్లి. ఆదిలక్ష్మి నా గృహలక్ష్మి అయ్యింది. అంటే యిప్పటికి నలభై సంవత్సరాల క్రిందటి మాట. వివాహం జరిగిన మూడురోజులు జ్ఞాపకమున్నాయి. అంతే. విడదియరానంత చిక్కగా జీవితఘట్టాలు సుళ్ళుదిరిగి ముడులు పడిపోయాయి. ఏమీ గుర్తు లేదు. ఏవో రెండు...మూడు స్పష్టంగా

గుర్తున్నవి. ఆరూ కాన్పులు చనిపోయారు. ఆదిలక్ష్మి మగపిల్లవాణ్ణి కనింది. పుట్టిన గ్రామములోని ఇల్లూ భూమి వేలమైపోయింది. రెండు మూడుమార్లు ఆత్మహత్యకు ప్రయత్నించాను. ఆత్మహత్య పాపమని ఎవ్వరో ఆపారు. ఎవరాపింది గుర్తులేదు. ఇంకేమున్నాయి? ఆఁ. ఉద్యోగాలు చేస్తూ వూరులు తిరిగాను. బోర్డుస్కూళ్ళు, పంచాయతీ స్కూళ్ళు, మేనేజ్‌మెంటు స్కూళ్ళు అన్నీ మారాను. ఎన్ని వూళ్లు తిరిగానో గుర్తులేదు. ఏయేవూళ్ళో ఏయేబిడ్డను కనిందో లక్ష్మికి బాగా తెలుసు. లక్ష్మినడిగితే ఆ వూళ్ల వివరం బాగా చెపుతుంది." నవ్వుకున్నాడు రామశాస్త్రి పంతులు. ఆలోచనలో గంటకొలది తొరుబడే ఆ పలుచరస జీవితంలో మండివాడిన ఆకాశములో పద్దులేకుండా మెరిసే మెరుపులా కనిపించి మాయమయ్యింది జీవితమంతా నిర్లిప్తంగా గడిచింది. మ్రాల రాలిపోయే ముషిణికాయలా జీవితం గడిచిపోయింది. ఈ కాయను ఎవరు గుర్తించలేదు. ఈ జీవితంలో సాధించిన సత్కార్యాలేమున్నాయి? బాహ్య జగత్తులో శరీరానికి జరిగే సత్కారాలను ఘోర తిరస్కృతి జీవితాన్ని నడుపుక వస్తున్న మనస్సు ఎలా గుర్తించగలుగుతుంది? అందుకనే జ్ఞాపకం లేదు. కందిగుంటలో కాలోలు పూలమాల వేశారు. పోయినది పోగా నాచే పునరాలోచితమైన యావదాస్తిని గంజికేంద్రానికి వినియోగించాలని నా త్యాగానికి ఒక్క పూలమాల విలువ కట్టారు. కిట్టూర్చి నవ్వుకున్నాడు రామశాస్త్రి పంతులు.

జీర్ణజీవితంలాగానే జేసెను కొంప వాసయోగ్యమయ్యేది. ఉద్యోగం వెలగబెట్టిన ఏవూరిలోనూ అంతకు మించినకొంప బాడుగకున్నా దొరికేదిగాదు. ఆ కొంపలను కూడా బాగడినవారు లేకపోలేదు. మూడు నవహ్యమయ్యే ఆడపిల్లలెందుకు వారలా పాగిజేవారో వివాహయోగ్యులయిన కుమార్తెను జూచి తిరాస్తి వూహించుకున్నాను. కట్నాల వాశించి నేనిచ్చే కన్యాదానముల స్వీకరించారు కారు. లీల, జానకి, సరోజలను పెండ్లిచేయాలి. పెద్దవాడు కూడా వివాహ వయస్కుడే. వెనక వాడికేం పెండ్లి?...చదివివెలగబెట్టాడా? సంపాదించి దిగదుడిచాడా? ఆదిలక్ష్మి మంచిచీర ఎన్నడయినా కట్టిందా? పాపం అభాగ్యురాలు నాకు భార్యయింది... నేనీ కోటుమార్చి ఎంత కాలమయింది? అందరూ నాకిలాంటికోట్లు రెండు మూడున్నాయనుకుంటారు. ఆదిలక్ష్మి కూడా చెప్పేదట. 'వారికట్టేకోట్లంటే నే యివను. వేరేరంగులో కుట్టించుకోరు' అని పిచ్చిది. స్వాభిమానం అబద్ధాలూ కూడా చెప్పిస్తుంది...ముక్క కూడుదేనికీ సంతానమెందుకనాడో మరి భగవానుడు? ఈ నాలుగళ్ళ సంపాదనతో ఆ పదిమందినీ పోషించాలి ...దివాకరను అన్యాయంగా బాదేశాను. దారిద్ర్యంపై కోపము, యింకా వాళ్లు డబ్బులు సంపాదించి కష్టాల్లోంచి గట్టెక్కలేని నా అసమర్థతకు నాపైన నాకేవున్న కోపము మితిమీరి వాడిపైన చూపించానే గాని, వాడేం తప్పుచేశాడు? కేం కర్తవ్యతా విమూఢుడనై వాణ్ణి అలా చెంపలు వాయించేశాను. పాపిని. వాడే నా కులజ్యోతి... పంతులుగారి కళ్ళల్లో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి.

ఛీ! యిదంతా ఎందుకాలోచిస్తున్నాను. నా జీవితగ్రంథంలోని పుటలు ఎందుకిలా తిరగబడ్డాయి! ఓఁ. రంగనాథం వచ్చాడనా? నా జీవిత సింహావలోకనానికి కారణం అతడా? మానవప్రకృతి చాలా చిత్రమయింది. గత్యంతరం తెలియనప్పుడు గతించిన విషయాలు జ్ఞాపకం చేసుకుంటుంది. తిరుమల కొండనెక్కేవారు 'అలిపిరి మెట్లు ఎక్కేశాము. మోకాళ్ళ ముడుపు దాటేశాము. ఇంకెంత దూరం? ఈ దవరం దాటితే దీనజనబాంధవుడు వేంకటేశ్వరుడు కనిపిస్తాడు.' అని అనుకుంటారు. నిజానికి యిప్పటికి దాటింది చాలా సులభమయిందిగను, ఇక దాటవలసిన దూరం చాలా కష్టమయిందిగను వుంటుంది కానీ వారలాగే అనుకుంటారు. వారం రోజులుగా సహారా ఎడారిలో నడిచేవాడు నీడకోసం యింకెంత దూరం నడిచినా నీడ కనిపించదు. దాటివచ్చిన ఆ యిసుక తిన్ననీడ క్రిందయినా కూర్చున్నాంగాదు. అక్కడే కూడు నీరు కయినా వీలుండినది. ఈ పూట మధ్యాహ్నపు ఎండలో ఆ మాత్రం నీడకూడా యికముందు కనిపించదు కదూ! అంటూ గడచిపోయిన వాటిని గురించి ఆలోచిస్తాడు. నైరాశ్యంలో నడచి వచ్చేవాడు ముమ్ముందుకు ఆలోచించి ఎండిపోయిన ఖర్జూరపు చెటయినా కనిపించదమ్మ. వాటి నీడగొద్దిగానయినా ఆశ్రయం దొరకవచ్చు అని వూహించదయినా వూహించడు. సరికదా తిరిగి వెనుకకు పయనించడమే మంచిదని ఆలోచిస్తాడు. చిత్రమయింది మానవప్రకృతి!...

పంతులుగారు తన పునికిని గుర్తించుకున్నారు. పాత బొజ్జశ్రేష్ఠి దుకాణం ఎదురుగా కనిపించింది. బజారువీధంతా నడచి సన్నిధివీధి మలుపు ఎప్పుడు తిరిగిందీ గుర్తులేదు. అదే తన కొత్త అంగడి. అంగడిలోనికి ప్రవేశించాడు. కానీ శెట్టిగారు చూచీ చూడనట్లున్నారు. అంగడి రద్దీగావుంది. శెట్టిగారి నటన గ్రహించినా పంతులుగారు చేయగలిగిందేముంది? అవమానభారంతో అర్ధగంట గడిచింది. పంతులుగారే పలుకరించుకున్నారు. 'ఓహో! హో! మీరా! రండి. కూర్చోండి' అంటూ తనపనిలో నిమగ్నులయిపోయినారు శెట్టిగారు. ఎక్కడ కూర్చోవలయునో తెలయినా చూపించడు గదా. మరలా అర్ధగంట గడిచిపోయింది. అంగడిలో రద్దీకూడా తగ్గిపోయింది. కానీ ఏదో పనివున్నట్లుగానే శెట్టిగారు లెక్కలకాగితాలు తిరగవేస్తున్నారు. ప్రాణం చస్తున్నా నోరు మెదిలించి పంతులు సామాగ్రియిమ్మని అడిగారు.

'ఓ, అదే చూస్తున్నానండి. ఎటొచ్చీ ఏడు రూపాయలా డెబ్బది ఎనిమిది నయాపైసలు బాకీ తేలుతోంది. ఇప్పుడు చెల్లు ఎంతవేస్తారు.' తన ప్రత్యేక కంఠస్వరంలో ధీమాగా చిరునవ్వుతో శెట్టిగారు అన్నారు.

'అయివుంటుంది లెండి'...

'అయివుంటుం దేమిటండోయ్? లెక్క మీరే చూడండి.' శెట్టిగారు మధ్యలోనే మాటలు అందుకున్నారు.

'చూచే దేముంది లెండి. చెల్లు వేసేటప్పుడు చూచుకుందాంగాని యిప్పుడీసామానివ్వండి.' మెల్లగా వినయంగా అన్నాడు.

ఒక్కసారిగా శెట్టిగారు తెల్లకండ్లు వేసేరు. 'ఏమిటీ!' జీతాలు వచ్చినప్పుడు కూడా యివ్వకుండే యింకెప్పుడయ్యా మీరిచ్చేది? ఇట్లయితే యీ అంగడి ఏంకావాలనుకున్నారు?...గొంతు తారస్థాయినందుకొంటున్నది.

ఒక్క నెలజీతమే వచ్చిందండి. ఇంకా రెండు నెలల జీతం రావాలి. ప్రస్తుతానికి......

'పోనయ్యా బాలుగాని చెప్పొద్దావ్ మహా. మేం మీకేమీ బుణపడిలేము గాని వచ్చే నెలలో లెక్క తేల్చి మరుసటి మాటండి! గడియారం 'టంగ్' అని మ్రోగి పదకొండున్నరగంట చూపింది. శెట్టిగారు భోజనానికి వెళ్లిపోయారు.

పంతులు అటూ యిటూ చూచి గబగబా మెట్లు దిగి వచ్చేశాడు. ఇప్పుడేం చేయాలి? ఇంకెవరినడగడం? అడిగిఅడిగి వున్న కొస పరువుకూడాపోయింది. ఇచ్చేవాళ్లెవరూ లేరు. భగవాన్, యీ దారిద్ర్యజీవితమెందుకిచ్చావయ్యా? లోకంలో యీ విషమపరిస్థితుల కల్పించడమే నీ సృష్టయితే నీలో మానవత్వంకూడా లేదని యీ మానవులు ఎందుకు శంకించకూడదయ్యా? తిండీ బట్టలకోసం, పరువుమర్యాదలకోసం తపించే మానవానికి దిక్కు తెన్నూ లేదు. భోగభాగ్యాలకోసం మానవుడు తోటిమానవుణ్ణి నలగద్రొక్కుతున్నాడు. కడుపు కక్కుర్తికి పైవాని చెప్పుచేతుల్లో తనజీవితాన్ని సర్వనాశనం చేసుకుంటున్నారు దీనులు. మానవజీవిత పరమార్థమింతేనా?"—అనుకుని పంతులుగారిని గుర్తుపట్టాడో కదు. పసివోయి నిల్చొనుకుని పరధ్యానంగా తానే ఎదుటివాణ్ణి గ్రుద్దుకున్నానను కున్నాడు పంతులు. తమాషా చెప్పకోబోయే సమయానికి తనజేబులో చేయి మెదలడం గుర్తించి ఆ చేయి అదిమిపట్టుకున్నాడు—'ఏరా జేబులు కొట్టాలని చూస్తావ్! సిగ్గులేదూ?'...ఏంటయ్యా ఎదురుగా మనిషుండేది కూడా తెలియనంత. చేయి విడువు' కసురుకున్నాడు ఎదటివాడు.

వాని మాయోపాయానికి పంతులుకు కచ్చ వచ్చింది. 'బాగుంది నాయనా! నన్నే కసురుకున్నావా? అవన్నీ నాకు తెలిసినవేగాని నీకీ పాడు బుద్ధేమిటెరా? పోలీసుల కప్పగిస్తే ఏమవుతావు?" మాటల్లో పంతులు చేయి జారిపోయింది. ఒక్కవుదుటుగా ఆ వ్యక్తి గుంపులో దూరి మాయమయ్యాడు.

'జీవన సమస్యలు మానవుణ్ణి ఏవిధంగా తయారు చేస్తున్నాయి? పాపం. నా జేబులో చేయి వేశాడు. కోటు చూచి ఏదో విధంగా వూహించి వుంటాడు. కానీ ఈ నాగరిక తాబురఖాల మాటున వుండే నగ్న మానవరూపం ఎలా కనిపిస్తుంది? కడుపుకోసం ఒకడు నాటుబూటులు వేసి పట్టపగలు మోసాలు చేస్తున్నాడు. ఒకడు చాటుమాటుగా జేబులు కొడుతున్నాడు. ఒకడు చింకి పేలికలతో భిక్షాటనం చేస్తున్నాడు. ఒకడు కండలు కరిగించి బండలు పిండిచేసి పిడికెడన్నానిక్కూడా నోచుకోక పస్తులు చస్తున్నాడు. హతవిధీ! ఇదా ప్రపంచం?......

మిత్రులనుకున్నవారి ఇంటికంటా పంతులు తిరిగి వట్టిచేతులతో వచ్చేశాడు. లోకంలో కనిపించే దృశ్యాలన్నిటికీ నిర్వేదనా లిమ్పుకుంటూ మెల్లమెల్లగా ఇంటికొచ్చేశాడు పంతులు. రంగనాథం మంచి నిద్రలో వున్నాడు. వంటింటిలోని ఆదిలక్ష్మమ్మ అలికిడి విని పలకరించింది. ప్రక్కింటావిడ వచ్చి కాఫీమాత్రం కాచి యివ్వగలిగిందట. కాఫీ త్రాగిందే తడవుగా గురకనిద్రలో పడిపోయినారట ఆ వచ్చిన అతిథిగారు. కాఫీ కాచి ఇచ్చేటప్పటికి! పంతులుగారు వచ్చిన కన్నె దిగబడిచి రొక్కడికి దయచేశారు. స్వామిగా వున్నారే!' అన్న వాక్యాలు నిద్ర వచ్చేంతవరకూ వుచ్చరించుకుంటూ వుండేవట. ప్రస్తుతం ఆతిథ్య సత్కారాలకు యోటయినా పంతులుగారే చేయాలట. పన్నెండుగంటలకు 'సైరన్' అప్పుడే వినిపించిందట...వినడం చాలించి పంతులు మంచం వాలో వచ్చి కూర్చున్నాడు. పిల్లలు నానా అల్లరి చేస్తున్నారు. తివుల్లో పగారులిచే చేయి రైలుబండి కూతల్లాగా కేకలు పెడుతున్నారు. ఒక్కసారి కసురుకుందామనుకున్నాడు. 'ఏం? నాకెప్పుడైనా సంతోషంగా వున్నారు. నీలాగా వుండలేదని నా వరకు కోపం. ఇది అన్యాయం కాదూ!' కొరడా పెట్టుల్లాగా ఈ భావం మెదడులో చెళ్ళుమన్నది. లేచి వెళ్ళేసరికి నాన్నా! 'నాన్నా! కోటు క్రిందపడి పోయిందినాన్నా. మనిశేనాన్న క్రిందవేసింది' అని దివాకరం చెప్పడం వినిపించింది.

తన ధ్యాసలో వేవిముక్తి మెన్నోగా కదలకుండా యాంత్రికంగా లేచి యింటోకి వెళ్ళిన పంతులుకు చిందరవందరగా పడిన కాగితములున్న 'పర్సు' ఒకటి కనిపించింది. చిలుకకొయ్యనుండి జారిపడిన కోటుజేబులోని కాగితములవి. వాటన్నిటినీ కోటు జేబులో ఉంచేసి కోటు చిలుకకొయ్యకు తగిలించాడు. తిరిగివచ్చి తిన్నెపై యధారీతి పంతులు కూర్చున్నాడు

'పర్యావరణాలకు దారితీసేది ధనమే' అని సెలవిచ్చిన పెద్దలు ఆ ధనం లేకుండా ఎలా జీవించ సాధ్యమౌతుంది; అనే విషయం సెలవిచ్చారు కారు. సత్యం న్యాయం, ధర్మం, కర్తవ్యం పరువు, ప్రతిష్ఠ, నీతి, నిజాయితీ, మర్యాద—ఇన్ని అంశాలు కల్పించి బ్రతుకమన్నారు. ఆ బ్రతుకునకు ధనం ఏమాత్రం అందుబడిలోనికి రాదన్న విషయం ఆలోచించనే లేదు. ధనవంతుడు తనపై అంశాలను ఏమాత్రం లెక్కించడు అట్లు లెక్కిస్తూ కూర్చుంటే ధనవంతుడే అయివుండడు. ఇక ధనవంతుడుగా వుండలేడు. కానీ అవన్నీ వాని పాదాక్రాంతాలౌతున్నవి. సమాజంలో చెలామణీ కాగలుగుతున్నాడు. లేని పేదమట్టూ యీగల్లాగా సమాజం వానిచుట్టూ ముసురుకుంటున్నది. ధనికులు జీవితంలో అతడే నియమాలు పాటిస్తున్నాడా? ఇవేమీ పాటించకుండా ఆర్జించిన ఆ ధనమున్నంతకాలమూ యివన్నీ వానికి లభ్యమై లొంగిపోతున్నవి. ఆ ధనం కాస్త తొలగిపోయినప్పుడు యివి వెళ్ళిపోతున్నాయి. వాటన్నిటీ పాటించి చేయిచాపిన వారికి పాటి సమ్మతికూడా లభ్యం కావడంలేదు. ఏమిటీ నవహీరు ?

దామునకు వాడు ఏముంది? మిత్రుణ్ణి గౌరవించే పాటి పరిస్థితులుకూడా లేవు. సమాజంలో చేయిచాపితే చెంపదెబ్బలు లభిస్తాయేగాని చేరెడు బియ్యమన్నా లభించవు. ఎందుకని? పరువూ ప్రతిష్ఠలు ఎంతవరకు వికసింపగలవో అంతవరకు వికసిస్తాయేగాని మానవుని జీవన సమస్యలను ఎక్కడ తీర్చగలుగుతున్నవి? ఏమిటి గౌరవ మర్యాదలు? మర్యాదకోసం మ్రింగిచావడం మర్యాదయా? గౌరవంకోసం కుళ్ళి కృశించిపోవడమే గౌరవమా? మానాభిమానములను మనసులో కట్టుకోవడం మంచిదా? ఇంతచేసి కూడా తద్వ్యతిరేకంగా అవమానం జరగడంలేదా? అందుకని రంగనాథాన్ని కొంత డబ్బు అడుగుదాం? ఇవ్వకపోతేనా? అతిథిగా వచ్చిన మిత్రుణ్ణే ధనమడిగేదా? ఇంతకన్నా సిగ్గుచేటు విషయం యింకేముందోయ్? తిన్నెపైనే ఆలోచించుకున్నారు రామయ్యపంతులు

వర్తమాన పరిస్థితుల ననుసరించి మానవుని బుద్ధిలో నీతులు, శాస్త్రాలు మెదలుతుంటాయి. తన చిన్నప్పుడు చదువుకొన్న నీతి శాస్త్రంలోని శ్లోకం జ్ఞప్తికి వచ్చింది.

"భార్యా వియోగశ్చ జనాపవాదః
ఋణస్య శేషః కుజనస్య సేవా
దారిద్ర్యకాలే ప్రియదర్శనంచ,
వినాగ్నినా పంచ దహంతి కాయమ్"

సరిగ్గా చెప్పాడెవడో కీలాంటి దౌర్భాగ్యుడు. అగ్గి లేకుండా యీ అయిదు శరీరాన్ని తగులబెడ్తాయట.

ఎంతబాగా చెప్పారు. ఇట్టివి సంభవించినా బ్రతికి వుండడం జీవచ్ఛవంగా గాక మరేమిటి? ఎందుకీ బ్రతుకు? ఎక్కడోబడి చావడం మంచిది. రెండు చేతులతో తల గట్టిగా అదిమి పట్టుకున్నా ఇప్పటికీ యింకా పరిష్కారాని ఆలోచనలు సుళ్ళులాగా పుట్టుకొని వస్తూనే వున్నవి.

ఎందుకు నేనిలా కుమిలి చావాలి? నా పరిస్థితుల నెందుకు దాచుకోవాలి? అంతమాత్రం సమ్మర్థం చేసుకోలేడా రంగనాథం? ఇందులో తప్పేమిటి?...తప్పు లేదు. కాని తప్పులేని వాటన్నిటి వల్ల డబ్బేది ఆదరించగల అవకాశం మనోధైర్యము వుండేవుంటే యీ దశ యీ ప్రపంచంలో ఎందుకుంటుంది? ఈ సంపన్నుల తప్పులను విచారిస్తే వాళ్ళకు మిగిలేదేమిటి? పరువు ప్రతిష్ఠలు మిగిలేవా? వారివద్ద వుండే ఆ ధనంలో చిల్లి పైసాయైనా వారికి మిగులుతుందా?...మరలా ఆ పెనువాపము వస్తూ వుండదే? అదంతా అనవసరము. రామయ్యపంతులు లేచి యింట్లోకి వెళ్ళినాడు.

రంగనాథం మంచి నిద్రలో వున్నాడు. రెండు మూడు పార్లు పిలిచినా పలుకలేదు. అనవసరంగా నిద్రాభంగం చేయడమెందుకు? ఇప్పుడు నిద్ర లేపడం కూడా మంచిది కాదు. భోజనం తయారయిన తర్వాత లేపడం మంచిది. అయితే డబ్బుమాట? జేబులో కావలసినది తీసుకుందాం. లేచిన తర్వాత చెప్పేద్దాం. లేదా ఎట్లయినా సరిచేసి తిరిగి యిచ్చేద్దాం. మేము చనువుకొద్దీ ఒకటప్పుడు ఎన్నిసార్లు ఒకరినొకరు అడుగకనే జేబులోంచి తీసికోలేదు. పంతులు ఆలోచిస్తున్నాడు. తన ఆలోచన తనకు సబబుగానే తోచింది. కానీ ఏదో జంకుగా నేవుంది. చిలుకకొయ్యకు తగిలించిన కోటుదగ్గరకు వెళ్ళాడు. భయంగా నేవుంది. మెల్లగా పర్సు పైకితీశాడు. చిల్లరకనిపించింది. ఇంకొక పొర తెరచాడు. పదిరూపాయల కాగితం కనిపించింది. గట్టిగా తటపటాయించాడు తొందరతొందరగా ఆ కాగితాన్ని తీసి తన జేబులో ఉంచుకొని పర్సు యథాస్థితిగా వుంచేశాడు. రామయ్యపంతులు బజారువైపు నడిచాడు.

3

'ఏమిటి రామయ్యా? ఇవన్నీ! బోలెడు వంటకాలు చేయించావే. గారెలు బలేమజాగా వున్నాయే!' రంగనాథం భోజనం చేస్తూ పాకశాస్త్ర పరీక్ష చేస్తున్నాడు

రామయ్యపంతులు తృప్తిపడుతూ వున్నాడే గాని లోపల తాను ఎంతో మధనపడుతూ వున్నాడు. పదిరూపాయలు తీసినవిషయం రంగనాథంతో చెప్పాలని అనుకుంటున్నా చెప్పలేకపోతున్నాడు. రెండు మూడుసార్లు నోటివరకు వచ్చిన మాటలు నాలుకపైనే వుండిపోతాయి. ఆ యాతనాస్థితి అటి యాతనపడినవారికే తెలుస్తుంది. పంతులుగారి బుద్ధి వేరొక్క ఆలోచనలోనికి దిగింది 'ఎక్కడయినా సరిచేసి తిరిగి యథాప్రకారం ఉంచేయడం చాలా మంచిది. వడ్డీల సేట్ జీ ఎవరికయినా యిస్తాడుకదా! వారానికి రూపాయకు బేడమాత్రం తీసుకుంటాడు. పోతేపోయింది. సమయానికయినా యిస్తున్నాడు గదూ! ఇప్పటివరకు అక్కడికి వెళ్ళకుండా ఎటో గడుపుకొన్నాను. ఈ దినం అక్కడకూడా చేయి చాపబోతున్నాను. ఎటుజరుగవలెనో అటు జరుగుతుంది. అక్కడ తెచ్చి యథాప్రకారంగా ఉంచేదాం. ఇంతమాత్రానికి రంగనాథానికి చెప్పకపోతేయేం? రామయ్యపంతులు ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేశాడు.

'నలభీమపాకాలంటారే. అది నిజమే నంటావా రామయ్యా? ఆడవాళ్ళచేతి పాకాలు అమృతాని కన్నా మిన్న అంటేకూడా అతిశయోక్తి ఏమీ వుండదు గాని...

'అసంబద్ధంగా మాత్రం వుంటుంది.' అంటూ వంటయింట్లో ఆడపిల్లలు నవ్వుకుంటున్నారు. కానీ అవన్నీ రంగనాథానికి వినిపించడం లేదు.

...మగవాళ్ళ చేతిపాకాల కేమిటయ్యా యీ పిచ్చిపురాణాల్లో పొగడడం? ఆహాఁ. నాకు తెలియక డుగుతాను. ఆ భీమునికీ, ఆ నలుడికీ ఏ ఏ కూరలో ఎంతెంత చింతపండు వేయాలనో తెలుసా? అంటూ— రంగనాథం పాకశాస్త్రవిమర్శ వంటింటిలోని వాళ్ళకీ సరోజకు కడుపుబ్బ నవ్విస్తూంది. నవ్వలేక పడి చస్తున్నారు.

ఈ పాకశాస్త్ర విమర్శలకు మధ్య మధ్య పెదవిపై నవ్వుతో పంతులు జవాబులిస్తూనే ఉన్నాడు. కానీ జవాబుల నపేక్షించే ప్రశ్నలు గావు. రంగనాథంవి. రంగనాథం భోజనకార్యక్రమం గంటలో పూర్తి

చేసుకుని లేచాడు. తాంబూలం సేవిస్తూ పుణః కోట్యా గకుడయ్యాడు.

పంతులుగారి శరీరం మిత్రునితో సంచరిస్తున్న మాట నిజమేగాని మనస్సు ఎక్కడెక్కడో సంచరిస్తూవుంది. తొందర తొందరగా యింటిలోని పరిని విడిపించేసి వైద్యమిచ్చే వీలునికోసం బయలుదేరి భోగముచానలా రంగనాథాన్ని విడిచి రామయ్య పంతులు సేట్ జీ ఇంటికి బయలుదేరాడు. మండు టెండలో చెమటగా చిత్తడియౌతున్న కోటు సవరించుకుంటూ పంతులు సేట్ జీ ఇంటికి వెళ్ళాడు. దరిద్రునికి ఆకాంక్షలా నే ఎదురౌతుందట. ఎండలో మాడిపోతున్న బట్టతల వానిపైనే తాటిపండు పడుతుందట. అట్లను. ఆ మాటలు నిజమైనవే. పంతులుపట్ల అక్షరాలా నిజమైనవి. సేట్ జీ యింటిలో లేడు. వ్యాపారార్థం బయట వూరు వెళ్ళాడు. వారంరోజుల్లోగాని రాడు. పిడుగు పడినా రామయ్యపంతులు చెలించి వుండడు. ఇప్పుడింకా దారుణంగావుంది పరిస్థితి. హతాశుడైన పంతులు వూరికే వుత్తిరంగా నడిచి ఒక చిన్న పొదలో కూచున్నాడు. రెండు ప్రక్కలా గ్రుమ్మురునే ముండ్లు కూడా పంతులుగారిని తనవైపు మళ్ళించుకోలేక పోయాయి. అలా కొంపడి నిద్రపోయిన పంతులుకు మెలకువ వచ్చేసరికి తత్తరపాటు కలిగింది. కోటుకు గ్రుచ్చుకొన్న ముండ్లను దులుపుకుంటూ వడివడిగా యింటికి నడిచాడు.

— [illegible]

రంగనాథం మహావుడిగా ప్రయాణ మౌతున్నాడు. పంతులు రాగానే—'ఏమిటమ్మోయ్! ఒక్క క్షణమయినా యింట్లో కాలు నిలవేటట్లు లేదే! సరే గాని వస్తాను రామయ్యా. ఓ గంట అప్పుడే కాలం అవుతుంది. బస్సు మిస్సయిపోతుందేమో!' రంగనాథం మాట్లాడుతుంటే గోదావరి మీటర్లో జనతా ఎక్స్‌ప్రెస్ కదిలిందన్నమాట. ఇంద్రజాలికుడు తన యింటికి వచ్చినట్టుంది రామయ్యపంతులు పిల్లలకు. రంగనాథం తొందర ఆతని దుడుకు వడికి చూడ్డ చాలా వింతగావుంది. పంతులుగారి పిల్లలందరూ చుట్టూరా నిల్చున్నారు. వాళ్ళను చూడగానే రంగనాథానికేదో చటుక్కున జ్ఞప్తికి వచ్చింది. మాయా మంత్రి కరండంకోసం జోలి తడుముకుంటున్న మాంత్రికునిలా కోటు జేబులు తడుముకొని పర్సు బయటికి తీశాడు రంగనాథం. మూతబడి తెరిచి మామిడికాయలు రాలుస్తాడేమోనని పిల్లలందరూ రెప్ప వాల్చకుండా చూస్తున్నారు. రంగనాథం పర్సు అందరికీ విశదంగా ప్రదర్శించి టుప్పుక్కున బట్టన్ నొక్కి తెరిచేశాడు. అటూ యిటూ ఆడించి చిల్లర డబ్బులు గలగలలాడించాడు. కంగారు కంగారుగా పర్సు ఆడించేస్తూ—"ఇందులో పది రూపాయల కాగితం లేదే! రామయ్యా ఏమయింది? ఈ యింటిలో దొంగలు కూడా వచ్చారా!?" మాట్లాడేస్తున్నాడు రంగనాథం.

కతివేస్తే నెత్తురుచుక్క లేదు పంతులుగారి ముఖంలో. వేయి పిశాచాలు గజ్జెకట్టి కాటిసీమలో ఆడుతున్నట్లు రంగనాథం మాటలు ఆతని మస్తిష్కములో నాట్యం చేస్తున్నాయి. లక్ష హాలాహలాల కోలాహలాలు ఆతణ్ణి చుట్టుముట్టేశాయి. అమాంతముగా ఆకాశం విరిగి ఆతనిపై పడిపోయింది. వేయి శూలాల యిపకుండు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చినట్లయింది. తల వంచుకొని— 'నేనే తీశాను రంగనాథం—' అన్నాడు.

"ఆఁ! నీవే తీశావా? చాటుగా వన్ను దగ్గరుండానే తీశావా!"—వజ్రాయుధ ప్రహారం ఎవరికీ అంతటా యిచ్చివుంటాడు. యమలోకంలోని ముళ్ళ పంజరం ఒక్కసారిగా శరీరాన్ని తూట్లు చేసి చేసి వట్టుంది.

'నాన్నా! దొంగతనం చేశావా? నేను చేశావని మరి నమ్మకోలేనే!' దివాకరం పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చి పంతులును పూచిపూచి ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

కొరడా దెబ్బల్లా చెడేల్ మన్నాయి దివాకరం మాటలు. పిండారీలు కండలు తొగిన కన్నుల చెంబటి కొండలతో కలిగించే బాధకుంది. చర్మం చిట్లి కండలు ప్రేదలి, ముఖం నజావజయిపోగా పడే బాధ ననుభవించాడు రామయ్యపంతులు. తల పైకెత్తి చూశాడు. ప్రళయకాలంలో సప్త సముద్రాలు పొంగి పొంగిపోగా జలప్రళయంలో తానూ మునిగి పోతూ కన్ను తెరచి చూచినట్లుంది. ఎదుట నీరక నిపించింది. కనురెప్పలు కదిపి తేరిపార చూశాడు. ఉసిరికాయలంత రెండు కన్నీటిబొట్లు జేలరాలి పోయాయి.

'దివాకరా!...' ఆ పిలుపులోని ఆ మాపులోని ప్రశాంతత విశేషింప బనేదిగాదు. అర్థం చేసుకోవాలంటే యోగివేమన్న కవిత్వం వేయిజన్మలు చేయాలి. పంతులుగారి కంట్లోని కన్నీరు యింకి పోయింది.

తిప్పదు. 'అని గట్టిగా అనుకున్నాను.' ఏముంది భార్యా భర్తగా పెళ్ళాం కాపరానికి వస్తే నాలుగు రోజులు కులుకుతాం. అయినా వాటినుంచీ తగాయిదాలు, కయ్యాలు, అలిగిపుట్టింటికి పోతానని బెదిరించటం, ఘనం మొగతనం చెలాయించటం, వాళ్ళు పస్తుపడుకోవటాలు, పిల్లల్ని కనటం, మనదరిద్రం వాళ్ళకి పంచిపెట్టటం. ఇదేకదా భార్యాజీవితం! అన్నపక్క సురూపా మాటల్లోని యథార్థత నన్ను చాలా ఆందోళన పరిచింది. ఆనాడు ఇంటికి వస్తూ స్టేషనుముందు మేడలో వేలంపాట ప్రకటన చూస్తాను. అందులో చిత్రవిచిత్రమైన వస్తువులున్న ప్రకటనచూసి ఆ మర్నాడు ఆ వేలం పాటలో పాల్గొన్నాను.

నేను లోపలికి ప్రవేశించేసరికి జనం కిటకిట లాడుతున్నారు. జనాన్ని ఒత్తిగించుకొని ముందుకు వెళ్ళి నిలబడ్డాను. రకరకాల వస్తువులు అనేక కోణాల్లోంచి కళ్ళముందు మెరిసి అమ్ముడు పోతున్నాయి. పాటగాని గొంతునరాలు చెమటతో మెరుస్తున్నాయి. జనాన్ని ఆకర్షించగలిగే అతనిగొంతు నిర్విరామంగా మోగుతూనే ఉంది చిన్న చిన్న దువ్వెనల దగ్గర్నుంచి వందల ఖరీదు చేసే వస్తువుల వరకూ అమ్ముడు పోతూనే ఉన్నాయి. నాకు మనసుకు నచ్చిన వస్తువు ఒక్కటీ రాలేదు. కాళ్ళుతీపులు పుడుతున్నాయి. ఇకపోదామా అనిపించి కదలబోతుంటే 'ఇదిగిదిగో ఇదిగోనండోయ్' అన్నపాటగాని గొంతువిని ఆగి పోయాను.

అది రెండు ఫోటోలు పెట్టుకోనేందుకు వీలయిన ఫోటోస్టాండు. ముందుకువెళ్ళి 'ఆవస్తువు చూస్తాను. ఇస్తారా' అన్నాను.

అతను అందించాడు. 'మంచి గంధపు చెక్కతో తయారుచేసింది సార్. దానిశిల్ప నైపుణ్యం చూడండి. ఇది తప్పకుండా కొనవలసిన వస్తువుసార్. మీలాంటి వారి ఇంట్లో ఉండతగింది' అంటూ చెప్పుకు పోతున్నాడు.

పక్కనున్నాయన నామీదకు ఒరిగి 'చాలా బాగుందండి' అన్నాడు.

'నిజంగా ఆవస్తువు చాలా అందమయింది.' అని నాకు అనిపించింది.

'దుమ్ముపట్టి దాని అందం తెలియటంలేదు సార్. గరుకు కాగితంతో ఓసారి రుద్దితే దాని అందం బయటపడుతుంది.'

ఆ వస్తువుమీద నా మోజు అధికమయింది. పాట మొదలయింది. రూపాయితో ఆరంభమయి పదిహేను రూపాయలదాకా త్వరత్వరగా పాకింది. అక్కడితో చాలామంది తప్పుకొన్నారు. నేనూ వదిలిపెట్టలేదు. పట్టుదల పెరిగింది. 'పదిహేడు' అన్నాను.

నా పక్కాయన 'ఇరవై' అన్నాడు నావైపు ఓరగా చూస్తూను.

'ఇరవైఅయిదు' అనేశాను తెగించి.

నా పక్కాయన తగ్గిపోయాడు. ఆయన కోపంగా నావైపు ఓచూపు విసిరి అక్కడ్నించి వెళ్ళిపోయాడు. పాట నాకు ఖాయం అయిపోయింది. నేను పదిరూపాయలు తీసి అతనికిచ్చి మిగతా పదిహేను మర్నాడువచ్చి ఇచ్చి వస్తువు తీసుకు పోవటానికి ఏర్పాటు చేసుకుని ఇవతలికి వచ్చేశాను. నాకు పాటలో వస్తువు తెలియలేదు కాని ఇవతలకివచ్చి గడియారం చూసుకుంటే తొమ్మిదిన్నరయింది.

ఇంటికిచేరి ఇల్లాలి చెవిలో ఈ వార్త వేసేవరకు ఆ ఉత్సాహం నాలో క్షణం క్షణం పెరిగిపోతూనే ఉంది.

"ఏదో అన్నానుగాని అంతఖరీదు పెట్టిదేనికి?" అంది అరుణ.

"నువ్విలా అంటే నా మనసు కష్టపడుతుంది" అన్నాను.

ఆ మాటతోనే ఆమె కంగారుపడిపోయి దగ్గరగావచ్చి చొక్కా గుండీలుపట్టుకుని 'క్షమించండి.' అంది.

భోజనం చేస్తూ మంచిగంధపు చెక్కతో నగిషీలు నగిషీలుగా ముద్రకైన ఆ శిల్పనైపుణ్యం గురించి నేను వర్ణిస్తుంటే ఆమె తన్మయురాలై వింటూ కూర్చుంది.

అందులో అమర్చటంకోసం ప్రత్యేకంగా రెండు ఫోటోలుకూడా ఆ మర్నాడే తీయించుకోవాలని నిశ్చయించుకున్నాం. ఆమె ముఖంలో భావాలు కనిపెట్టి 'నాకు తెలుసు దీనికి అనవసరపు ఖర్చు అని నీఉద్దేశంకదూ. కాదు...కాదు ఉండాలి ఈ మధురమైన రోజులు...ఒక చిహ్నం'" అంటూ

ఆచి ఆచి అంటూంటే అడ్డుపడుతూ ఈ మాధుర్యం కలకాలం ఉండేదేగా. ఇకదీనికి చిహ్నాలు దేనికి? ఆ మాట మీరు అంటే కష్టంగాకూడా ఉంటుంది. ఎదుటలేని అనుభవానికి చిహ్నాలుకాని కలకాలం నిలిచే ప్రేమకి చిహ్నాలా?" అంది అరుణ.

పక్క గుమాస్తా అన్నమాటల్లో నాకు పూర్తి విశ్వాసం లేకపోయినా ఎందుకో ఆ మాటలు మర్చిపోలేకుండా ఉన్నాను.

నా మౌనానికి అరుణ "పోనీలెండి. మీకు ఎలా చెయ్యాలని ఉంటే అలాగే చేద్దాం" అంది.

ఆ మర్నాడు ఉదయం నేను పైకం తీసుకుని ఫోటోస్టాండు తెచ్చుకుందుకు వెళ్ళాను. నేనువెళ్ళే సరికి మేనేజరు పోలుస్తున్నట్లు కూర్చుని వస్తువులన్నీ గదిలో అందంగా సర్దిస్తున్నాడు నౌకర్ల చేత. నన్ను చూసి గౌరవ పూర్వకంగా లేచి నిలబడి నమస్కారం చేసి కూర్చుందుకు కుర్చీ చూపించాడు.

నేను జేబులోంచి పైకంతీసి అతనికివ్వబోతుంటే అతను కుర్చీదగ్గరికి లాక్కుని కూర్చుంటూ "ఉండండి. ఒక్క పదినిముషాలు ఆగితే ఆ పుస్తకాలు, అదీ గుమాస్తా తెస్తాడు. అర్జంటుగా వెళ్ళిపోవాలా?" అన్నాడు.

అంత తొందరలేదన్నట్టుగా తలఊపాను.

నౌకర్లు వస్తువులు భద్రంగా అమరుస్తూనే ఉన్నారు. మేనేజరు చెమటపట్టిన ముఖాన్ని తుడుచుకుని 'మీరు కొన్నారు చూశారూ ఫోటోస్టాండు అది వారిది' అని గుమ్మంవార నిలబడివున్న ఒక స్త్రీని చూపించాడు. ఆమె కుచ్చిళ్ళ మధ్యని ఓ చిన్న కుర్రవాడు నిలబడి వున్నాడు. ఆమెకు సుమారు ఇరవై మూడు సంవత్సరాలు వుండవచ్చు.

మేనేజరు గొంతు తగ్గించి "డబ్బుకోసం వచ్చింది పాపం. ఆమెది ఓ పెద్ద గాథ. ఆయినవాళ్ళందరికీ దూరమై నమ్ముకున్న ప్రియుడుతో ఇంతదూరం వచ్చి కలో గంజో తాగి బ్రతుకుతుంటే దేముడు ఆమెకు పసుపుకుంకుమ లేకుండా చేసేశాడు. ఆడబిడ్డ కష్టాలు పడుతోంది" అని అతను ఫోటోస్టాండు తీసుకువచ్చి ఒకచోట పెట్టి చూపిస్తూ 'చదవండి' అన్నాడు.

నేను దుమ్ముదులిపి 'ప్రేమ బహుమానం' అని కింద పేరు పోల్చుకోలేక తడబడుతూంటే 'అతని పేరు లెండి. ఆమెకీ అతనికీ ఉన్న అనుబంధం ఎంత గాఢమయినదో, పవిత్రమయినదో చూశారా. అతను ప్రేమగా సమర్పించిన ఈ బహుమతికూడా అమ్ముకునే స్థితిలో ఉంది పాపం. ఆయినవాళ్ళు వెలేశారు. ఎవరాదరించగలరు" అంటూ నిట్టూర్చాడు.

ఆమె తలవంచుకుని కుర్రవాణ్ణి దగ్గరగా తీసుకొని అక్కడే నిలబడివుంది.

నౌకర్లు చేసే పెద్ద పెద్ద ధ్వనుల్లో మా మాటలు రెండోవారికి వినిపించే అవకాశం లేదు.

"మరి ముందు జీవితం?"

రెండుచేతులూ పైకెత్తి ఆకాశంవైపు చూపిస్తూ 'భగవంతుడి ఇచ్ఛ' అన్నాడు మేనేజరు అర్ధనిమీలిత నేత్రాలతో.

గుమాస్తా పుస్తకాలు పట్టుకుని వచ్చి డబ్బు పుచ్చుకుని రసీదురాసి నాకిచ్చాడు. మేనేజరు ఫోటోస్టాండు నా చేతిలో పెడుతూ "సంచీలో పెట్టుకోండి. ఆమె చూస్తే బాధపడుతుంది" అని కదలబోతుంటే నేను మరో పదిరూపాయలు అదనముగా ఇస్తూ 'ఇది దానం అన్నవిషయం ఆమెకు చెప్పకండి' అన్నాను.

అతను ఆ సొమ్ము ఆమెచేతిలో పెట్టటం— ఆమె లెక్క చూసుకుని డబ్బు ముట్టినట్టుగా వేలు ముద్దర వేసి పిల్లవాణ్ణి చంక నెత్తుకుని బరువుగా వెళ్ళిపోవటం ఈనాటికీ నా కళ్ళముందు మెదుల్తూనే ఉంటుంది. ఆ కుర్రవాని తప్పటడుగులు నా హృదయంలో కదుల్తూనే ఉంటాయి. ఆమె దైన్యమైన జీవితం మనసులో చెరగని ముద్రవేసి ఎన్ని సంవత్సరాల నుంచో పరిచయమున్నట్లుగా నిలిచిపోయింది.

నేను ఈ గాథంతా అరుణకి చెప్పలేదు. ఆమె సున్నితమైన మనస్సు గాయపర్చటం యిష్టములేక కొన్ని అబద్దాలుకూడా ఆడాను.

ఆమె ఆ వస్తువు అందానికి ముగ్ధురాలవుతూ 'ఎంత బాగుందండి. అయితే ఇక్కడ ప్రేమ బహుమానం అని రాసి ఉందేమిటి?' అంది.

కంగారు కప్పిపుచ్చుకుంటూ 'అవును ప్రేమ బహుమానం కాదూ? నేనే చెక్కించాను' అన్నాను.

'కింద ఇంకో పేరు ఏదో ఉన్నదే' అని ఆమె దాన్ని పరీక్షించబోతుంటె ఆమె చేతిలోంచి ఆ వస్తువు లాక్కుని 'అదా? అక్కడ కొద్దిగా ముక్క

పోయిందిలే...అంతే. అంతకు తప్పించి మరేమీ లేదు" అని సర్ది చెప్పాను.

గరుక్కాగితం తెచ్చి ఆ వస్తువుని శుభ్రం చేసాను. మర్నాడు అనుకొన్నట్టుగా విడివిడిగా ఇద్దరం ఫోటోలు తీయించుకున్నాం. ఆ రెండు ఫోటోలు ఆ స్టాండులో అమర్చాం: ఆ రోజల్లా దానివైపే చూస్తూ కూర్చున్నాం. రకరకాలుగా ఆలోచించాం. మా ఆలోచనలు ఎంతవరకూ పోయినాయంటే ఆ స్టాండుయొక్క అందం ద్విగుణీకృతం కావటంకోసం పక్కన ఒక ఖరీదైన టేబిలుకూడా అవసరం అన్నంతవరకూ పోయాయి. అరుణ నవ్వేసి బాగుందండీ. నాడా దొరికిందని గుర్రం కొనాలనుకున్నాట్ట ఒకతను' అలాగుంది మీరు చెప్పేది' అంది.

నాకు అభిమానం వేసింది. 'అయితే ఆపాటి స్తోమతు లేదనా నీ అభిప్రాయం' అన్నాను పౌరుషంగా నే.

'అది కాదండీ లేదని ఎవరన్నారు? అసలు మన ధోరణి చెబుతున్నాను" అంది అరుణ అనునయించే ధోరణిలో.

అరుణకు ఆ వస్తువు రానురాను ఎంత ప్రీతి పాత్రమయిందంటే ఒకనాడు అది టేబిల్ మీంచి జారి కిందపడితే ఆమె కన్నీరు ఆపుకోలేకపోయింది. 'ఎంత తప్పు చేశాను'అన్నట్టుగా జాలిగా నావైపు చూసింది.

ఇలా రోజులు వెళ్ళిపోతున్నాయి.

అరుణ తొలిపంటగా పండులాంటి పిల్లవాణ్ని పొత్తిళ్ళలో వేసుకుని గడపతొక్కింది. అనుకున్న వ్యవధికంటె ముందే వచ్చేసింది కూడా, అత్తగారు కూడా వచ్చారు.

నేను ఎదురుగా వెళ్ళి పిల్లవాణ్ని అందుకోవటానికి సిగ్గుపడ్డాను. అరుణ నా కళ్ళల్లోకి చూడటానికే సిగ్గుపడిపోయింది.

అత్తగారు గలగలా జలపాతంలా మాట్లాడే మనిషి! ఆవిడ ధోరణి వినటానికి విసుగ్గానే ఉంటుంది. రెండు మాసాలు కూతురికి సహాయంగా ఉండి ఆవిడ వెళ్ళిపోయింది.

అరుణా, నేనూ, పిల్లాడూ మిగిలాం. అరుణకి ఎంతసేపూ వాడితో సరిపోయేది.

"ఏం కాలం వచ్చిపడిందమ్మా పిల్లాడికి పోతపాలా? ఈ ఆడబిడ్డల బలాలు అలా ఉన్నాయి" అంటూ దవడలు నొక్కుకుంది పనిమనిషి.

ఆమె ఆశ్చర్యంలో తప్పు ఏమీ లేదు. ప్రతి నెలా పది పన్నెండు రూపాయలు పాల క్రింద ఖర్చు.

వాడికి కాస్త లేచి నిలబడటం ఏదైనా ఆసరా ఉంటే నాలుగడుగులు వెయ్యటం వచ్చేసరికి అరుణ అన్నం సయించటం లేదనీ, ఒంట్లో బాగా ఉండటం లేదనీ, వాంతులు వెళ్ళుతున్నాయనీ బద్ధకంగా అస్వస్థతలు మొదలు పెట్టింది.

పనిమనిషి జోస్యం చెప్పింది. అయిదురూపాయలు పుచ్చుకున్న డాక్టరూ అదే చెప్పింది. నామటుకు నాకు "మళ్ళీనా?" అనిపించింది.

అరుణ ఈసారి ఆడపిల్లని కన్నది. సంవత్సరానికి ఆరుమాసాలు హోటలుతిండి తినడంతో సగం అయిపోయాను. ప్రాణాలు కళ్ళల్లో పెట్టుకుని అరుణకి స్వాగతం చెప్పాను.

మా డాక్టరు అరుణకే విసుగుపడింది. "బాగుందండీ, తొలిసారీ మలిసారీ ముద్దుగా ఉంటుందిగాని ఏటా పుట్టింటికిపోవటానికి అభిమానంగా ఉంటుంది. ఇక్కడే హాస్పిటల్లో పోసుకుంటాను. అంతగా కావలిస్తే ఆ పది రోజులూ అమ్మవచ్చి చేసి పెడుతుంది" అంది.

అరుణ గండం తప్పి బయటపడింది. కడుపులోనే బిడ్డ చనిపోయింది. పెద్ద ప్రాణం దక్కినందని తృప్తి పడ్డాను. అరుణకి పెద్దజబ్బే చేసింది. ఖర్చు సంగతి సరేసరి.

పదిరోజులుండటానికి వచ్చిన అత్తగారు వెళ్ళేవరకూ కదిలే ఆస్కారం లేకపోయింది. అరుణ కాస్త ఓపిక చేసుకొని నా సహాయంతో రోజులు నెట్టుకొస్తూంది. పిల్లలు బరువై పోయారు. వాళ్ళని సమర్థించుకోలేక అరుణ నలిగిపోయేది.

జీవితం అసిధారావ్రతంలాగుంది.

అరుణ రక్తమంతా హరించిపోయి తెల్లగా పాలిపోయింది.

ఓపిక లేదు. ఆఫీసులో పని రద్దీ ఎక్కువగానే ఉంది. మనసులో గుబులుగుబులుగా, దిగులుగా ఉంటుంది.

మా ఫోటోస్టాండు సంగతి అప్పుడు మా యిద్దరి లోనూ ఎవరికీ పట్టలేదు. పనిమనిషే అప్పుడప్పుడు దాన్ని శుభ్రంచేస్తూ ఉండేది. "అప్పటికీ ఇప్పటికీ అసలు పోలికే లేదు. ఎంత చిక్కిపోయారు!" అంటూ ఆశ్చర్యం ప్రకటిస్తూ ఉండేది.

"నీపని నువ్వు చూసుకో. అనవసరపు ప్రసంగం" అని అరుణ విసుక్కునేది.

అష్టాండు చేతిలోకి తీసుకొని కాసేపు తదేకధ్యానంగా చూసి మళ్ళీ అక్కడ పెట్టేసి ప్రేమ బహుమానం అని అస్పష్టంగా అనుకొన్నాను మనసులో.

ఒకనాడు ఆఫీసునించి ఇంటికి వచ్చేసరికి అరుణ ఉన్నట్టుండి కొంప మునిగిపోయినట్టుగా 'ఇక ఈ ఇంట్లో ఒక్క నిముషం వుండటానికి వీల్లేదండీ మరో ఇల్లు చూసుకుందాం' అంది.

నేను ఆశ్చర్యర్యంగానే ఏమిటి కారణం? అన్నాను.

గొంతు తగ్గించి 'ఈ పక్క వాటాఉంది చూడండి. అందులోకి ఓ పరువులేని ఆడది చేరింది. ఇలాంటి పొరుగున ఉండకూడదు.'

ఆమె ఊహించినంత అసహ్యం నా ముఖంలో ద్యోతకం కాకపోవటంతో అరుణ ముఖమంతా చిందుకుని 'ఏం మొగవారండీ! ఏదో సామాన్యమయిన విషయంలా చూస్తారేం. చేతనయితే వీధిలో వాళ్ళంతా కలిసి ఆకులటని, ఆ నీతిలేనిదాన్ని అక్కణ్ణించి వెళ్ళగొట్టండి. లేదంటారూ మనమయినా యిక్కడ్నించి ఖాళీ చేసిపోదాం.' అంది.

"ఇంతకీ ఆమెను నేను చూడలేదు. ఆమె గురించి నేను వినలేదు. నాకంటె ముందు నీకెలా తెలిసింది.'

'పనిమనిషి చెప్పిందండి. నేనూ కనిపెట్టాను' అంది అరుణ నెత్తి మొత్తుకుని.

నేను ఆమెను రిక్షాలోంచి దిగుతుండగా చూసి ఆశ్చర్యపోయాను. ఆనాడు చిన్నపిల్లవాణ్ణి పక్కన పెట్టుకుని గుమ్మంవార ఒదిగి డబ్బుకోసం నిలబడ్డ స్త్రీ మూర్తి కంటిముందు మెదిలితే నిశ్చేష్టున్నయి చూస్తూ నిలబడిపోయాను.

అరుణ గుమ్మంలో నిలబడి "ఆమె అందానికి ముగ్ధులయి పోతున్నారా?" అంది.

తెప్పరిలి ఈ కఠినమయిన ధోరణికి కోపం వచ్చినా తమాయించుకుని 'మాటలు జాగ్రత్తగా ప్రయోగించాలి అరుణా' అన్నాను.

'రెండువీధుల అవతల రెండిళ్ళు ఖాళీగా ఉన్నాయట పోదాం' అంది అరుణ.

అలాగే అని నేను నా గదిలోకిపోయి ఆలోచిస్తూ కూర్చుండిపోయాను. దిక్కులేని దీనురాలు, తనదగ్గర దానం పుచ్చుకున్న అభాగ్యురాలు ఇలా మారిపోయిందే అన్న ఆలోచనతో అలిసి నిద్రపోయాను.

నిద్రలో రూపాయలు గలగలలాడుతూ మీద వర్షిస్తున్నట్టుగా కలవచ్చింది.

అరుణ చెప్పింది. ఆమె పేరు 'రాధ'ట అంతా 'రాధాభాయి' అని పిలుస్తారుట.

నేను అరుణ ఒత్తిడి పడలేక ఇల్లు మార్చేసాను. మంచిపని చేశాను అని నామటుకు నేనూ తృప్తి పడ్డాను.

అరుణ దేముడు గుళ్ళో అమ్మవారికి పూజ చేయించింది.

అయినా ఆమె రాధాభాయిని మర్చిపోలేదు. ముఖం వికటుగా పెట్టుకుని 'ఏం జీవితం! పాడు బ్రతుకులు! ఆ పెనవ బ్రతుకులు బతిక్కపోతే చావ కూడదూ" అంటూ అసహ్యించుకుంటూనే ఉండేది.

పనిమనిషి రాధాబాయినిగురించి ఒద్దన్నా ఏదో ఒకటి చెబుతూ ఉంటుందని అరుణ దాన్ని కూడా మాన్పించేసి కొత్త పనిమనిషిని కుదుర్చుకొంది.

కొత్తయింట్లో అరుణ ఫోటోస్టాండుని టేబిల్ మీద అమరుస్తూంటే నా మనసులో అదోరకంగా అనిపించింది. పడుపు వృత్తిచేసుకునే ఆడదాని వస్తువు సంసారుల ఇళ్ళల్లో వాడుకోవటమా అనిపించి సరిపడక "అష్టాండు తీసెయ్యి అరుణా" అన్నాను.

అరుణ ఆశ్చర్యంగా ఏం? అంది.

"అదేం బాగులేదు. ఇంకోటి మంచిది తెస్తానుగా" అన్నాను. అరుణ అనుమానంగా" ఏదో కారణం ఉంది. చెప్పండి" అంటూ రొక్కించ సాగింది.

"ఏమీలేదు ఊరికేనే"

"అయితే ఫర్వాలేదు నాకు చాలా బాగుంది. అది బాగులేదంటే ఎవరేనా నవ్వుతారు."

"అదికాదులే చెప్పినట్టు చెయ్యి దాన్ని పెట్లో పడెయ్యి" అన్నాను విసుగ్గా.

'ఎందుకో చెప్పండి బాగులేకపోవటం ఒక్కటే కారణం అంటే నమ్మలేను.' అంది అరుణ దగ్గరగా వచ్చి.

నేను వెనక్కి తిరిగి కిటికీ గజాలుపట్టుకుని 'ఆ వస్తువు రాధాభాయిది' అన్నాను.

'హాఁ!' అన్న ఒక్కముక్క తప్పించి ఆమె నోటమాట రాలేదు. అరుణ ఎర్రబడిన ముఖంతో 'ఆ రహస్యం ఇన్నాళ్ళుగా ఎందుకు దాచారు' అంది.

'నేనేకాదు నువ్వు ఇవ్వాలివరకూ దాని సంగతే పట్టించుకోలేదు. ఇవాళ ఆవస్తువు ప్రత్యేక శ్రద్ధతో ఆ టేబిల్ మీద అమరుస్తుంటె వింతగా తోచింది.' అన్నాను.

'ఇప్పటికయినా చెప్పారు నయం' అని అరుణ ఆ ఫ్రేములోంచి రెండుఫోటోలు ఇవతలకి తీసి దాన్ని గదిమూలకు గిరవాటుపెట్టింది. అది వెళ్ళి పాతబట్టలమూటమీద పడింది. లేకుంటే ముక్కచెక్కలయేది ఆవిసురుకి

నాకు ఓ ఆలోచనతట్టింది. 'ఎలాగూ పనికి రానప్పుడు ఆవస్తువు ఇంట్లో ఉంచటందేనికి? అమ్మేద్దాం...ఎంతొస్తే అంతే' అన్నాను.

'అలాగే చెయ్యండి' అంది అరుణ

నేను ఆ వస్తువుని తీసుకొని మెట్లు దిగబోతుంటే అస్పష్టంగా తప్పు చేస్తున్నానా అనిపించి "పోనీ ఉంటే ఏం?" అన్నాను.

"మీదంతా చేతతనం అలాంటి వస్తువుల్ని ఇంట్లో పెట్టుకొంటారా?" అంది అరుణ.

"కాదు మన తొలినాటి..."

అడ్డుపడుతూ అరుణ "అక్కరేదు, మన ప్రేమకి చిహ్నాలు ఈపసిపిల్లలు లేరూ? ఇలాంటి పాపిష్టివస్తువులు మనకి వద్దు" అంది.

నేను వేలంపాట మేనేజర్ని కలుసుకుని సంగతి చెప్పాను.

అతను ఆశ్చర్యం ప్రకటిస్తూ, "ఇంత మంచి వస్తువు దేనికిపారే అమ్మటం?" అన్నాడు.

"కాదు మేనేజరుగారూ. అమ్మెయ్యండి విషయం మీకే తెలుస్తుంది" అన్నాను.

ఆయన వస్తువు తీసుకుని 'సరే' అని చిట్టా రాశాడు.

నేను లేచి "మళ్ళీ ఎప్పుడు రమ్మంటారు?" అన్నాను.

"రేపు ఆదివారంనాడే పాట పెడతాం. సోమవారం రండి. వీలుంటే రేపే రావచ్చు,"

నేను ఇవతలికి వచ్చేశాను. హృదయం తేలిక పడింది. అరుణ మాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి అరుణ చెప్పింది నిజం!

ఆదివారంనాడే నేనూ వేలంపాటకు వెళ్ళాను. దూరంగా నిలబడ్డాను. ఆ పూట వాన బాగా కురిసి ముసురుగా ఉందని కాబోలు జనం అంతగా రాలేదు. పాట మొదలయింది.

నా ఫోటో స్టాండుకూడా పాటకి వచ్చింది.

నాగుండెలు ఎందుకో దడదడ మన్నాయి.

ఇదిగిదండో ఇరుగో సండోయ్! అన్న కంఠం నా చెవుల్లో మారుమ్రోగింది.

ఆ గొడవలో ఎవరు పాడారు, ఎంతకి పాడారు నాకు వినిపించలేదు. పాటగాడు మరోవస్తువు అందుకున్నాడు.

జనాన్ని తప్పించుకొంటూ నెత్తిన ముసుగు వేసుకున్న ఓ స్త్రీ నా ఫోటోస్టాండుని హృదయానికి దగ్గరగా హత్తుకొని ఇవతలికి రావటం చూసాను. ఆమె వీధిదీపం దారనిలబడి 'రిక్షా' అంటూ పిలిచింది.

ఆమె నెత్తిమీద ఉన్న ముసుగు వెనక్కి జారిపోయింది. దీపం వెలుగులో ఆమెను గుర్తుపట్టాను.

ఆమె రాధాభాయి!!

నిన్న జరిగిన సంఘటన ఇది,

రాత్రి అరుణ 'ఏమిటో ఈ జీవితాలు...ఒక మొగవాడు, ఒక ఆడది ఒకచోట చేరటం—పిల్లలూ... బాధలూ...ఏమిటీ బ్రతుకులు! రానురాను మనమీద మనకే అసహ్యం పుడుతోంది' అంది కన్నీటితో. నేను చప్పునవారిస్తూ 'అలా అనకు అరుణా మనజీవితం విలువ మనకి తెలియదు...ఆ విలువ తెలిసినవారు వేరే ఉన్నారు.' అన్నాను.

పాస్టర్ నాక్ ఖండకావ్యాలు

శ్రీ ఏ. సోమసుందర్

బోరిస్ పాస్టర్ నాక్ కవి, కథకుడు అనువాదకుడు, జననం 1890 లో. ప్రముఖ రష్యన్ విప్లవకవి మయకోవిస్కీ ప్రారంభించిన భవిష్యత్కవితోద్యమం (Futurist Poetry) లో ఈయన ప్రముఖపాత్ర వహించాడు. భావకవిత్వ పునరుజ్జీవనవాద మీయన కవితలో గోచర మవుతూన్నదని ప్రముఖాంగ్ల విమర్శకుడు జార్జి రెవి 'నేటి సోవియట్ సాహిత్యం' అనే తన విమర్శగ్రంథం (142 పుట) లో తెలిపాడు. ఈ కవి కృతులలో కొన్ని ముఖ్యమైనవానిని సంపుటీకరించి 'లిండ్సే డ్రమ్మన్ లిమిటెడ్, లండన్ ప్రకాశకులు 1946 లో గ్రంథంగా ప్రచురించారు. ఈ కవితలను ఇంగ్లీషులోకి జె. యం. కోహేన్ అనువదించారు. 1948 లో పీపుల్సు పబ్లిషింగుహౌస్ బొంబాయి వారు ఆ గ్రంథాన్ని బహుళంగా ప్రచారం చేసి విక్రయించారు.

రష్యన్‌విప్లవానికి పూర్వస్థితిని దృష్టిలో వుంచుకొని శ్రీ పాస్టర్ నాక్ యిటీవల రచించిన 'డాక్టర్ ఝివాగో' అనే నవల సోవియట్ పాఠకులలోనూ, రచయితలలోనూ తీవ్ర సంచలనానికి గురిఅయింది. విపరీత విమర్శలకు కారణభూతమైంది. ఈ నవలను ఒక యిటాలియన్ గ్రంథప్రకాశనసంస్థ నిరుటి సంవత్సరం ప్రచురించింది. ఈ యేడాది ఆ నవలకు నోబెల్ బహుమానంకూడా ఇవ్వబడింది.

రష్యన్ సాహిత్యంలో మణిదీపా లనదగిన టాల్‌స్టాయి, గోర్కీ, ఛెకోవ్, డాస్టవిస్కీ, షొలొకోవ్, ఇల్యా ఎహ్రెన్‌బర్గ మున్నగు ప్రముఖరచయితల ఉత్కృష్ట నవలలకు లభించని ఈ గౌరవం పాస్టర్ నాక్ నవలకే రావడమంటే దానివెనుక ఏదో రాజకీయపు బెత్తు వున్నదని సోవియట్ సాహిత్యసంస్థలు, ప్రభుత్వము భావించడంలో వైపరీత్యం లేదేమో!

ఏమైనా ఈ కవి 1945 పూర్వం రచించిన ఈ గేయకృతులన్నీ అపూర్వకవితాసౌరభంతో విలసిల్లుతున్నాయి. ఈయన రష్యన్‌భాషలోనికి షేక్స్పియర్ నాటకాలను, షెలీ, కీట్సు మున్నగు ప్రముఖాంగ్లకవుల కృతులను అనువదించి, ప్రచురించి, విశేషకీర్తి సముపార్జించుకున్నాడు.

'హేమంతరోదసి' అనే ఈ క్రిందిరచన లిండ్సే డ్రమండ్ వారి గ్రంథంనుంచి స్వీకరించబడింది. రష్యన్ మూలంలోని ఛందస్సునుగాని, ఆ భాషా సంప్రదాయాలకు పరిమితమైన సంకేతాలనుగాని ఆంగ్లానువాదకుడు స్వీకరించలేదు. అట్టే తెలుగులో సంప్రదాయానుకూలమైన ఛందస్సు, పదచిత్రాలు అనువాదంలో మలచుకోవలసి వచ్చింది.

హేమంతరోదసి

సరిగానే చెబుతున్నా, ఒక వారంక్రిందటనే
చుక్కల పెనువెలుగు వాక పొగమంచును చీల్చివెడలె!
హిమబిందుస్నపితమూర్తి ఘులంఘులల మొరసి నడచె,

గాజుతలుపు బద్దలైన సవ్వడివలె యామినీధుని గడచెను,
మంచుగడ్డ పలకపైన జారినటుల, వంతసాల
పంటకోసి కుప్పవేసుకొనెను నాడు!

మంచుగడ్డపై నడిచే సాహసయాత్రిక, వినుమా!
సావధానచిత్తుడవై వేయవలయు ముందు కడుగు!
లేకుంటే నీ యడుగులు తడబడిపడిపోదువులే!
మలుపుతిరుగు దోవ, సులువుకాదు, నీవె నీకు బరువు
తెరువెవ్వరి వేడదవో - తరిగే దార్ఢ్యము కడవర!

ఇరుల దొంతరల కొండకు యినుపగొలుసుతో గాలిని
బంధించిన నిశీథ మిది, పగలో విపదర్యకులా
యము లన్నీ తెరచె నదే! శర్వరీరహోగీతుల
శల్యకుల్యముల పరచెను, సావధానచిత్తుడవై
సాగించుము ముందుకు పథికా!

చలికాలపు పెనుగాలుల వేటకుక్కమెడగంటలు
నలుగడలకు పరచె భీతి! నిశిరక్కసి యినుపమడిమ
కలిగించెను నెలవంకకు ఘనీభావవిపరూపము!
ఊపిరినలుపని నాలుక లావా కీలల నుమిసెను,
నోళుల లాలాజలములు గడ్డకట్టకొనిపోయెను,
సావధానచిత్తుడవై సాగించుము జీవయాత్ర!

సుప్తారామం

సుప్తారామము వెదజల్లెను జీర్ణపత్రముల -
కరగి కాలి నుసియైపోయిన యిత్తడిరేకుల;
నాతో, నా సహచారిణి దీపశిఖాపింఛముతో -
సప్తవర్ణదీధితిమయ విశ్వమహాజ్యోతిర్మయి
—వెలుచుండె గల్కిందుగ!

వినిపించని దేదో జీవపరమార్థము
రహస్యమై, శ్రవఃపేయనిశ్వనమై, సుహానమై,
వినిపించెను లోలోపల; నిశాశిఖరి తిమిరగర్భ
సోపానము లొకటొక్కటి — తారావళి నూతగగొని
—ఆరోహించెద నొంటిగ !

గిరిమల్లిక శాఖలవే, వియద్రాజ్యజయకేతన
ధ్వజముల నెత్తిన రీతిగ - గర్వోన్నతమై నిలచెను;
శుష్కపత్ర సముచయాల, జీర్ణకుసుమసమూహాల -
చాంద్రదీబింబావరణము కప్పుచుండె మేలిముసుగు -
తెరల మరల సుతారముగ !

అదిగో అదె కాసారం - ఎదవెలువడు రహస్యమై
పదిలముగా గునగునలతొ బదరీపాదపముతోడ,
పలుకుచుండె, తీవ్రకాంతివోలె నిలచి, పిలుచుచుండె,
వేల్లిత జలధరపంక్తుల సంచార మదె మొగసాలల
నారామస్థగితమై సుమనదనము భాసించగ !!

గ్రంథవిమర్శనము

జయంతి

[సారస్వత మాసపత్రిక]

సంపాదకులు: శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శ్రీ మలంపల్లి సోమశేఖరశర్మ ప్రభృతులు. సాలు చందా, ఎనిమిదిరూపాయలు. విడిప్రతి వెల: 75 నయాపైసలు. చిరునామా. సంపాదకులు: 516 సుల్తాన్ బజార్. హైదరాబాదు.

శ్రీ విశ్వనాథ సంపాదకత్వంలో పూర్వం ఒకప్పుడు వెలువడిన జయంతి మళ్ళీ జయంతిగనే ఆధునిక సారస్వతోపాసకుల కందరికీ ఆనందం కలిగించింది. తిరిగీ శ్రీ విశ్వనాథ ప్రభృతుల సంపాదకత్వంలో ఆ పత్రిక ఈవిధంగా వెలువడడం ముదావహం.

ఈ జయంతిలోని కథలలో బుచ్చిబాబు 'కార్యసాధకుల మహాకావ్యం' ఎన్నదగిన రచన. శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి గారి కథకూడా తప్పక చదవదగినదే. చెకోవ్ రచన 'వినోదులు' కథలో అనువాదం అంతగా సరిగా సాగలేదు.

శ్రీ మలంపల్లి వీరేశ్వర శర్మగారు ఆముక్తమాల్యదపై చేసిన విమర్శన తలస్పర్శి. ఈ వ్యాసం ఇంకా విస్తృతంగా వివరంగా రచించి ఉంటే బాగుండునని అనిపించింది. శ్రీ సత్యనారాయణగారు 'అభిజ్ఞాన శాకుంతలము' అనే వ్యాసంలో శాకుంతలంలోని 'గ్రీవాభంగాభిరామం' అనే శ్లోకాని కొక వినూతనమైన వ్యంగ్యార్థం ప్రతిపాదించారు. ఈ విధంగా రూపక మన్యగతమైన శ్లోకంలో కావ్యవస్తు సూచన చెయ్యడం ప్రాచీన సాంప్రదాయిక మార్గం కాదు. అయినా కాళిదాస మహాకవి కావ్యం భిన్నభిన్న దృక్పథాలతో పరిశీలించవచ్చును. కనుక ఈ దృష్ట్యా విశ్వనాథవారి విమర్శన సహృదయు లందరు తప్పక పరిశీలింపదగినదే. ఇంకా ఈ సంచికలో 'కిండిల' రచించిన 'కొన్ని సామెతలగన్న చిన్న కథలు' అన్న వ్యాసంకూడా ఒక కొత్త ధోరణిలో హృద్యంగా సాగిపోతున్నది. 'రాయప్రోలునుండి దేవులపల్లివరకు' అన్న రచనలో శ్రీ రమణారెడ్డిగారు దేవులపల్లి వారి ఊర్వశిపై చేసిన విమర్శనలో కొంత సహృదయదృష్టి లోపించింది.

ఇక ఈ సంచికలో ఉన్న రెండు మూడు ఖండకావ్యాలలోను శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి "ముత్యాలశాల" మనోజ్ఞంగా సాగిపోతున్నది...

సంపాదకీయంలో సంపాదకులు స్థూలంగా నేటి కాలపు వాఙ్మయ పరిస్థితులు సింహావలోకనం చేసి మాతృకంగా తమ లక్ష్యాలు నిర్దేశించారు.

ఈ కాలంలో కేవల సారస్వతమాసపత్రిక నిర్వహించడం అనుకున్నంత తేలిక కాదు. అయినా ఈ మొట్టమొదటి సంచిక సర్వాంగసుందరంగా రూపొందించడానికి చేసిన కృషికివే అభినందనలు.

సంపాదకలక్ష్యాలు అధికాధికంగా ఆచరణలోనికి రాగలిగి ఆధునాతన జయంతి క్రమక్రమంగా ప్రాచీన జయంతి ఔన్నత్యం అందుకోగలదని ఆశిస్తున్నాము.

'శాస్త్రి'

పంచకల్యాణి

డాక్టరు యస్వీ జోగారావు. ప్రచురణ ఆంధ్ర రచయితలసంఘం, హైదరాబాదు; వెల రూపాయిన్నర.

ఈ కవి అటు ప్రాచీనాంధ్ర కవితా వాహినిలో ఓలలాడి, ఇటు ఆధునాతనాంధ్ర కవిత్వపు పోకడలు

కొన్ని చాలా జాగ్రత్తగా అరిశీలించుకొన్నవారు. ఇందువల్ల ప్రాచీనాంధ్ర కవుల ధోరణులే కాక, నేటి వారి పలుకులు కూడా వీరి కవితలో గోచరిస్తుంటాయి. కవిత్వప్రారంభదశలో ఈ విధంగా ఇతర కవుల ముద్రలు పడటం సహజం. అయితే ఈ కావ్యంలో కవి తన సొంత గొంతు ప్రత్యేకంగా వినిపింపజేసేవని కూడా చేసిన ప్రయత్నంలో కృతకృత్యులయినారు.

ఈ కావ్యంలో వృత్తాలు, గీతికలు, గేయాలు, వచనకవిత మొదలైన వివిధమార్గాలు కనిపిస్తాయి.

వచనకవిత ప్రగతిసాహిత్యంలో ఉత్తమకవితా మర్యాద అందుకొన్నది. ఆ ధోరణిలో నేటికాలంలో కొందరు రచనలు సాగించారు. కాని కవితాస్థాయి అందుకొన్నవి చాలా తక్కువ. ఈ కావ్యంలో ఆ పంథాలో రచించిన 'ఉషా ప్రహేళిక' కవితాస్థాయి అందుకొన్నది. మన అధునాతనమైన ఈ కొత్త దారిలో కలం నడిపిస్తున్నందుకు ఈ రచయిత అభినందనీయులు.

ఈ కవిపై అభ్యుదయ కవిత్వపద్ధతి గట్టి ముద్రే వేసింది. అయితే ఆ బాటలో విరుపాగించిన రచనలలో కవిత్వం బాగా పలకలేదు.

ఇంచుమించుగా ఈ ధోరణిలో సాగిన 'పేనీవాలీ' ఈ ఖండకావ్య సంపుటిలో చేర్చకుండా ఉంటేనే బాగుండేదని అనిపించింది.

పండగల్లో చేర్చిన కీర్తికలలో గీతపద్యాలలో 'నవవత్సరం' 'కాళరాత్రి' 'దీపావళి' పేర్కొనదగిన రచనలు.

వృత్తాలలోను, కందాలలోను వీరికి బాగా చెయ్యితిరిగింది. ఆపైన సంస్కృతాంధ్ర పాండితి కూడా దీనికి తోడయింది. ఇందుచేత ఈ వృత్తాలలోను కందాలలోను కొంత ప్రత్యేకత గోచరిస్తుంది. ఫలశ్రుతిలో వృత్తాలు దీనికి తార్కాణాలు. ఈ క్రింది వృత్తం వీరి రచనకొక ఉదాహరణ:

"ఇద్యుట నీ విధి కముత
నింత ప్రసాదము వార్ధిశేష పా
టద్వర శైల పావక ఘట
మొక్కని కమ్మని పద్యకావ్యమున్
విద్యలు గీతబంధముల
శిష్యులయిందుము నీవు నన్నుచో
వద్యముగా వినక
మునిరా! అనిము కమగా నగుంగదా!"

వీరి 'కైవారము'లోని కందంకూడా ఉదాహరింపదగినదే!

"ఏ కవి ముఖముకురము కవి
తా కన్యక కలరూపు దాల్చె మొదట వా
రా కులపతి జగతికి మ
హాకవి వాల్మీకి మౌని కంజలి నింతున్."

డాక్టరు ఎస్వీ జోగారావుగారి 'పంచకల్యాణి': ఆధునిక కవితాభిమానులందరు తప్పక పరిశీలింపదగిన ఖండకావ్య సంపుటి.

భారతాభ్యుదయము

[పద్యకావ్యము]

కవి: కోట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, ప్రతులకు: గ్రంథకర్త: ఆంధ్రభాషోపన్యాసకులు వెంకటగిరిరాజ కళాశాల, నెల్లూరు. వెల రూపాయిన్నర.

ఈ కావ్యానికి 'శిబరబాల' అని కుంపలీకరణంలో ఇంకొక పేరుకూడా ఉన్నది.

ఇది సత్యకాలకల్పిత కథతో రచించిన పద్యకావ్యము. యాత్రికులను కొందరిని ఆటవికులు లెంకలొక్కని దోచుకొంటూ ఆ యాత్రికులలో ఒకరికి చెందిన అనాథబాలిక బోయలకు దక్కుతుంది. వారా

మెసుపెంచి పెద్దదానిని చేస్తారు. ఆమె ఆ అరణ్యంలో తిరుగుతూ ఉన్న ఒక మునికుమారుణ్ణి చూసి మోహిస్తుంది. అతడు అరణ్యంలో ఒక బ్రాహ్మణ తపస్వి పెంచిన అనాథబాలకుడు. అద్భుతంగా వారిద్దరి మధ్య ఏర్పడిన అన్యోన్యత వివాహంగా పరిణమిస్తుంది. చిట్టచివరికి కావ్యం శుభాంతంగా ముగిసిపోతుంది.

ఈ కవి కావ్యకథా నిర్మాణంలో కూడా కొత్త పద్ధతే అవలంబించారు. సామాన్యంగా అధునాతన కావ్యాలేవయినా కొంత శ్రద్ధపెట్టి చదువుకోవాలి. ఈ కావ్యం మొదటినుంచి చివరివరకు ఒక చిన్న కథలాగే సుఖంగా సాగిపోతుంది.

'భారతాభ్యుదయం'లో వాడినన్ని సాంప్రదాయిక ఛందస్సులే. ఇవన్నీ సరళంగా హృద్యంగా సాగిపోతున్నాయి. పదాలకూర్పులో పాండిత్యం ప్రస్ఫుటంగా ప్రకటించగల విద్వత్తి ఉన్నా అది పదాడంబరంగా పరిణమించకుండా జాగ్రత్తపడగల కవులు వీరు.

ఈ క్రిందిది మునికుమారుడు శబరశాలను తిలకించిన అనంతరఘట్టం. ఇది వీరి కవితాధోరణికి తార్కాణం.

"శ్రవణరంధ్రముఁ జేరు చిరు
రాంబుసపంక్తులు శేటపెళ్ళలన్
తావము లాడఁ. సుందరత
సస్యతతిలో మనోహరదీధితుల్
తీవెము గాఁగ, గాలికిఁ జ
లించిన పద్యోదయాతి శక్తిపల్
చేనిపసించి క్రొందళుకు
మించుతళుకులోదరి తోఁచెఁ జూడ్కికిన్."

ఒక పెద్ద కలకలం హఠాత్తుగా ఆగినపిమ్మట ఏర్పడే నిశ్శబ్దత ఈ క్రిందికందంలో రూపొందుతున్నది.

"పవనపవ లుడిగెన్ సుశీలౌఁ,
వన చెడి తిమ్మటలు మూకభావముఁ దాల్చెన్;

గనిమసంగిన కోలాహలము
తనుధన్ వర్షించి వెలియుచున్నవు డోంకెన్"

దీనిని 'భారత భ్యుదయము' అనటంకంటే 'శిబిర కాల' అనడమే సముచితం.

సహృదయులాదరించదగిన చిన్న కావ్యమిది.

'శాస్త్రి'

తెరమెరుగులు
[నాటికల సంపుటి]

ప్రకాశకులు: శ్రీమతి ఆర్. వి. రమణమ్మ. శోభా ప్రచురణలు. విజయనగరం. వెల: రూపాయిన్నర.

దీనిలో అయిదు నాటికలున్నాయి. మొదటి నాటిక 'కుక్కపిల్ల దొరికింది' రచించినవారు శ్రీ రావి కొండలరావు. రెండవ నాటిక 'దొంగ' వ్రాసినవారు శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావు. మూడవ నాటిక 'తెల్లవారింది' రచయిత 'హితశ్రీ'. నాలుగవది 'తెరమరుగు నీడలు', ఇది రచించినవారు శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి. చివరి నాటిక 'స్త్రీలకు ప్రత్యేకం' రచయిత శ్రీ అంగర సూర్యారావు.

కథానికా రచన మన సాహిత్యంలో ప్రారంభించి చాలా కాలమే అయింది కాని చిన్న నాటికల రచన ఇటీవల కొంచెం విరివిగా సాగుతున్నది. ఈ నాటికలలో కొన్ని ఉత్తమరచనలు కూడా వస్తున్నాయి.

ఈ సంపుటిలో కొన్ని నాటికలు సునిశితమైన వ్యంగ్యంతో సున్నితంగా సాగిపోతాయి. శ్రీ రావి కొండలరావు 'కుక్కపిల్ల దొరికింది', శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావు 'దొంగ' ఈ జాతికి చేరిన నాటికలు.

'తెల్లవారింది' అనే 'హితశ్రీ' నాటికలో ఇతివృత్తం అంతగా గట్టిగా లేకపోవచ్చును. కాని దీనిలో రచయిత మన మధ్యతరగతి కుటుంబాలలోని సామాన్య సాంసారిక జీవితము, కష్టసుఖాలు చిత్రించారు. నిజానికి దీనిని ఒక 'చిత్రణం' అనడం సబబేమో! శ్రీ అంగర సూర్యారావు 'స్త్రీలకు ప్రత్యేకం' ప్రత్యేకంగా నేటి కాలపు స్త్రీల నుద్దేశించి వారి సమస్యలను గురించి చేసిన రచన. స్త్రీలే ప్రత్యేకంగా ప్రదర్శించుకోడానికి వీలయిన నాటిక ఇది.

'తెరమరుగు నీడలు' నాటికలో రచయిత ఇబ్బందులు గోరంతలు కొండంతలుగా చేసి చూపి రచన: ఈ అత్యుక్తుల వల్ల దీనిలో 'సహజత్వం' కొంత లోపించింది.

అయితే మొత్తంమీద ఈ అయిదు నాటికలు ప్రదర్శనానికే గాక చదువుకోవడానికి కూడా బాగా అనువయిన రచనలు.

ఈ విధంగా నేటి కాలపు నాటికలలో అయిదు చిన్న నాటికలు ఏర్చి కూర్చి అందరికీ అందుబాటయిన విధంలో ప్రచురించిన సంపాదకులు అభినందనీయులు.

'శాస్త్రి'

సవరణ

1958 అక్టోబరు భారతిలో 'జ్యోతి రథచరణము' రచించినవారు 'సుప్రసన్న' గాని శ్రీ బి. రామరాజు గారు ఆ సంచికలో పడిన ఈ పొరపాటు పాఠకులు గమనింప ప్రార్థితులు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad